

ДЖОРДЖ ОРУЕЛ ПОЧИТ КЪМ КАТАЛОНИЯ

Превод от английски: Росен Люцканов, 2008

chitanka.info

*Не отговаряй на безумния
според безумието му,*

*За да не станеш и ти подобен
нему.*

*Отговаряй на безумния според
безумието му,*

*За да не се има мъдър в очите
си.*

Притчи
xxvi. 4–5

ГЛАВА 1

В барселонската казарма „Ленин“, в деня преди да се присъединя към доброволните отряди, срещнах един италианец, който стоеше пред офицерската маса.

Той беше грубоват младеж на около двадесет и пет години, с русолява коса и широки рамене. Коженият му каскет бе яростно нахлупен върху едното око. Стоеше в профил към мен, свел брадичка върху гърдите си, вперил озадачен и неодобрителен поглед в карта, която един от офицерите бе разтворил върху масата. Нещо в лицето му дълбоко ме развълнува. Това бе лицето на човек, който е в състояние да извърши убийство, да рискува живота си за приятел, с една дума, лице на анархист (въпреки че със същите основания можех да предположа, че е комунист, например). В него имаше едновременно прямота и жестокост, както и следи от онова затрогващо почитание, което необразованите хора изпитват към висшестоящите. Очевидно беше, че не е в състояние да разчете картата, за него това вероятно би било поразително интелектуално постижение. Нямам представа защо, но рядко съм срещал човек — имам предвид мъж — към когото изведнъж да изпитам такава симпатия. Докато разговаряше с другите около масата, една случайно вметната фраза подсказа, че съм чужденец. Италианецът повдигна глава и запита отсечено:

— Italiano?

Отговорих с моя ужасен испански: No, Ingles. Y tu? *

— Italiano.

След това прекоси стаята и сграбчи ръката ми. Странно, да почувстваш такава привързаност към един непознат! Сякаш неговият дух и моят мигновено прекосиха бездната на езика и традицията и се сляха в пълна близост. Надявах се, че той ме е харесал толкова, колкото аз него. Но знаех също, че за да запазя първото си впечатление, не трябва да го виждам никога повече; няма нужда да обяснявам, че така и стана. В Испания човек непрекъснато завързва подобни познанства.

Този италиански доброволец се е запечатал ярко в паметта ми. С опърпаната си униформа и трогателно свирепо лице, за мен той представя образно особения дух, характерен за онова време. Той е свързан с всички мои спомени от този период на войната — червените знамена в Барселона, пълните с опърпани войници влакове, които пъплеха към фронта, поразените от войната сиви градове край железопътната линия, калните и леденостудени окопи в планините.

Това се случи в края на месец декември 1936 година, едва седем месеца преди времето, в което пиша тези редове, но въпреки това онези дни са избледнели в спомените ми, сякаш от тях ме дели огромно разстояние. Последвалите събития са ги изличили от паметта ми в много по-голяма степен, отколкото 1935 или 1905 година, например. Пристигнах в Испания с неясното намерение да пиша статии за вестници, но се присъединих към доброволците почти веднага, тъй като по това време и в тази среда това изглеждаше единственото възможно решение. Анархистите все още контролираха в известна степен Каталония, революцията бе все още в разгара си.

За всеки, който е бил там от самото начало, вероятно още през декември или януари е било очевидно, че революционният период е към своя край, но за някой като мен, който пристига направо от Англия, видът на Барселона по това време беше нещо потресаващо и объркващо. Тогава за пръв път се оказах в град, където се разпорежда работническата класа. Почти всяка сграда, независимо от размерите ѝ, беше окупирана от работниците и накичена с червени знамена, или с червено-черния флаг на анархистите, всяка стена беше надраскана с изображения на сърп и чук, както и с инициалите на революционните партии, почти всяка църква беше опожарена. В някои случаи, църквите бяха систематично разрушавани от работническите бригади. Във всеки магазин или кафене имаше надпис, който показваше, че те са колективизирани, дори ваксаджиите не бяха подминати от колективизацията: и техните сандъци бяха нашарени с червено и черно. Келнерите и продавачите те гледаха право в очите и се държаха с теб като с равен. Сервилниченето и дори официалните форми на обръщение временно бяха изчезнали. Никой не казваше вече „Senior“, „Don“, или дори „Usted“^[1], всеки се обръщаше към другите с „Comrade“ и „Thou“, „Salud!“^[2] беше напълно изместило „Buenos días“^[3]. Едно от първите ми впечатления беше свързано с лекцията,

която управителят на хотела ми изнесе, след като се опитах да оставя бакшиш на момчето, което обслужваше асансьора. Нямаше лични автомобили, тъй като те до един бяха отдавна реквизирани, трамваите, такситата, както и повечето останали транспортни средства бяха боядисани в червено и черно. Революционните плакати бяха навсякъде, те пламтяха от стените със своите ярки червени и сини цветове, като караха малкото останали реклами да изглеждат като кални петна. По протежението на Рамблас^[4], широката централна градска артерия, където неспирно течаха потоци от хора, бяха поставени високоговорители, по които ден и нощ трещяха революционни песни. Самият вид на тълпите беше едно от най-странните неща в този град. На пръв поглед това беше град, в който класата на богатите практически бе престанала да съществува. С изключение на малък брой жени и чужденци изобщо нямаше „добре облечени“ хора. Почти всички носеха грубите дрехи на работническата класа, синьо работно облекло, или някоя от многобройните разновидности на униформата на доброволните отряди. Всичко това беше странно и вълнуващо. Много неща не бях в състояние да проумея, в някои отношения всичко това дори не ми харесваше, но непосредствено осъзнавах, че то е нещо, за което си заслужава да се воюва. Вярвах също, че нещата наистина бяха такива, каквито изглеждаха, че това наистина е държава на трудещите се, че цялата буржоазия е пропъдена, избита, или доброволно преминала на страната на работниците; тогава не осъзнавах, че множество заможни буржоа са се снишили, дегизирайки се временно като пролетарии.

На фона на всичко това се усещаше също и зловещия дух на войната. Градът изглеждаше неприветлив и безреден, пътищата и сградите бяха в лошо състояние, нощем улиците бяха зле осветени поради заплахата от въздушни нападения, а магазините — занемарени и полупразни. Месо можеше да се намери рядко, а млякото беше практически недостижимо, усещаше се липсата на въглища, захар и петрол, както и наистина сериозен недостиг на хляб. В този период дори опашките за хляб често се виеха в протежение на стотици метри. Въпреки това, доколкото бях в състояние да преценя, хората бяха доволни и обнадеждени. Нямаше безработица, издръжката на живота беше изключително ниска, можеха да се срещнат твърде малко очевидно мизерстващи хора, нямаше просяци (ако не броим циганите).

Освен това, хората вярваха в революцията, в бъдещето, усещаха, че изведнъж е настъпила епохата на равенството и свободата. Хората се опитваха да се държат като истински хора, а не като безволни винтчета в машината на капитализма. В бръснарниците бяха окачени анархистки лозунги (повечето бръснари бяха анархисти), които тържествено обявяваха, че бръснарите вече не са роби. По улиците бяха разлепени плакати, които призоваваха проститутките да се откажат от занаята си. За всеки, който принадлежи към практичната, саркастична цивилизация на англоговорещите народи, имаше нещо трогателно в буквалния начин, по който идеалистично настроените испанци приемаха изтърканите революционни лозунги. По това време по улиците за по няколко сантима се продаваха песнопойки, съдържащи простички песни, разказващи за пролетарското братство или злонамереността на Мусолини. Често съм виждал полуграмотни членове на доброволните отряди да си купуват такива песнопойки и след това с мъка да сринат текста им, докато успеят да уловят смисъла му, след което запяваха песента, придружена от подходяща мелодия.

През цялото това време аз бях в казармата „Ленин“ и поне на пръв поглед се подготвях за фронта. Когато постъпих в доброволните отряди ми бе съобщено, че ще бъда изпратен на фронта на следващия ден, но на практика трябваше да чакам, докато бъде подготвена цяла нова центурия. Работническите доброволни отряди, които бяха набързо мобилизирани от профсъюзите в началото на войната, все още не бяха получили съответната военна организация. Основните бойни единици се наричаха „отделение“, състоящо се от около тридесет човека, „центурия“, съставена от стотина човека и „колона“, което на практика означаваше „голям брой хора“. Казармата „Ленин“ беше съвкупност от прекрасни каменни сгради, тя разполагаше също с обширна павирана площ за обучение по езда, тъй като всъщност това беше кавалерийска казарма, превзета по време на юлските боеве. Моята центурия беше настанена в една от конюшните, сред каменните ясли, върху които все още личаха издълбаните имена на кавалерийски коне. Всички коне бяха конфискувани и изпратени на фронта, но цялото помещение все още миришеше на конска урина и изгнил овес. Прекарах в казармата около седмица. Спомням си най-вече характерните конски миризми, треперливия зов на сигналните тръби (всички тръбачи бяха дилетанти — за пръв път научих сигналите на

испанската армия на фронтовата линия, докато слушах звуците, които достигаха до мен от окопите на фашистите), тропота на подковани ботуши в двора на казармата, дългите сутрешни паради, ярката светлина на зимното слънце, дивашките футболни мачове между отбори от по петдесет човека в песъчливия терен за езда. В казармата имаше около стотина мъже и двадесетина жени, като в техния брой не включвам съпругите на доброволците, които бяха поели грижата за готвенето. Имаше и други жени, които служеха в доброволните отряди, но техния брой беше незначителен. В интерес на истината, при първите битки те се биеха рамо до рамо с мъжете, това изглежда съвсем естествено в революционно време. Идеите, обаче, вече започваха да се променят — мъжете трябваше да бъдат държани настрана от терена за обучение по езда, когато жените провеждаха там строева подготовка, тъй като им се присмиваха и ги дразнеха. Няколко месеца по-рано, никой не би видял нещо смешно в това жена да борави с оръжие.

Всичко в казармата беше мръсно и в състояние на пълен хаос, което доброволните отряди пренасяха във всяка окупирана от тях сграда, този хаос изглежда беше един от неизбежните странични ефекти на революцията. На всеки ъгъл човек можеше да се натъкне на купчини потрошени мебели, разкъсани седла, медни кавалерийски шлемове, празни ножници и загнила храна. Прахосването на храна и най-вече на хляб беше безобразно. Само в моето помещение се изхвърляше по една кошница хляб при всяко хранене — позорно деяние при положение, че хлябът за цивилното население не достигаше. Хранехме се върху сковани от дълги греди маси във вечно мазни тенекиени канчета и пиехме от някакви ужасни неща, които тук наричат роггоп^[5]. Въпросният роггоп представлява стъклена бутилка с тясно гърло, от което блика тънка струя вино щом тя бъде наклонена, по този начин сътрапезниците могат да пият от разстояние, без да докосват гърлото ѝ с устни. В момента, в който видях този роггоп в действие, обявих стачка, изисквайки настоятелно лична чаша за пиене. От моя гледна точка проклетото нещо твърде много приличаше на английските нощни грейки, особено когато беше пълно с бяло вино.

Периодично на новите попълнения бяха отпускани униформи, но тъй като всичко това се случва в Испания, снабдяването беше напълно лишено от всякаква организация, поради което никога не можеше да се

каже със сигурност кой какво е получил, а някои от нещата, от които се нуждаехме най-много, като колани и сандъчета за патрони, например, не ни бяха осигурени до последния момент, когато влакът чакаше, за да ни откара на фронта. В разказа ми се споменава за „униформа“ на доброволните отряди, което вероятно създава погрешно впечатление. В действителност, не става дума точно за униформа. Вероятно „мултиформа“^[6] би било доста по-точно название. Облеклото на всички следваше един и същ общ замисъл, но никога нямаше пълно съвпадение, при които и да е двама от нас. Практически всички носехме рипсени бричове, но с това еднаквостта в облеклото ни се изчерпваше. Някои носеха навои, други — гети, трети — кожени гамаши или високи ботуши. Всеки разполагаше с яке с цип, но някои якета бяха кожени, а други — вълнени, оцветени във всички цветове, които можете да си представите. Видовете фуражки бяха почти толкова много, колкото тези, които ги носеха. Обичайно беше да окичиш козирката на фуражката си с партийна значка, а в добавка почти всеки носеше червена или червено-черна кърпа, овързана около врата му. По това време доброволческата колона беше твърде необичайна на вид сбирщина. Все пак трябва да се има предвид, че униформите бяха доставяни непосредствено след произвеждането им от съответната фабрика и всъщност съвсем не бяха лоши като се имат пред вид обстоятелствата. Фланелките и чорапите бяха окаяни памучни творения, напълно безполезни като защита от студа. Не ми се иска да мисля за всичко това, което е трябвало да преживеят доброволците през първите месеци от войната, преди всичко да бъде сложено в ред. Спомням си, че само два месеца по-рано попаднах на вестник, в който един от водачите на РОУМ^[7] след посещение на фронта твърдеше, че ще се постараете „всеки доброволец да разполага с одеяло“. Самата фраза може да те накара да потрепериш, ако ти се налага нощ след нощ да спиш направо в окопа.

През втория ден от престоя ми в казармата започна нещо, което кой знае защо наричаха *обучение*. Началото беше поставено със страховити сцени на пълен хаос. Наборниците бяха предимно момчета на шестнадесет-седемнадесет години, събрани от крайните квартали на Барселона и изпълнени с революционен плам, но напълно невежи по отношение на воденето на война. Беше невъзможно дори да бъдат накарани да застанат в редица.

Дисциплина всъщност не съществуваше: ако някой не одобряваше отпращаната му заповед, просто напускаше строя и встъпваше в ожесточен спор с командващия офицер. Лейтенантът, който водеше обучението ни, беше набит приятен младеж с открито лице, който по-рано е бил офицер в редовната армия и все още изглеждаше като такъв, с нахаканата си осанка и спретната униформа. Макар да изглежда странно на пръв поглед, той беше искрен и ревностен привърженик на социализма. Дори повече от тези, които командваше, той настояваше за пълно равенство между различните чинове. Спомням си примесената с огорчение изненада, с която отвърна на един невеж новобранец, обърнал се към него със „*Senor*“.

„*Какво? Senor? Кой ме нарече така? Не сме ли всички ние другари?*“

Съмнявам се, че това правеше работата му по-лесна. Тъкмо заради това новобранците не получаваха военното обучение, което им беше така необходимо. Беше ми казано, че чужденците не са длъжни да участват във въпросното обучение (вече бях установил, че всички испанци споделят наистина трогателната вяра, че всички чужденци са по-добре запознати от самите тях с военните въпроси), но, както можеше да се очаква, се записах заедно с всички останали. Бях нетърпелив да се науча да боравя с картечница, това беше оръжие, до което никога преди това не бях имал възможността да се докосна. За моя изненада установих, че никой не възнамерява да ни обучи да боравим с оръжие. Така нареченото обучение се свеждаше до познатата от древността и напълно безсмислена строева подготовка: надясно, наляво, кръгом, маршировка в колона по трима и всички останали безполезни глупости, които научих още когато бях петнайсетина годишен. За една бунтовническа армия това е твърде необичаен вид обучение. Очевидно, ако за да подготвиш един войник, разполагаш с едва няколко дни, трябва да го научиш на тези неща, които ще му бъдат най-нужни: как да се прикрива, как да настъпва през открити пространства, как да заема позиция и да изгражда укрепления и, преди всичко, как да борави с оръжие. Въпреки това, тази шайка нетърпеливи деца, които щяха да бъдат захвърлени на фронтната линия след няколко дни, дори не бяха обучавани да стрелят с пушка и да боравят с предпазителя на граната. По това време не осъзнавах, че причината за това обстоятелство е липсата на оръжия. В доброволните отряди на РОУМ недостигът на пушки беше толкова

отчайващ, че се налагаше новите попълнения, пристигащи на фронта, да взимат пушките на войниците, които заменяха. Почти сигурен съм, че в казармата „Ленин“ нямаше други пушки, освен онези, с които разполагаха часовите.

След няколко дни, макар все още да бяхме обикновена сбирщина според всички обичайни стандарти, бе решено, че сме годни за представяне пред публика и сутрин марширувахме в парка на хълма от другата страна на площад „Испания“. Това беше общият учебен плац на всички части на доброволните отряди, заедно с карабинерите и първите подразделения на новосформираната Народна Армия. Гледката в парка беше странна и същевременно въодушевяваща. По протежение на почти всяка алея, сред обичайните цветни лехи, маршируваха сковано взводове и роти, съставени от изпъчили гърди мъже, които отчаяно се опитваха да изглеждат като войници. Всички бяха невъоръжени и облечени в жалко подобие на униформа, въпреки че при повечето от тях тук-там се показваха части от униформата на доброволните отряди. Ходът на събитията винаги беше общо взето един и същ. В продължение на три часа пристъпвахме наперено напред-назад (испанската маршова стъпка е изключително къса и отсечена), след това отдавахме почест, напускахме строя и се скупчвахме жадно пред малка бакалница, разположена надолу по хълма, където наставаше шумна разпродажба на евтино вино. Всички бяха приятелски настроени към мен. В качеството си на англичанин бях нещо като местна забележителност, карабинерите ми обръщаха голямо внимание и ми поръчваха питиета. Междувременно, винаги когато успях да хвана натясно нашия лейтенант, вдигах врява до бога, настоявайки да бъде обучен да борава с картечница. Имах навика да измъквам разговорник от джоба си и да се нахвърлям върху него с отвратителния си испански:

„Yo se manejarfusil. No se manejar ametralladora. Quiero aprender ametralladora. Quando vamos aprender ametralladora?“^[8]

Отговорът винаги беше един и същ: измъчена усмивка и обещание, че *manana*^[9] ще има обучение по боравене с картечница. Няма нужда да уточнявам, че тази *manana* така и не дойде. Изминаха няколко дни, новобранците усвоиха почти прецизно маршовата стъпка и заемането на бойна позиция, но единственото друго нещо, с което бяха наясно, беше от коя страна на пушката излиза куршума. Един ден

въоръжен карабинер се приближи до нас докато бяхме спрели за кратка почивка и ни позволи да разгледаме пушката му. Оказа се, че в моето отделение аз бях единственият, който можеше да я зареди, за стрелба и прицелване няма нужда изобщо да споменаваме.

През цялото това време водех обичайните битки с испанския език. С изключение на мен в казармата имаше само още един англичанин, а никой, дори и офицерите, не знаеше и дума френски. Не ме улесняваше и това, че когато моите събеседници разговаряха помежду си, те говореха предимно на каталонски. Единственият начин, по който можех да се справя при това положение, беше да нося навсякъде със себе малък речник, който измъквах от джоба си в критични моменти. Въпреки това, бих предпочел да бъда чужденец в Испания, отколкото където и да било другаде. Колко лесно е да намериш нови приятели в Испания! В рамките на ден или два десетина от другите доброволци вече се обръщаха към мен по малко име, въвеждаха ме в нещата и ме обсипваха с гостоприемството си. Не пиша пропагандна книга и нямам намерение да представя идеализиран образ на доброволците от РОУМ. Вялата система на доброволните отряди имаше множество недостатъци, самите им членове бяха твърде различни един от друг, по това време броят на наборниците, които постъпваха доброволно в тях беше спаднал значително и много от най-добрите бяха вече убити или изпратени на фронта. Сред нас имаше известен процент хора, които бяха напълно безполезни. Момчета на петнадесет години бяха записвани от родителите им, очевидно заради десетте песети дневно, които съставляваха надницата на доброволците, или заради големите количества хляб, които те получаваха и можеха да пренасят тайно вкъщи. Въпреки това, не мога да си представя някой като мен да бъде захвърлен сред членовете на испанската работническа класа — вероятно би трябвало да кажа каталонската работническа класа, тъй като, с изключение на няколко арагонци и андалузци, повечето ми познати бяха каталонци — без да бъде поразен от това, колко свестни хора са те, без да бъде удивен от тяхната прямота и щедрост. Испанската щедрост, в обичайния смисъл на думата, понякога може да бъде дори смущаваща. Ако поискаш от някого цигара, той насила ще навре в ръцете ти целия пакет. Освен това, има и една друга, по-дълбока щедрост, едно истинско величие на духа, с което се срещах отново и отново при най-неочаквани

обстоятелства. Множество журналисти и други чужденци, които са пътували през Испания по време на войната, свидетелстват, че испанците са били твърде подозрителни към оказваната от чужденците помощ. По повод на това мога да кажа единствено, че никога не съм се сблъсквал с подобно отношение. Спомням си, че няколко дни преди да напусна казармата група мъже се завърнаха от фронта. Те обсъждаха развълнувано своите впечатления от френските войници, които бяха воювали редом с тях при Уеска^[10]. Французите били изключително смели, твърдяха те, добавяйки ентузиазирано: „*Mas valientes que nosotvos*“ — „По-смели от нас!“. Аз, разбира се, възразих, при което те обясниха, че французите били по-вещи в изкуството на войната — боравели по-уверено с гранати, картечници и така нататък. Въпреки това, според мен тази тяхна забележка беше твърде многозначителна. Англичанин по-скоро би си прерязал гърлото, отколкото да изкаже гласно подобна теза.

Всеки чужденец, който е служил в доброволните отряди, прекарвайки първите няколко седмици, полагайки усилия да заобича испанците и в постоянни опити да свикне с някой от техните наистина дразнещи национални черти. На фронтовата линия моето раздражение понякога достигаше почти до лудост. Испанците са добри в много неща, но не и във воденето на война. Всички чужденци неизменно се ужасяват от тяхната неефективност, преди всичко от влудяващата им неточност. Единствената испанска дума, която никой чужденец не може да не научи е *mañana* — „утре“ (буквално, „утрото“). Винаги когато това е възможно, днешната работа бива оставяна за утре. Тази тяхна особеност е така добре известна, че самите испанци често се шегуват с нея. В Испания нищо, от храненето до битките, не се случва в уреченото време. По правило всичко се случва със закъснение, но понякога — колкото да не бъдеш в състояние да разчиташ на това — може да се случи и прекалено рано. Влак, който по разписание трябва да замине в осем, обикновено заминава между девет и десет, но понякога, може би веднъж седмично, благодарение на някаква странна приумица на машиниста, потегля в седем и половина. Подобни неща могат да бъдат леко дразнещи. На теория по-скоро уважавам испанците за това, че не споделят нашето невротично северняшко отношение към времето, но за голямо мое съжаление самият аз го споделям.

След множество слухове, безчет *tapana* и неизброими отлагания неочаквано ни беше наредено да заминем за фронта с предизвестие от едва два часа, при положение, че голяма част от екипировката ни все още не беше доставена. В интендантството настана ужасяваща врява и в крайна сметка на много от нас се наложи да заминат без съответното снаряжение. Изведнъж казармените помещения се изпълниха с жени, които сякаш се появиха от нищото, те помагаха на съпрузите си да сгънат одеялата и да съберат принадлежностите си в своите раници. Беше доста унижително, но се наложи едно испанско момиче, съпруга на другия английски доброволец Уилямс, да ми покаже как да си сложа новата кожена лента за патрони. Тя беше нежно, изключително женствено създание с тъмни очи, което изглеждаше създадено да люлее люлка, но в действителност се беше сражавала с изключителна храброст по време на уличните битки през юли. Сега тя държеше в скута си бебе, родено едва десет месеца преди избухването на войната и по всяка вероятност заченато направо на барикадите.

Влакът трябваше да замине в осем, но едва около осем и десет изтормозените офицери успяха да ни разпределят в двора на казармата. Споменът се е запечатал изключително ярко в съзнанието ми — осветеният от пламъка на факлите плац, врявата и вълнението, разветите червени знамена, струпаните доброволци с раници на гърбовете и навити одеяла, праметнати като патрондаши патрони през раменете, виковете, тропота на ботуши и дрънченето на тенекиени канчета, а след това бурните и в крайна сметка успешни опити за вдворяване на тишина, партийният комисар, застанал под огромен развяващ се червен флаг, произнасящ реч на каталонски. В крайна сметка ни поведоха към гарата, избирайки най-дългия възможен маршрут, около три — четири мили, така че да ни покажат на целия град. Достигайки Рамблас спряхме за момент, докато събраният набързо оркестър изсвири няколко революционни мелодии. И отново се заредиха типичните спътници на героя-завоевател — ентузиазирани кръсъци, червени и червено-черни знамена, възторжени тълпи, струпали се по тротоара, за да ни видят, жени, които ни махаха от прозорците. Колко естествено изглеждаше всичко това тогава, колко далечно и невероятно днес! Влакът беше така претъпкан с хора, че едва имаше място на пода, камо ли по седалките. В последния момент жената на Уилямс дотича на перона и ни подаде бутилка вино, както и

няколко от онези яркочервени наденици, които имат вкус на сапун и почти сигурно ще ти докарат диария. Влакът изпълзя от Каталония и пое по Арагонското плато с нормалната военновременна скорост от около двадесет километра в час.

[0] Не, англичанин. А ти? (исп.) — бел.пр. ↑

[1] „Господин“, „Дон“, „Виє“ (исп.) — бел.пр. ↑

[2] „Другарю“, „Ти“, „Привет!“ (исп.) — бел.пр. ↑

[3] „Добър ден!“ (исп.) — бел.пр. ↑

[4] Дълга 1.2 километра пешеходна улица, която се простира от площад „Каталония“ до пристанище „Вел“ — бел.пр. ↑

[5] глинен или стъклен съд за вода (исп.) — бел.пр. ↑

[6] Игра ма думи на испански: „un“ (едно) и „multi“ (много) — бел.пр. ↑

[7] Работническа Партия за Марксистко Обединение. На испански: Partido Obrero de Unification Marxista. Политическа партия от времето на Втората република, възникнала в резултат от сливането на Испанската комунистическа левица (ICE) и Блока на работниците и селяните (BOS). Нейни лидери са Андре Нии и Хоакин Мурин, които под влиянието на идеите на Троцки се противопоставят на сталинистката политика, която провеждат комунистическите партии в Испания — бел.пр. ↑

[8] „Знам да боравя с пушка. Не знам да боравя с картечница. Искам да науча картечница. Кога ще учим картечница?“ (исп.) — бел.пр. ↑

[9] Утре (исп.) — бел.пр. ↑

[10] Град в Западна Испания — бел.пр. ↑

ГЛАВА 2

Макар и отдалечен от фронтовата линия, Барбастро^[1] изглеждаше пуст и нащърбен от войната. Тълпи доброволци в раздърпани униформи бродеха по улиците, опитвайки се да се стоплят. Върху една порутена стена се натъкнах на плакат от миналата година, който обявяваше, че „шест красиви бика“ ще бъдат убити на арената на еди-коя си дата. Колко окаяни изглеждаха избелелите му цветове! Къде са сега тези красиви бикове и бикоборци? Изглежда дори в Барселона не бяха останали такива; поради неизвестни причини всички добри матадори бяха фашисти.

Моята рота беше дислоцирана с камион в Сиетамо^[2], на запад от Алкубиере^[3], което беше тъкмо зад фронтовата линия при Сарагоса. Сиетамо беше отвоюван на три пъти преди анархистите окончателно да установят контрол върху него през октомври, части от града бяха буквално изравнени със земята от артилерийски обстрел, а повечето от къщите — надупчени от куршуми. Намирахме се на около 1500 фута над морското ниво. Беше ужасно студено, имаше гъста мъгла, която често прииждаше ненадейно от всички страни. Между Сиетамо и Алкубиере шофьорът на камиона изгуби пътя (това често се случваше по време на войната) и в продължение на часове блуждаехме в мъглата. Едва късно през нощта стигнахме в Алкубиере. Някой ни поведе през кални мочурища към някакъв обор, където се заровихме в сламата и скоро потънахме в сън. Когато е чиста, сламата е удобна за спане, не колкото сеното, разбира се. Едва на сутринта установих, че нашата е пълна с огризки, накъсани вестници, кости, умрели плъхове и пробити гюмове.

Сега вече бяхме близо до фронтовата линия, достатъчно близо, за да усетим характерната миризма на войната — според моя опит, това е миризмата на екскременти и разлагаща се храна. Алкубиере не беше попадал под артилерийски обстрел, поради което беше в по-добро състояние от повечето от селата, които бяха непосредствено зад фронтовата линия. Все пак съм напълно уверен, че дори в мирно време

не бихте могли да преминете през тази част от Испания, без да бъдете поразени от специфичната, отчайваща нищета на арагонските села. Те са построени като крепости, малките бедняшки къщурки от кал и камък са скупчени страхливо около църквата. Тук дори през пролетта не могат да се видят цветя, къщите нямат градини, а само задни дворове, в които проскубани домашни птици се щурат сред купчини тор. Времето беше противно, редуваха се периоди на дъжд и мъгла. Тесните пътеки потъваха в море от кал, на места до два фута дълбока, през което камионите преминаваха с усилие и буксуващи гуми, а селяните прекарваха своите тромави каруци, дърпани от впрегнати по две мулета, чийто брой понякога достигаше до шест. Непрекъснатото движение на войски в района беше докарало селото до състояние на неописуема мръсотия. Тоалетни и канализация никога не беше имало, поради което човек не можеше да измине дори няколко крачки без да се налага да гледа в краката си. Църквата отдавна беше превърната в отходно място, както и всички ливади на около четвърт миля околоръст. Не мога дори да помисля за първите два месеца, които прекарах на фронта, без в съзнанието ми да изплуват обсипаните с тор замръзнали стърнища.

Изминаха два дни, в които не ни бяха доставени никакви пушки. Ако си ходил до сградата на Военния комитет^[4] и си разгледал редиците от дупки в стените — дупки, направени от залповете, с които множество фашисти бяха екзекутирани тук, то си видял всичко, което си заслужава да се види в Алкубиере. Чак до самата фронтова линия всичко изглеждаше спокойно; твърде малко ранени пристигаха от там. Единствените поводи за вълнение бяха свързани с пристигането на фашисти дезертъори, които докарваха под стража. Голяма част от войниците от другата страна на фронтовата линия изобщо не бяха фашисти, а просто злочести наборници, отбивали военната си служба по времето, когато избухна войната и нетърпеливи да се отърват от нея. От време на време малки групи от тях поемаха риска да се опитат да се промъкнат покрай нашите позиции. Без съмнение много повече биха постъпвали така, ако техните роднини не се намираха все още в контролираната от фашистите част от страната. Тези дезертъори бяха първите „истински“ фашисти, които виждах. Бях поразен от това, че те бяха напълно неотличими от нас, единствената видима разлика беше жълто-кафявия цвят на униформите им. Когато пристигаха бяха винаги

гладни до смърт — което е напълно естествено след ден или два, прекарани в промъкване из ничията земя, но това винаги беше победоносно сочено като доказателство, че войските на фашистите гладуват. Наблюдавах един от тях, докато му давах храна в една от селските къщи. Това беше будеща съжаление гледка. Висок младеж на двадесетина години, жестоко обрулен от вятъра, с парцаливи дрехи, приклепал до огъня и тъпчещ се с яхния с безразсъдна скорост; през цялото време очите му нервно обхождаха скупчилите се около него доброволци, които го наблюдаваха внимателно. Мисля си, че той все още вярваше, че ние сме кръвожадните „червени“, които ще го разстрелят в момента, в който се нахрани. Въпреки това въоръжените му пазачи неспирно го потупваха по рамото, издавайки окуражителни звуци. През един паметен ден пристигнаха петнадесет дезертъори накуп. Те бяха триумфално преведени през селото, водени от човек, яздещ бял кон. Тогава успях да направя няколко размазани снимки, които ми бяха откраднати по-късно.

На третата ни сутрин в Алкубиере пристигнаха пушките. Раздаваше ги в обора сержант с жълтеникаво грубовато лице. Бях втрещен, когато видях какво ми подават. Това беше немски маузер, произведен през 1896 година — на повече от четиридесет години! Беше ръждясал, затворът заяждаше, дървеният приклад беше разцепен, от пръв поглед се виждаше, че цевта е корозирала и напълно негодна. Повечето от останалите пушки бяха в същото състояние, някои от тях — дори в по-лошо. При това не бяха положени никакви усилия най-добрите пушки да бъдат дадени на тези, които наистина умеят да си служат с тях. Най-хубавата от всички, която беше едва десет годишна, дадох на едно полумалоумно петнадесет годишно хлапе, което всички наричаха *maricon* (женчо). Сержантът проведе петминутно обучение, което се свеждаше до обяснение как да зареждаме с патрони и как да разглобим затвора. Повечето доброволци не бяха виждали пушка в живота си, по мое мнение едва няколко от тях имаха представа за какво изобщо служи мерника. Раздадох на патрони, по петдесет на човек, след това се строихме с раници на гръб и поехме към фронтната линия, която беше на около три мили от нас.

Центурията, иначе казано осемдесет мъже и няколко кучета, се влачеше безредно по пътя. Всяка доброволческа колона имаше свое куче — талисман. Нещастната твар, която крачеше редом с нас беше

жигосана с надписа POUM и се мотаеше наоколо въпреки че изглежда съзнаваше, че нещо във външния ѝ вид не е съвсем наред. В челото на колоната, непосредствено до червеното знаме, яздеше на черен кон Жорж Коп, нашият якичък белгийски comandante^[5], малко по-напред кръстосваха на коне младежи с вид на разбойници, които взимаха на галоп всяко възвишение и след това заемаха живописни пози на върха му. Много от великолепните коне, принадлежали някога на испанската кавалерия, бяха пленени по време на революцията и предадени на доброволните отряди, където биваха безжалостно съсипвани с прекомерна езда.

Пътят се виеше покрай жълтеникави безплодни ниви, останали необработени след миналогодишното прибиране на реколтата. Пред нас беше ниската планинска верига, която се простира между Алкубиере и Сарагоса. Приближавахме се все повече до фронтвата линия, до бомбите, картечните и калта. Опитвах се да скрия уплахата си. Знаех, че фронтът изглежда тих понастоящем, но за разлика от повечето останали бях достатъчно възрастен, за да си спомням Голямата Война, макар и не достатъчно стар, за да съм участвал в нея. За мен войната означаваше свистящи снаряди и рикоширащи метални шрапнели, но най-вече тя беше кал, вьшки, глад и студ. Макар и да звучи странно, страхувах се от студа повече, отколкото от враговете. Мисълта за него ме преследваше през целия път от Барселона до тук, често дори лежах буден нощем и си мислех за студа в окопите, за обявяването на тревога в злоещите утрини, за дългите часове на пост с вледенена пушка, за студената кал, която прелива през върховете на ботушите. Признавам също, че изпитвах ужас, когато се вглеждах в хората, редом, с които крачех по пътя. Не можете да си представите каква сбирщина бяхме. Движехме се разпръснато, с далеч по-малка съгласуваност в придвижването от стадо овце; преди да бяхме изминали и две мили задната част на колоната вече се губеше от поглед. Около половината от мъжете около мен бяха всъщност деца, при това в буквалния смисъл на думата, тоест, на не повече от шестнадесет години. Те бяха щастливи и развълнувани от очакването най-после да стигнат до фронтвата линия. Когато я доближихме, момчетата около червеното знаме започнаха да крещят „Visca POUM!“, „Fascistas — maricones!“^[6] и други подобни — това трябваше да бъдат бойни викове, които всяват ужас у противника, но,

тъй като излизаха от тези детски гърла, приличаха по-скоро на мяукането на малки котенца. Ужасявах се от това, че защитниците на Републиката са всъщност тази тълпа дрипльовци със стари пушки, които дори не знаеха как да използват. Чудех се какво би станало, ако фашистки самолет пресече пътя ни — дали пилотът би си дал труда да пикира и да ни отдели един откос от картечницата си. Със сигурност дори от въздуха би трябвало да личи, че ние не сме истински войници.

Когато пътят навлезе в планината, ние се отклонихме надясно и се заизкачвахме по тясна пътека, която подсичаше билото на планината. Хълмовете в тази част на Испания са твърде странни на вид, обикновено имат формата на конска подкова, с плоско било и стръмни склонове, спускащи се в необятни падини. Върху горната част на склоновете растат единствено пирен и дребни хрусталаци, а белите кости на варовика надничат отвсякъде изпод оскъдната растителност. Фронтвата линия не беше непрекъснатата редица от окопи, което не е възможно в страна с планински релеф, а просто редица от укрепени пунктове, наричани *позиции*, кацнали върху билата на хълмовете. В далечината можехме да зърнем нашата *позиция*, разположена на върха на поредния хълм с формата на конска подкова, набързо издигнато укрепление от пълни с пясък чували, върху което се вееше червен флаг, както и дима, който се издигаше от огньовете, разпалени от войниците. Още малко и щяхме да усетим тази отвратителна сладникава миризма, която предстоеше да се настани за постоянно в ноздрите ми през следващите няколко седмици. В клисурата зад нашата позиция бяха струпани всички отпадъци от последните месеци — огризки от хляб, екскременти и ръждясали консерви — това беше източникът на ужасната смрад.

Войниците от ротата, която предстоеше да заменим, вече стягаха раниците си. Те бяха престояли тук в продължение на три месеца, униформите им бяха покрити с кал, ботушите им се разпадаха на парчета, лицата им бяха брадясали. Капитанът, който командваше позицията, името му беше Левински, но всички му викаха Бенджамин, полски евреин по рождение, но говорещ френски като роден език, изпълзя от землянката си и ни поздрави. Той беше дребен на ръст младеж на около двадесет и пет години, с рошава черна коса и бледо трескаво лице, което в този период от войната нямаше как да не е изключително мръсно. Няколко заблудени куршума изтрещяха високо

над нас. Позицията беше ограждение с формата на полукръг, простиращо се около петдесет ярда околоръст, изградено отчасти от чували с пясък, отчасти от буци варовик. Имаше тридесет или четиридесет землянки, които напомняха на миши дупки. Уилямс, аз и неговият девер-испанец, се шумгнахме в най-близката незаета землянка, която изглеждаше годна за обитаване. Някъде далече изгърмяха пушки и странен тътен се понесе над скалистите хълмове. Тъкмо бяхме захвърлили раниците и използвахме обратно от землянката, когато се чу нов трясък и едно от дечурлигата от нашата рота изтича обратно в укреплението с обляно от кръв лице. То беше стреляло с пушката си и някак беше успяло да пръсне затвора, скалпът му беше разкъсан на ивици от отломките на избухналия патрон. Това беше първата жертва, която дадохме, твърде показателно е обстоятелството, че фашистите нямаха никаква заслуга за това.

След обяд дадохме своя първи наряд и Бенджамин ни разведе из позицията. Пред насипа имаше мрежа от изсечени в скалите тесни окопи с изключително примитивни амбразури, направени от купчини варовикови отломки. Имаше дванадесет наблюдателници, разположени на различни места по протежението на окопа зад вътрешния насип. Пред окопите имаше бодлива тел, отвъд която хълмът се спускаше в наглед бездънна клисура, отсреща се виждаха оголени хълмове, разделени от скалисти урви. Всичко наоколо беше сиво и неприветливо, нямаше и следа от живот, дори птица не прелиташе над главите ни. Надзърнах предпазливо през амбразурата, опитвайки се да открия окопите на фашистите.

„Къде е врагът?“

Бенджамин посочи неопределено с ръка. „*Е там*“, (английският му беше просто ужасен).

„Но къде по-точно?“

Според моята представа за водене на позиционна война фашистите би трябвало да бъдат на петдесет или най-много на сто ярда от нас. Не можех да видя нищо — изглежда техните окопи бяха твърде добре замаскирани. След това за моя изненада установих накъде сочеше Бенджамин, на върха на отсрещния хълм, отвъд дълбоката клисура, отдалечена на поне седемстотин метра, едва се виждаше очертанието на насип и червено-жълто знаме — това беше фашистката позиция. Разочарованието, което изпитах, не може да бъде

описано с думи. Ние съвсем не бяхме близо до тях! При това разстояние пушките ни бяха напълно безполезни. Точно в този момент се чу развълнуван вик. Двама фашисти, две далечни сивкави фигури, се катереха по голите склонове на отсрещния хълм. Бенджамин сграбчи пушката на най-близкостоящия, прицели се и дръпна спусъка. Щрак! Пушката засече, помислих си, че това е лоша поличба.

Новите часове едва се бяха настанили в окопа и започнаха нервна стрелба, без да се целят в нещо конкретно. Можех да видя фашистите, големи колкото мравки, прокрадващи се напред-назад зад защитния вал, понякога черната точка, което беше нечия глава, се спираше за момент, дръзко оставена без прикритие. Очевидно от стрелбата нямаше полза. Въпреки това, часовият от ляво, който напусна поста си по типичен испански маниер, се примъкна до мен и започна настойчиво да ме подканва да стрелям. Опитах се да му обясня, че при това разстояние и с тези пушки не можем да улучим никого, освен по чиста случайност. Той, обаче, беше просто едно дете и продължи да сочи с пушката си към една от точките, зъбейки се нетърпеливо като куче, което очаква хвърлянето на пръчка. В крайна сметка, поставих прицела на седемстотин и дръпнах спусъка. Точката изчезна. Надявам се, че куршумът е попаднал достатъчно близо, за да го накара да подскочи. Това беше първият път в живота ми, в който стрелях по човешко същество.

Сега, след като видях фронта, бях отвратен до дъното на душата си. И те наричаха това война! Та ние едва успяхме да зърнем противника! По това време дори не се опитвах да държа главата си под нивото на окопа. Малко по-късно, обаче, куршум изсвистя покрай ухото ми и със зловец пукот се заби в стената зад мен. Уви! Наведох се. През целия си живот се бях клел, че няма да приклепна първия път, когато куршум изсвисти край мен, но това движение изглежда е инстинктивно и всеки го прави поне първия път.

[1] Град в провинция Уеска, разположен в пресечната точка на реките Синка и Веро — бел.пр. ↑

[3] Малки населени места, разположени на десетина километра от столицата на провинция Уеска — бел.пр. ↑

[4] На испански: ComitedeGuerra, организация, която е осигурявала доставките на амуниции, транспортното обслужване и

здравната помощ за воюващите на фронта по време на гражданската война — бел.пр. ↑

[5] Командир, майор (исп.) — бел.пр. ↑

[6] „Да живее РОУМ! Фашисти — педерасты!“ (исп.) — бел.пр. ↑

ГЛАВА 3

При позиционните бойни действия са важни пет неща: дървата за горене, хранителните припаси, цигарите, свещите и врага. През зимата на фронтовата линия край Сарагоса тяхното значение намаляваше в този ред, като врагът заемаше последното място. Освен през нощта, когато винаги са възможни изненадващи атаки, никой не се тревожеше за враговете. Това бяха просто далечни черни насекоми, които периодично виждахме да подскачат напред-назад. Основната грижа и за двете армии беше набавянето на дърва за огрев.

Между другото трябва да спомена, че докато бях в Испания станах свидетел на твърде малко бойни действия. Бях на Арагонския фронт от януари до май, в този период там не се случи почти нищо, с изключение на битката при Теруел. През март имаше тежки сражения близо до Уеска, но аз взех твърде незначително участие в тях. По-късно, през юни имаше унищожителна атака срещу позициите ни при Уеска, при която загинаха няколко хиляди души в един-единствен ден, но аз бях ранен и изваден от строя, преди да се случи това. Ужасните неща, които обикновено свързваме с представата за войната ми се случваха твърде рядко. Нямаше самолети, които да пускат бомби в близост до мен, не смятам дори, че се е случвало да избухне снаряд на по-малко от петдесет ярда от мен, само веднъж участвах в ръкопашна схватка (искам да добавя, че това ми беше повече от достатъчно). Разбира се, често попадах под картечен обстрел, но обикновено от твърде голяма дистанция. Дори при Уеска човек можеше в общи линии да бъде в безопасност, ако взимаше съответните предпазни мерки.

Тук, на хълмовете около Сарагоса, цареше обичайната за позиционните бойни действия смес от скука и неудобства. Живот, подобен на този, който водят градските чиновници, лишен от запомнящи се събития и почти също толкова еднообразен. Караул, патрулиране, окопаване; окопаване, патрулиране, караул. По върховете на отсрещните хълмове, заети от фашистки или лоялистки войски, купчини опърпани, мръсни хора, развяващи знамето си, опитвайки се

да се стоплят. Денем и нощем — безцелно изстреляни, блуждаещи куршуми, лутащи се из пустите долини и изключително рядко, по някаква невероятна случайност, попадащи в човешко тяло.

Често се вирах в зимния пейзаж и се удивлявах от безсмислеността на всичко това. Колко неубедително изглежда този вид война! По-рано, през октомври, по тези хълмове бушуваха ожесточени сражения; по-късно, поради липсата на хора и оръжия, най-вече на артилерия, подобни мащабни бойни действия станаха невъзможни, всяка от армиите се беше окопала и заела позиции по върховете на завзетите от нея хълмове. Вдясно от нас имаше друга позиция на РОУМ, върху хребета вляво от нас — позиция на PSUC^[1], а по върховете на хребета, който се извисяваше отсреща бяха разпръснати няколко малки фашистки укрепени поста. Така наречената фронтова линия се виеше по начин, който би бил напълно неразбираем, ако над всяка позиция нямаше знаме, указващо нейната принадлежност. Знамената на РОУМ и PSUC бяха червени, тези на анархистите — червено-черни; фашистите използваша знамето на монархията (червено — жълто — червено), а понякога — това на републиката (червено — жълто-пурпурно^[2]). Пейзажът беше изумителен, ако можете да се абстрахирате от това, че върхът на всеки хълм е зает от войници и следователно е осеян с тенекиени консерви и изпражнения. Вдясно от нас планинската верига се отклоняваше на югоизток, отстъпвайки пред широката, набраздена равнина, която се простираше до Уеска. В средата ѝ, подобно на хвърлени зарове, бяха разпръснати няколко малки кубични постройки, това беше имението Робрес, който беше в ръцете на лоялистите. Често сутрин равнината беше покрита с море от гъсти облаци, над което изплуваха хълмовете, плоски и синкави, придаващи на пейзажа странна прилика с фотографски негатив. Отвъд Уеска имаше още хълмове с аналогично разположение, нашарени с ивици сняг, които променяха очертанията си ден след ден. Далеч на хоризонта сякаш от нищото изплуваха вечно заснежените исполински върхове на Пиренеите. Дори долу в равнината всичко изглеждаше мъртво и голо. Хълмовете отсреща бяха сивкави и набръчкани като слонска кожа. Не се виждаха почти никакви птици, не познавам друга страна, в която да има толкова малко птици. Единствените, които се появяваха от време на време, бяха някакъв вид свраки, веднъж видяхме и ято яребици, които ни стреснаха една нощ с

внезапното изплющяване на крилата си, както и, макар и много рядко, орли, които бавно се носеха в небето, обикновено сподиряни от изстрелите на пушки, на които не благоволяваха да обърнат внимание.

Нощем, когато падаше мъгла, изпращахме патрули в долината, дележаща нашите позиции тези на фашистите. Това не беше особено примамливо начинание, тъй като беше студено и твърде лесно да се изгубиш, ето защо скоро открих, че мога да поемам патрул винаги когато поискам. В огромните нацърбени клисури нямаше никакви пътеки, човек можеше да си проправи път през тях единствено като отбелязва нови и нови ориентири всеки път, когато минава от там. По права линия разстоянието между нас и най-близкото укрепление на фашистите беше около седемстотин метра, но по единствения проходим маршрут то беше около миля и половина. Беше твърде забавно да се луташ в тъмните долини, докато заблудени куршуми прелитат далеч над главата ти, подобно на ята от подсвиркващи бекасини. По-поносими от нощите бяха тежките мъгли, които понякога не се вдигаха по цели дни и често обгръщаха плътно върховете на хълмовете, оставяйки долините ясни и чисти. Когато се намирахме в близост до фашистките позиции се налагаше да пълзим със скоростта на охлюв, беше твърде трудно да се придвижваме, без да вдигаме шум по склоновете на хълмовете, сред чупещите се с пращане сухи храсталаци и ронливите варовици. Едва от третия или четвъртия път успях да достигна фашистките позиции. Мъглата беше изключително гъста, аз пропълзях до бодливата тел и се вслушах. Можех да чуя как фашистите говорят и пеят в окопите си. След това, за мой ужас чух как няколко от тях се спускат по хълма към мен. Свих се зад един храст, който изведнъж започна да ми изглежда твърде малък и се опитах да сваля предпазителя на пушката си, без да вдигам шум. Те, обаче, свърнаха встрани, без да мога да ги зърна дори за миг. В храсталака, в който се криех, се натъкнах на различни следи от предишните боеве — купчина гилзи, южен каскет с дупка от куршум в него и червено знаме, което очевидно беше от нашите. Занесох го обратно в нашето укрепление, където то по твърде несантиментален начин беше накъсано на парцали за чистене на пушки.

Щом достигнахме фронтната линия, аз бях произведен в ефрейтор, или *sabo*, като командвах караул от дванадесет души. Нашата центурия беше необучена шайка, съставена основно от

недорасли момчетии. В доброволните отряди имаше деца на единадесет-дванадесет години, обикновено бегълци от фашистките територии, които бяха записани в отрядите като доброволци, тъй като това беше най-лесния начин да им бъде осигурена прехрана. По правило те изпълняваха леки задачи в тила, но понякога успяваха да си проправят път до фронтовата линия, където представляваха истинска обществена опасност. Спомням си един дребен хлапак, който хвърли ръчна граната в огъня *на шега*. Не мисля, че в Монте Посеро имаше някой под петнадесет години, но средната възраст със сигурност беше доста под двадесет. Момчета на тази възраст никога не трябва да служат на фронта, тъй като не са в състояние да понесат липсата на сън, която неизменно съпътства окопната война. В началото беше почти невъзможно да охраняваме по подобаващ начин позицията си нощем. Нещастните деца от нашето отделение можеха да бъдат събудени единствено като ги извличахме от окопите за краката, но щом обърнехме гръб към тях, те отново напускаха поста си и се шмугваха в някое закътано място, или дори, въпреки ужасния студ, се облягаха върху стените на самия окоп и бързо потъваха в сън. Слава богу, враговете не бяха особено инициативни. Имаше нощи, когато си мислех, че позицията ни може да бъде превзета от двадесет бой-скаута с въздушни пушки, или дори от същия брой момичета, въоръжени с ракети за тенис.

Тогава, както и по-късно, каталонските доброволни отряди бяха сформирани на същата основа, както и в началото на войната. В началото на въстанието на Франко отрядите бяха набрани набързо с помощта на различни профсъюзи и политически партии; всеки от тях по същество беше политическа организация, подчинена както на съответната партия, така и на централната власт. Когато Народната Армия, която не беше политическа и беше съставена общо взето по традиционния начин, беше сформирана в началото на 1937 година, партийните отряди на теория бяха включени в състава ѝ. Дълго време, обаче, промените си останаха само на хартия; отрядите на новата Народна Армия не бяха достигнали Арагонския фронт до юни и до този момент системата на доброволните отряди беше запазена непокътната. Съществената особеност на тази система беше социалното равенство между офицерите и войниците. Всеки, от редника до генерала, получаваше едно и също заплащане, хранеше се с

една и съща храна, носеше едни и същи дрехи и общуваше с останалите като с равни. Ако ти се приискаше да плеснеш дивизионния генерал по гърба и да му поискаш цигара, можеше спокойно да го направиш, тъй като на никого това нямаше да се стори необичайно. Поне на теория, на всяко ниво в доброволните отряди цареше пълна демокрация, без следа от каквато и да било йерархия. Всички приемаха идеята, че заповедите трябва да бъдат изпълнявани, но се смяташе също, че те се издават от един другар към друг, а не от висшестоящ към подчинен. Имаше офицери и подофицери, но не и военни чинове в обичайния смисъл на думата, никакви титли, нашивки, заставане мирно и отдаване на чест. Стремяха се в рамките на доброволните отряди да наложат някакъв вид временно приближение към идеала за безкласово общество. Разбира се, нямаше абсолютно равенство, но се доближавахме до него повече от всичко, което бях виждал или можех да си представя по това време.

Склонен съм да призная, че първоначално това състояние на нещата, при това във военновременна обстановка, направо ме ужасяваше. Как, по дяволите, може да бъде спечелена война с армия като тази? Тогава този въпрос си задавах всички, макар че вероятно нямаше основания за това. При тези обстоятелства просто нямаше начин доброволните отряди да бъдат организирани по-добре. Модерната механизирана армия не се появява от нищото и ако правителството беше изчакало докато разполага с обучени войници на свое разположение, нямаше да може да окаже никаква съпротива на Франко. По-късно се появи модата доброволните отряди да бъдат обвинявани за всичко, което беше свързано с тезата, че допуснатите грешки, дължащи се на липсата на обучение и оръжия, са резултат от въвеждането на егалитаристката система. В действителност, новите наборници в доброволните отряди представляваха недисциплинирана шайка не защото офицерите се обръщаха към редниците с „другарю“, а защото необучените войници *винаги* са недисциплинирана шайка. На практика, демократичният или „революционен“ тип дисциплина е много по-надежден, отколкото би могло да се очаква. В работническата армия дисциплината е теоретично осъзната необходимост. Тя се основава на класовата принадлежност, докато дисциплината на буржоазната наборна армия се основава в крайна сметка върху страха. (Народната Армия, която замести доброволните отряди, беше нещо

средно между тези два типа.) В доброволните отряди тормозът и оскърбленията, които са обичайни за нормалната армия, никога не са били допускани дори за момент. Нормалните военни наказания се изпълняваха, но само в случай на изключително сериозни нарушения. Когато някой откажеше да изпълни заповед, той не получаваше незабавно наказание, а първо го призоваваха да се подчини в името на другарството. Скептично настроени личности без никакъв опит в ръководенето на хора биха отвърнали незабавно, че това няма как да „проработи“, но в действителност то „работеше“, при това за доста дълъг период от време. Дисциплинираността дори на най-лошите набори в доброволните отряди се подобряваше видимо с напредването на времето. През януари косата ми почти побеля докато се опитвах да накарам дузина неопитни наборници да се държат на нужната висота. За кратко време през май бях повишен в лейтенант и командвах трийсетина души, испанци и англичани. Бяхме под постоянен обстрел в продължение на месеци, но не срещях никакви трудности в това да ги накарам да се подчиняват на заповеди или да намеря доброволци за опасни мисии. „Революционната“ дисциплина зависи от политическото мислене — от разбирането на това защо заповедите трябва да бъдат изпълнявани; разбира се, нужно е време докато се стигне до това, но също толкова време е нужно, за да превърнеш някого в автомат с непрекъснати строеви подготовки на плаца. Журналистите, които осмиваха системата на доброволните отряди рядко си спомняха, че те трябваше да удържат фронтовата линия, докато Народната Армия се подготвяше в тила. Единствено благодарение на силата на „революционната“ дисциплина доброволните отряди устояха толкова дълго на бойното поле. Около месец юни през 1937 година, нямаше нищо, освен класовата преданост, което да ги задържа на фронта. Отделни дезертьори можеха да бъдат разстрелвани — и бяха разстрелвани от време на време — но ако хиляда души решаха да напуснат позициите си едновременно, нямаше сила, която да е в състояние да ги спре. Една наборна армия, поставена при тези условия — без военна полиция — би се стопила напълно. Въпреки това, отрядите удържаха фронта, макар че успяха да спечелят твърде малко победи, а дори индивидуалните опити за дезертиране не бяха често явление. През четирите или петте месеца, прекарани в отрядите на РОУМ, съм чул за едва четирима дезертьори,

за двама от тях мога да твърдя с известна степен на увереност, че бяха шпиони, които се опитваха да измъкнат информация от нас. В началото привидният хаос, общата липса на обучение, обстоятелството, че трябваше да споря по пет минути, преди да ги накарам да изпълнят заповедите ми, ме ужасяваха и вбесяваха едновременно. Представете си за водене на война дължа на британската армия, а испанските доброволни отряди със сигурност се различават съществено от нея. Предвид обстоятелствата, обаче, те бяха по-добри войници, отколкото можеше да се очаква.

Междувременно всичките ни грижи бяха свързани с дървата за огрев. През този период вероятно няма дори една бележка в дневника ми, в която да не се споменава за тях, или по-скоро за липсата им. Намирахме се на два или три хиляди фута над морското равнище, беше средата на зимата и студът беше неописуем. Температурата не беше необичайно ниска, през някои нощи дори не падаше под нулата, зимното слънце често изгряваше за около час по пладне, но дори и да не е било студено наистина, уверявам ви, че изглеждаше точно така. Понякога духаше бурен вятър, който често отнасяше шапките ни и развяваше косите ни във всички посоки, понякога падаше мъгла, която се изливаше в окопа като гъста течност и сякаш проникваше досами костите, често валеше и дори дъждът да продължеше само половин час, това беше достатъчно условията да станат наистина нетърпими. Тънката земна кожа, покриваща варовиковия скелет бързо се превръщаше в хлъзгава кал и тъй като винаги се движехме по наклон беше почти невъзможно да се задържахме на краката си. През тъмните нощи често се е случвало да падам дузина пъти, изминавайки едва двадесет ярда, на всичко отгоре това беше опасно, тъй като така можеше затворът на пушката ти да се окаже запушен с лепкава кал. В продължение на цели дни дрехите, ботушите, одеялата и пушките ни бяха оплескани с кал. Бях взел със себе си толкова дебели дрехи, колкото можех да нося, но много от другите бяха твърде зле облечени. В рамките на целия гарнизон, обхващащ стотина човека, имаше едва дванадесет шинела, които часовите си предаваха един на друг, а повечето от войниците разполагаха само с по едно одеяло. През една мразовита нощ съставих списък в дневника си, в който се изброяваха дрехите, които носех в момента. Той е твърде любопитен, тъй като показва количеството дрехи, които човешкото тяло е в състояние да

понесе. Бях облечен с дебела жилетка и панталони, вълнена риза, два пуловера, вълнен жакет, яке от свинска кожа, рипсени бричове, дълги кожени гетри, дебели чорапи, ботуши, дебело палто, шал, кожени ръкавици с подплата и вълнена шапка. Въпреки това се тресях от студ като желе. Бих признал, че съм необичайно чувствителен към студа.

Дървата за огрев бяха единственото нещо, което наистина имаше значение. Въпросът беше в това, че не бяха останали почти никакви. Нашето нещастно възвишение дори в най-добрите си години не е било покрито с кой знае каква растителност, а от месеци беше опустошавано от вкочанени доброволци, като в резултат от това всичко по-дебело от човешки пръст беше отдавна изгорено. Когато не се хранехме, не спяхме, не бяхме на пост или не давахме наряд, се спускахме на групи в долината зад нашата позиция, ровейки се за подпалки. Всичките ми спомени за това време са свързани с лазенето нагоре-надолу по почти вертикалните склонове, по нацърбения варовик, който разкъсваше ботушите ни на парчета и хищното вкопчване във всяка вейка, която откривахме. Трима души, отделящи за това няколко часа, можеха да съберат достатъчно материал, за да поддържахме огъня едва около час. Усърдието, което влагахме в това търсене, ни превърна до един в истински ботаници. Класифицирахме според тяхното качество като горивен материал всички растения, които растяха по склоновете на хълма, различните храсти и треви, които бяха добри за подпалки, но изгаряха за няколко минути, дивия розмарин и дребните храсти прецип, които горяха единствено, когато огънят беше добре разпален предварително, дребните дъбове, по-ниски от храстите на цариградското грозде, които бяха практически незапалими. Имаше също някакъв вид сухи тръстики, които бяха отлично средство за разпалване на огън, но растяха единствено по върха на хълма вляво от нашата позиция и трябваше да се подлагаме на обстрел от фашистката позиция на отсрещния хълм, за да стигнем до тях. Ако картеচারите на фашистите зърнеха някого от нас в такъв момент, отделяха по един пълнител лично за него. В повечето случаи се прицелваха твърде високо и куршумите пропяваха над главите ни като ято птици, но понякога варовикът се пръскаше на парчета на притеснително малко разстояние от нас, при което се хвърляхме по очи в калта. Въпреки това ходехме да събираме тръстика, нищо не беше по-важно от поддържането на огъня.

В сравнение със студа останалите неудобства изглеждаха незначителни. Разбира се, всички бяхме изключително мръсни. Водата, също като храната, беше доставяна с мулета от Алкубиере, а делът на всеки от нас беше около кварта на ден^[3]. Тя беше ужасна, не прозрачна от мляко. На теория беше предназначена само за пиене, но аз винаги си открадвах по канче, за да се измия сутрин. Обикновено се миех един ден и се бърсних на следващия, водата никога не стигаше и за двете. Всичко наоколо смърдеше ужасно, извън ограденото с насипи пространство имаше огромно количество екскременти. Някои от доброволците имаха обичая да се изхождат направо в окопите, което е отвратително предвид необходимостта да преминаваме от там нощем в тъмното. Мръсотията никога не ме е тревожела истински. Това е нещо, за което хората обикновено вдигат прекалено много шум. Удивително е колко бързо се свиква без носни кърпички, както и с това да ядеш от канчето, в което се миеш. Спането навлечен с купища дрехи също не е нещо, което причинява неудобства след ден или два. Разбира се, беше невъзможно да се съблечем и особено да свалим ботушите си нощем, трябваше винаги да бъдем готови в случай на изненадваща атака. В рамките на осем нощи съм се събличал едва три пъти, но понякога имах възможност да правя това денем. Все още беше прекалено студено за въшки, но пльховете и мишките бяха в изобилие. Често се казва, че те никога не се срещнат на едно и също място, но това очевидно не е валидно в случаите, когато има достатъчно храна за тях.

В други отношения нещата не бяха чак толкова зле. Качеството на храната беше задоволително, освен това разполагахме с изобилие от вино. Все още ни се полагаше по пакет цигари на ден, кибрит получавахме през ден, имаше дори доставка на свещи. Това бяха изключително тънки свещи, подобни на тези, които поставят върху коледните кейкове, повечето от нас предполагаха, че са били реквизирани от някоя църква. На всяка землянка се полагаха по три инча свещи дневно, които изгаряха за около двадесет минути. По това време все още беше възможно да бъдат закупени свещи, затова аз носех няколко паунда с мен^[4]. По-късно недостигът на кибрит и свещи направи съществуването ни твърде злочесто. Човек не осъзнава значението на тези неща, докато не бъде лишен напълно от тях. При нощна тревога, например, когато всеки в землянката лази по земята, търсейки пушката си и междувременно раздава ритници в лицата на

останалите, възможността да запалим свещ беше от голямо значение. Всеки доброволец разполагаше с парче прахан и няколко ярда жълт фитил. След пушката това беше неговото най-ценно притежание. Праханът имаше голямото предимство, че може да бъде запален при ветровито време, но тогава само тлееше, поради което не можеше да се използва за запалване на огън. В дните, когато липсата на кибрит се чувстваше най-силно, единственият начин да запалим огън беше като някой от нас извади куршума от някоя гилза и запали барута в нея с малко прахан.

Ние водехме наистина необикновен живот, по твърде необичаен начин вземахме участие в тази война, ако изобщо случващото се може да се нарече по този начин. Всички членове на доброволния отряд се бунтуваха срещу бездействието и неспирно се впускаха в шумни протести, настоявайки да им бъде обяснено защо не ни се разрешава да преминем в настъпление. Въпреки това беше напълно очевидно, че още дълго няма да има истинска битка, освен ако врагът не я започне. При едно от своите редовни посещения Жорж Коп беше напълно искрен с нас: „Това не е война“, казваше ни той, „а комична опера със смъртни случаи от време на време“. В действителност, застоят на арагонския фронт имаше политически причини, за които не знаех нищо по онова време; но, от друга страна, чисто военните трудности — дори като оставим настрана липсата на свежи подкрепления — бяха очевидни за всички.

Първо, причина за това бяха особеностите на релефа. Фронтната линия преминаваше през позиции с внушителна естествена устойчивост, които по правило можеха да бъдат атакувани само от една страна. При наличието на няколкото окопа, които бяха вече прокопани, подобни позиции не могат да бъдат превзети от пехота, освен ако тя не е с огромно числено превъзходство. От нашата позиция, както и от повечето в съседство около нас, дузина души с две картечници биха могли да отблъснат цял батальон. Кацнали по върховете на хълмовете, представлявахме чудесни цели за артилерията; артилерия, обаче, нямаше. Понякога дълго се вирах в пейзажа около нас, опитвайки се — при това с каква страст! — да зърна някоя и друга артилерийска батарея. Само една такава би могла да унищожи вражеските укрепления едно след друго със същата лекота, с която се чупят орехи с чук. Но, поне от наша страна, оръдия

просто отсъстваха. Макар и рядко, фашистите успяваха да докарат едно или две от Сарагоса и дори да изстрелят с тях някой и друг снаряд, но разполагаха с толкова малко амуниции, че никога не успяваха да улучат точната дистанция, поради което снарядите се забиваха надалеч в празните клисури. Изправен срещу картечници и лишен от артилерия можеш да направиш само три неща: да се окопаеш на безопасно разстояние — четиристотин ярда, да кажем — да атакуваш през откритото пространство, рискувайки масово клане, или да предприемаш малки нощни нападения, които не могат да променят общото разпределение на силите. На практика, възможностите за избор се свеждат до следните две: бездействие или самоубийство.

На всичко отгоре, не разполагахме с нужните за воденето на война принадлежности. Надали можете да си представите колко зле бяха въоръжени доброволните отряди по това време. Всяко държавно училище в Англия прилича на съвременна армия в много по-голяма степен от нас. Нищетата на въоръжението ни беше така удивителна, че си заслужава да бъде подробно описана.

На този участък от фронта цялата артилерия се състоеше от четири минохвъргачки с по петнадесет снаряда за всяка. Те, разбира се, бяха твърде ценни, за да бъдат използвани, поради което бяха на съхранение в Алкубиере. Разполагахме също с картечници, една се падаше приблизително на петдесет човека, това бяха стари, но достатъчно точни на разстояние от порядъка на триста-четиристотин ярда оръжия. Освен изброеното имахме само пушки, повечето от които бяха просто парче старо желязо. На въоръжение бяха три различни вида пушки. Първо, имаше дълги маузери. Тя рядко бяха на по-малко от двадесет години, мерниците им вършеха същата работа като счупен скоростомер, а нарезите в дулата на повечето от тях бяха напълно разядени от ръжда; все пак, една от десет можеше да се използва. Освен това имаше и къси маузери, наричани *mouscjueton*, които бяха по-скоро кавалерийско оръжие. Те се радваха на по-голяма популярност в сравнение с останалите, защото бяха по-леки и не толкова неудобни за ползване в окопите, а също, защото бяха относително нови и изглеждаха годни за употреба. В действителност, обаче, се оказаха почти безполезни. Бяха сглобени от различни части, в резултат от което затворът никога не пасваше на дулото и три четвърти от тях засичаха още на петия изстрел. Имаше също и няколко нови

уинчестера. С тях се стреляше лесно, но пък бяха дяволски неточни, на всичкото отгоре, тъй като не бяха с пълнител трябваше да се презареждат след всеки изстрел. Амунициите бяха така оскъдни, че всеки, който пристигаше на фронта получаваше едва петдесет патрона, повечето от които бяха в наистина окаяно състояние. Патроните испанско производство използваха стари гилзи, поради което бяха в състояние да накарат да засече дори и най-добрата пушка. Мексиканските бяха малко по-добри, поради което бяха запазени за картечниците. Най-добри от всички бяха немските амуниции, но тъй като с тях се снабдявахме единствено от пленници и дезертъори, не разполагахме с голямо количество от тях. Винаги пазах един пълнител с немски или мексикански патрони в джоба си за спешни случаи. На практика, обаче, когато имаше подобен случай, рядко стрелях с пушката; бях твърде уплашен проклетото нещо да не засече и същевременно твърде много внимавах да не похабя дори един патрон.

Нямахме каски, нито щикове, почти никакви револвери или пистолети, една граната се падаше на пет или десет човека. Тези, които използвахме по онова време бяха наистина страховити приспособления, въведени на въоръжение от анархистите в началото на войната и наричани с гръмкото название „FAI бомба“. Направата им следваше същите принципи като гранатите тип „Милс“, но ръчката беше придържана не от щифт, а от лента. Трябваше да скъсаш лентата и да се освободиш от гранатата с най-голямата възможна бързина. За тях се твърдеше, че са „безпристрастни“, тъй като убиваха както този, към когото са хвърлени, така и този, който ги е хвърлил. Имаше още няколко вида гранати, дори по-примитивни, но вероятно не толкова опасни — за хвърлящия ги, искам да кажа. Едва в края на март ми попадна граната, която изобщо си струваше да бъде използвана.

Дори ако се абстрахираме от оръжията, имаше недостиг на всички останали дребни вещи, които са така нужни по време на война. Не разполагахме с карти или схеми на разположението на позициите, например. Испания никога не е била напълно картографирана, затова единственото подробно описание на областта предоставяха старите военни карти, повечето от които бяха на разположение на фашистите. Нямахме далекогледни, телескопи, перископи, бинокли, с изключение на няколкото лични такива, нито сигнални или осветителни ракети, нито резачи за бодлива тел, или инструменти за поддръжка и

почистване на оръжието. Испанците изглежда никога не бяха чували думата „шомпол“ и ме гледаха учудено, когато си сглобих примитивно устройство, което трябваше да изпълнява неговите функции. Когато някой решише, че пушката му трябва да бъде почиствена, той трябваше да я занесе при сержанта, който разполагаше с дълго медно приспособление, което обаче беше изкривено и надраскваше нарезите в цевта на пушката. Нямахме дори масло за смазване на оръжие. Мажехме пушките със зехтин, когато успеехме да се сдобием с, макар и минимално количество, случвало се е да мажа моята с вазелин, с крем за лице, дори със свинска мас. Освен това, нямаше никакви фенери, уверен съм, че по онова време нямаше нито един електрически фенер в нашия сектор от фронта, както и че такъв можеше да бъде купен чак в Барселона, при това с цената на значителни усилия.

С напредването на времето и благодарение на безредната стрелба, която трещеше между хълмовете, започнах с нарастващ скептицизъм да си поставям въпроса, дали някога изобщо ще се случи нещо, която да донесе малко живот, или по-скоро поне малко смърт, в това безумно подобие на война. Водехме сражения с пневмонията, не с хората срещу нас. Когато окопите са на повече от петстотин ярда един от друг никой не може да бъде улучен, освен по чиста случайност. Наистина имаше жертви, но в повечето случаи ставаше дума за нещастни случаи. Ако си спомням правилно, първите петима ранени, които видях в Испания до един бяха жертви на нашите собствени оръжия — в случая нямам предвид умисъл, а просто случайност или непредпазливост. Старите ни пушки представляваха опасност сами по себе си. Някои от тях имаха противната склонност да стрелят щом прикладът им бъде ударен в земята; виждал съм човек да се прострелва в ръката благодарение на тази тяхна особеност. Освен това, в тъмното новите попълнения неизбежно започваха да се обстрелват взаимно. Една вечер на смрачаване часовият стреля по мен от около двадесет ярда разстояние, но не улучи с цял ярд — бог знае колко пъти испанските стандарти за точна стрелба са спасявали живота ми. Друг път бях на патрулна обиколка в мъглата и непредпазливо бях предупредил командващия караула за това. На връщане, обаче, се препънах в един от храстите, стреснатият часови се развика, че фашистите идват и имах удоволствието да чуя как въпросния командир

на караула нарежда на всички да открият бърза стрелба в моята посока. Аз, разбира се, залегнах и куршумите изсвистяха над мен. Нищо не е в състояние да убеди един испанец, особено ако е млад, че огнестрелните оръжия са нещо опасно. Веднъж, малко след описания по-горе случай, фотографирах няколко картечаря, чиято картечница сочеше право към мен.

„Не стреляйте“, казах на шега докато нагласях апарата.

„О не, няма да стреляме“, гласеше техният отговор.

Само след миг се чу страховит рев и поток от куршуми прелетя край лицето ми толкова наблизо, че бях опарен от летящите парчета барут. Макар че това не стана умишлено, картечарите го възприеха като прекрасна шега. На всичко отгоре, едва няколко дни по-рано те с очите си бяха видели как един водач на муле беше прострелян по случайност от някакъв политически делегат, който се правеше на интересен със своя автоматичен пистолет, в резултат от което вкара пет куршума в дробовете на бедния мулетар.

Сложните пароли, които армията използваше по това време, бяха друг източник на опасности. Това бяха едни от онези отегчителни двойни пароли, при които една дума трябва да бъде произнесена в отговор на друга. Обикновено те имаха повдигащ духа, или революционен характер, като *Cultura-progreso*, или *Seremos — invencibles*^[5] и често беше почти невъзможно да накараш неграмотните часови да запомнят тези надуты фрази. Спомням си как една нощ, когато паролата беше *Cataluna — heroica*, един кръглолик селяндур на име Хайме Доменех се приближи към мен с твърде озадачен вид и ме помоли да му обясня.

„*Heroica* — какво означава *heroica*?“^[6]

Казах му, че означава същото като *valiente*^[7]. Малко по късно той се препъваше в тъмните окопи, когато часовият се обърна към него.

„*Alto*^[8]! *Cataluna*“:

„*Valiente*“ извика Хайме, убеден, че това е верният отговор.

Бум!

Слава богу, часовият не улучи. В тази война всеки успяваше да не улучи другия всеки път, когато това изобщо беше възможно.

[1] Обединена Социалистическа Партия на Каталония. На испански *Partit Socialista Unificat de Catalunya* (PSUC). Създадена на 23

юли 1936 г. чрез сливането на каталонския клон на Испанската работническа социалистическа партия (PSOE), Комунистическата партия на Каталония, която е част от Испанската комунистическа партия (PCE), Съюза на социалистите в Каталония и Каталонската пролетарска партия. Единствена сред испанските партии членува в социалистическия интернационал — бел.пр. ↑

[2] В списъка от забелязани грешки, прибавен по-късно от Оруел, той отбелязва: „Не съм напълно сигурен, че някога съм виждал фашистите да използват знамето на Републиката, мисля, че съм ги виждал да го развяват с малка свастика, пришита върху него.“ — бележка на английския редактор ↑

[3] Мярка за вместимост, равняваща се на 1.14 литра — бел.пр. ↑

[4] Мярка за тежест, равняваща се на 453 грама — бел.пр. ↑

[5] исп. „Ние сме непобедими“ — бел.пр. ↑

[6] Героична (исп.) — бел.пр. ↑

[7] Смела(исп.) — бел.пр. ↑

[8] „Стой!“ — (исп.) — бел.пр. ↑

ГЛАВА 4

През третата ми седмица на фронта група от двадесет или тридесет мъже, изпратени от английската ИЛР^[1], пристигна в Алкубиере, и за да съберат всички англичани заедно, ние с Уилямс бяхме изпратени при тях. Новата ни позиция беше при Монте Трасо, на няколко мили на запад от предишната и вече можехме да зърнем Сарагоса в далечината.

Позицията ни беше кацнала върху остри варовикови скали, а земянките бяха наредени хоризонтално по ръба на скалите като лястовичи гнезда. Те се виеха под земята на удивителни разстояния, вътре беше тъмно като в рог, а таванът беше толкова нисък, че дори не можеше да коленичиш вътре, камо ли да стоиш прав. На един от върховете вляво от нас имаше още две позиции на РОУМ, едната от които беше обект на интереса на всеки мъж в тази част на фронта, тъй като там имаше три жени — доброволки, които се занимаваха с готвенето. Те не бяха красиви в буквалния смисъл на думата, но все пак беше преценено, че е по-добре да бъдат държани настрана от мъжете от другите роти. На петстотин ярда вдясно от нас имаше укрепление на PSUC, разположено в една от извивките на пътя за Алкубиере. Тъкмо на това място преминаваше фронтната линия. Нощем можехме да наблюдаваме фаровете на обозните камиони, които се низеха по пътя от Алкубиере и в същото време тези на фашистите, идващи от Сарагоса.

Можехме да видим и самата Сарагоса, тънка нишка от светлини, напомнящи за осветени корабни амбразури, отдалечена на около дванадесет мили в североизточна посока. Правителствените войски я зяпаха от същото разстояние още от месец август 1936 година, нищо не е се е променило оттогава до сега.

Бяхме общо тридесетина души, включително един испанец (Рамон, деверът на Уилямс), както и дузина испански картечари. С изключение на няколко неизбежни досадници — както всеки знае, войната привлича всякаква измет — англичаните бяха изключително

симпатична група, както във физическо, така и в умствено отношение. Вероятно най-добрият от всички беше Боб Смайли — внук на известния водач на миньорите^[2] — който по-късно загина по ужасен и безсмислен начин във Валенсия. Твърде показателно за особеностите на испанския национален характер е това, че англичаните и испанците винаги се спогаждаха добре, въпреки езиковата бариера. Установихме, че всички испанци знаят поне няколко фрази на английски. Едната беше „OK, baby“, а другата беше дума, използвана от барселонските проститутки при тяхното общуване с английски моряци, за която се опасявам, че словослагателите не биха се съгласили да наберат, поради което тук ще си позволя да я пропусна.

Както и по-рано, нищо не се случваше на фронтовата линия, с изключение на редкия пукот от разбиващи се надалеч куршуми и, изключително рядко, трясъка на фашистка минохвъргачка, след който всички хуквахме към най-горния окоп, за да видим в кой хълм се забиват снарядите. Тук врагът беше малко по-близо, на разстояние от около триста — четиристотин ярда. Тяхното най-близо укрепление беше точно срещу нашето, с картечно гнездо, чиито амбразури неспирно ни изкушаваха да пропилием няколко патрона. Фашистите рядко си правеха труда да ни обстрелват с пушки, но изпращаха доста точни картечни откоси към всеки, който непредпазливо напуснеше прикритието си. Въпреки това, изминаха десетина дни преди да дадем първата си жертва. Войниците срещу нас бяха испанци, но според дезертърите сред тях имало и няколко немски подофицери. Разказваше се, че по-рано там имало и мароканци — нещастните, как ли са понасяли този студ? — тъй като пред нашата позиция имаше мъртъв мароканец, който се беше превърнал в един от топографските белези на местността. На миля-две вляво от нас фронтовата линия се разпадаше в широка, обрасла с гъста гора долина, която не беше нито наша, нито тяхна. Денем ние, както и те, изпрацахме патрули в тази местност. Беше не лошо забавление, донякъде напомнящо на бойскаутско упражнение, въпреки че дори тогава не съм се доближавал до фашистки патрул на по-малко от седемстотин метра. Ако човек беше готов да пълзи достатъчно дълго по корем, можеше да премине покрай фашистките позиции и дори да зърне разположената зад тях ферма, с веещо се върху нея монархистко знаме, в която се намираще местния щаб на фашистите. От време на време стреляхме залпово по нея с

пушките си, след което се спускахме да търсим прикритие преди картеচারите да успеят да ни вземат на прицел. Надявам се, че сме успели да счупим поне няколко прозореца, въпреки че сградата беше отдалечена на поне осемстотин метра от нас, а от тази дистанция не можехме да сме сигурни, че можем да уцелим дори къща с пушките, с които разполагахме.

Времето беше предимно ясно и студено, понякога слънчево по пладне, но винаги студено. Тук-там от плиткия почвен слой по склоновете на хълмовете надничаха острите човки на дивите минзухари и перуники, очевидно пролетта приближаваше, макар и бавно. Нощите бяха по-студени от всякога. Призори, когато се връщахме от пост имахме обичая да изгребваме на куп остатъците от огъня в походната кухня и след това да стоим прави върху живите въглини. Това се отразяваше зле на ботушите, но пък имаше благотворен ефект върху краката ни. Имаше, обаче, и сутрини, когато заради гледката на изгряващото иззад върховете на планините слънце си струваше човек да бъде буден в такъв безбожно ранен час. Мразя планините, дори не мога да ги гледам. Но понякога зората, разцъфваща по върховете на хълмовете зад нас, чиито първи златни ивици пробождаха мрака като мечове, а след това обливаха морето от тъмночервени облаци, простиращи се на немислимо разстояние от нас, си струваше да бъдат наблюдавани, дори когато не си спал цяла нощ, не чувстваш краката си от коляното надолу и мрачно прехвърляш в съзнанието си мисълта, че няма надежда да получиш никаква храна през следващите три часа. По време на тази война съм виждал зората по-често, отколкото през целия си останал живот, надявам се това да се отнася и за тази част от него, която предстои.

Страдахме от недостиг на хора, което означаваше по-дълги смени на караула и повече наряди. Малко по малко липсата на сън, която е неизбежна дори при най-кротките видове военни действия, започна да ми се отразява. Освен стоенето на пост и патрулирането имаше непрекъснати нощни тревоги и дежурства, а през останалото време нямаше как да се наспим добре в тези противни дупки в земята, заради постоянните болки в премръзналите ни крака. През първите три или четири месеца на фронта не е имало повече от дузина случая, в които се е налагало да изкарам едно цяло денонощие без сън, но от друга страна не се събират дори толкова нощи, в които съм спал

непробудно. Двадесет-тридесет часа сън на седмица бяха нещо обичайно по това време. Последниците от това не са толкова лоши, колкото би могло да се очаква, разбира се постепенно затъпяхме напълно, катеренето нагоре-надолу по хълма ставаше все по-трудно, но се чувствахме добре и бяхме постоянно гладни — господи, какъв глад ни мъчеше тогава! Всяка храна изглеждаше вкусна, дори неизменната агнешка яхния с фасул, чийто вид рано или късно всеки, който някога е бил в Испания, започва да ненавижда. Водата, доколкото изобщо я имаше, беше доставяна от няколко мили разстояние, на гърбовете на мулета или дребни изтормозени магарета. Поради някаква неизвестна за мен причина арагонските селяни се отнасяха добре с мулетата, но тормозеха жестоко магаретата си. Ако някое от тях откажеше да върви, беше твърде обичайно да бъде изритано в тестисите. Доставките на свещи бяха прекратени, а кибритът беше на привършване. Испанците ни показаха как да си направим кандила със зехтин от консерви от кондензирано мляко, празен пълнител и малко парцали. Когато имахме дори малко зехтин, а това не се случваше често, тези кандила горяха с мъждив пламък, който беше далеч по-слаб от този на свещ, но достатъчен да откриеш с негова помощ пушката си в тъмното.

Изглежда нямаше никаква надежда за истинско сражение. Когато напуснахме Монте Посеро преброих патроните си и установих, че в разстояние на почти три седмици съм стрелял по врага само три пъти. Казват, че на един убит човек се падат около хиляда изстреляни куршума, в такъв случай при тази скорост щяха да минат двадесет години, преди да убия своя първи фашист. При Монте Трасо окопите бяха по-близо един до друг и стреляхме по-често, но съм напълно убеден, че дори тогава не улучих никого. Всъщност, на тази фронтова линия и в този период от хода на военните действия истинското оръжие беше не пушката, а мегафона. Бидейки неспособни да убием врага, ние крещяхме по него. Този начин на водене на война е толкова необикновен, че си заслужава да бъде описан по-подробно.

Във всички случаи, когато окопите бяха на достатъчно разстояние едни от други, започваше упорито крещене и от двете страни. От наша страна: „Fascistas — maricones!“, а от страна на фашистите: „Viva Espana! Viva Franco!“, или, когато знаеха, че от другата страна са англичани: „Go home, you English! We don't want foreigners here!“^[3] От страна на правителството, в партийните отряди,

пропагандното крещене за подкопаване на вражеския боен дух беше превърнато в стандартен прием. Във всяко подходящо укрепление картечарите изпълняваха тази повинност и съответно бяха оборудвани с мегафони. Обикновено те рецитираха предварително подготвени текстове, изпълнени с революционно настроение, които трябваше да обяснят на фашистките войници, че са наемници на световния капитализъм, че воюват срещу собствената си класа и т.н., приканвайки ги да се присъединят към нас. Това се повтаряше непрекъснато на смени и понякога продължаваше през почти цялата нощ. Няма съмнение, че имаше някакъв резултат, всички бяхме съгласни, че част от, макар и малкото случаи на дезертиране при фашистите, се дължат на нашата пропаганда. Ако се замислите за момент, когато някакъв нещастен часовей — вероятно член на социалистки или анархистки профсъюз, който е записан в армията против волята му — мръзне на поста си и лозунгът „Не воювай срещу собствената си класа!“ кънти неспирно в мрака, това е твърде вероятно да създаде известно впечатление у него. Това би могло да бъде последната капка, която прелива чашата. Разбира се, подобен подход не се съгласува с английското разбиране за водене на война. Признавам, че първоначално бях учуден и скандализиран. Що за идея — да се опиташ да спечелиш врага на своя страна, вместо да го застреляш! Сега си мисля, че от всякаква гледна точка, това е напълно легитимен подход. При обичайната окопна война, в отсъствието на артилерия, е изключително трудно да причиниш загуби на врага, без да получиш поне същите от своя страна. Ако можеш да отстраниш известен брой хора като ги накараш да дезертират, толкова по-добре; в действителност дезертърите са много по-полезни за нас от трупове, тъй като ни осигуряват информация. В началото това ни смущаваше, караше ни да мислим, че испанците не приемат собствената си война достатъчно сериозно. Човекът, който се занимаваше с крещенето в позицията на РОУМ надолу и вдясно от нас беше артист по професия. Понякога, вместо да скандира революционни лозунги, той просто обясняваше на фашистите, колко по-добре се храним в сравнение с тях. При това проявяваше доста въображение в своите описания на правителствения порцион. „Препечени филийки с масло!“ — кънтеше гласът му в пустата равнина — „Ние си седим тук и ядем печени филийки! Прекрасни резени хляб с масло!“ Не се и съмнявам, че както

и всеки от нас, той не беше виждал масло от седмици или месеци, но в студената нощ неговите новини за препечените филийки с масло вероятно причиняваха обилно слюнкоотделяне у много фашисти. Това се случваше дори с мен, въпреки че знаех, че той лъже.

Един ден през февруари видяхме да се приближава фашистки самолет. Както обикновено, картечницата беше извадена от окопа и нейната цев беше насочена нагоре, всички налягахме по гръб, за да се прицелим по-добре. Нашите разпръснати позиции не си струваше да бъдат бомбардирани, по правило малкото фашистки самолети, които преминаваха над нас кръжаха в кръг, за да избегнат картечния обстрел. Този път, обаче, самолетът премина право над нас, твърде високо, за да бъде обстрелян, а от него се разхвърчаха не бомби, а бели блестящи неща, които се носеха из въздуха. Няколко от тях се приземиха в нашите окопи. Това бяха няколко броя от един фашистки вестник, *Heraldo de Aragon*, който обявяваше падането на Малага.

Тази нощ фашистите предприеха неуспешна атака. Тъкмо се готвех да си лягам, буквално умирах за сън, когато поток от куршуми профуча над главата ми и някой изкрещя в землянката: „Нападат ни!“ Грабнах пушката и заех мястото си, което беше на върха на укреплението, близо до картечното гнездо. Цареше пълен мрак и отвсякъде се носеше дяволски шумотевица. Огънят на поне пет картечници се изливаше върху нас, чу се серия от експлозии, предизвикани от фашистите, които хвърляха гранати над собствените си ограждения по най-идиотския възможен начин. Беше невъобразимо тъмно. Долу в урвата вляво от нас можех да видя зеленикавото просветване на пушечни залпове: малка група фашисти, вероятно на патрулна обиколка, се опитваха да пробият позициите ни. Куршумите прелитаха с трясък в мрака край нас. Няколко снаряда изсвистяха над главите ни, но дори не попаднаха близо до нас (както винаги в тази война), а част от тях дори не избухнаха. Нещата се влошиха драстично, когато още една картечница откри огън от върха на хълма зад нас — впоследствие се оказа, че това е оръдие, което е докарано за да прикрива тила ни, но тогава изглеждаше, че сме обкръжени от всички страни. Точно тогава собствената ни картечница засече, което беше неизбежно при гадните патрони, с които беше заредена, на всичкото отгоре шомпола беше изчезнал безследно в непрогледната тъмнина. Изглежда не можехме да направим нищо, освен да стоим неподвижно

и да бъдем обстрелвани. Испанските картечари смятаха, че е под достойнството им да потърсят прикритие и в действителност се откриваха напълно съзнателно, така че се наложи на свой ред и аз да постъпя по същия начин. Макар и твърде незначителна, цялата случка беше много интересна. За пръв път в истинския смисъл на думата бях под обстрел и за мой срам бях ужасно уплашен. Забелязъл съм, че човек винаги се чувства по един и същ начин, когато е под тежък обстрел — изпитва не толкова страх, че ще бъде улучен, колкото уплаха от това, че не знае къде точно ще бъде улучен. През цялото време се чудиш от коя посока куршумът ще се забие в теб, което поражда твърде неприятни усещания в цялото тяло.

След час или два стрелбата постепенно намаля и накрая напълно прекъсна. Междувременно бяхме дали само една жертва. Фашистите бяха придвижили две картечници в ничията земя, но оставаха на безопасно разстояние и не правеха опити да щурмуват нашето укрепление. В действителност те не атакуваха, а просто хабяха патрони, вдигайки весела врява, с която празнуваха падането на Малага. Основното значение на тази случка се свежда до това, че се научих да чета военните новини във вестниците с много по-скептични очи. Ден или два по-късно вестниците и радиото предадоха съобщения за страховита атака с кавалерия и танкове (по почти отвесните склонове на хълма!), отблъсната от героичните англичани.

Когато фашистите ни съобщиха, че Малага е паднала в техни ръце, ние приехме това за нагла лъжа, но на следващия ден се появиха убедително звучащи слухове, а няколко дни по-късно получихме официално потвърждение. Малко по-малко цялата позорна история излезе наяве — как градът е бил евакуиран, без да бъде даден дори и един изстрел, а гневът на италианците се е стоварил не върху войниците, които напуснали града, а върху нещастното цивилно население, което било преследвано и обстрелвано с картечници в продължение на стотици мили. Тези новини предизвикаха у нас известно униение, защото, каквато и да беше истината за тези събития, до един бяхме уверени, че падането на Малага се дължи на предателство в нашите редици. Тогава за пръв път в тази война се чу за предателство или сблъсък на интереси. До този момент различаването на добрите от лошите изглеждаше така лесно, тогава в съзнанието ми се загнездиха първите неясни съмнения.

В средата на февруари напуснахме Монте Трасо, заедно с отрядите на РОУМ от този участък на фронта щяхме да бъдем включени в армейската групировка, която обсаждаше Уеска. Пътувахме петдесет мили с камион през мразовита равнина, подрязаните лози още не бяха започнали да напълват, а ечемичените стръкове едва се показваха над буците пръст. На четири километра от новите ни окопи видяхме Уеска: тя блещукаше в далечината, дребна и спретната, напомняща за умален град от кукленски къщички. Месеци по-късно, когато Сиетамо беше превзет, главното командване на правителствените войски обяви: „Утре ще пием кафе в Уеска“. Оказа се, че са сбъркали. Имаше няколко кръвопролитни атаки, но градът не се предаде, а „утре ще пием кафе в Уеска“ се превърна в повод за шеги. Ако изобщо някога се върна в Испания, ще настоявам да получа тази прословута чаша с кафе.

[1] Независима Работническа Партия, на английски Independent Labour Party (ILP). Създадена през 1893 г. политическа партия, чиято основна цел е налагането на „колективна собственост върху средствата за производство“. Получава незначителна обществена подкрепа и няколко години по-късно се влива заедно с повечето от останалите английски социалистически партии в така наречения „Комитет, представляващ трудещите се“ (Labour Representation Committee) — бел.пр. ↑

[2] Робърт Смайли (1854–1940) е един от основателите на ILP, взема активно участие в създаването на шотландските профсъюзи и федерацията на миньорите във Великобритания. Противопоставя се на политиката на правителството на Великобритания по време на Първата световна война, а през 1920 година е един от малкото профсъюзни водачи, които подкрепят забранената от правителството обща миньорска стачка — бел.пр. ↑

[3] „Англичани вървете си! Не искаме чужденци тук!“ (англ.) — бел.пр. ↑

ГЛАВА 5

До края на март на изток от Уеска не се случи нищо ново, ама наистина нищо. Намирахме се на 1200 метра от противника. Когато фашистите бяха отблъснати обратно в Уеска войските на Републиканската армия, които държаха тази част от фронта, изглежда не са напредвали особено енергично, така че тук се беше получило нещо като задънена улица. По-късно щеше да се наложи да напреднем — неприятна работа, когато си под обстрел — но понастоящем врагът все едно не съществуваше; единственото ни занимание беше да се опитваме да се стоплим и да търсим нещо за ядене.

Междувременно, ежедневно — по-скоро еженощно — все едно и също. Караул, патрулиране, окопаване; кал, дъжд, пронизителни ветрове и сняг от време на време. Едва в края на април нощите станаха осезаемо по-топли. Тук на високото плато мартенските дни приличаха на тези в Англия, с ясно синьо небе и измъчващи ни постоянно ветрове. Зимният ечемик беше едва около фут висок, черешовите дървета постепенно се отрупваха с пурпурен цвят (тук фронтвата линия преминаваше през изоставени овоцни и зеленчукови градини), ако човек се загледаше в рововете, можеше да зърне виолетки и някакъв вид диви зюмбюли, които приличаха на дребен синчец. Непосредствено зад фронтвата линия течеше прекрасен, зелен, бълбукащ поток, първата чиста вода, която виждах откакто пристигнах на фронта. Един ден стиснах зъби и пропълзах в потока за първата си истинска баня от шест седмици. Беше твърде кратка баня, понеже водата на потока се събираше от топящия се сняг в планината и температурата ѝ не беше много над нулата.

Животът ни бе все така лишен от събития. Ние англичаните бяхме придобили навика да казваме, че това не е война, а гадна пантомима. Изобщо не бяхме под пряк обстрел от страна на фашистите. Единствената опасност беше свързана със заблудените куршуми, които, тъй като фронтвата линия се виеше и от двете страни, идваха от няколко различни посоки. Всички жертви, които

давахме по това време, бяха именно от такива заблудени куршуми. Артър Клинтън беше улучен от мистериозен куршум, който размаза лявото му рамо и, страхувам се, завинаги обездвижи ръката му. Имаше слаб артилерийски обстрел, който на всичкото отгоре беше изключително неефективен. На пищенето и трещенето на снарядите в действителност гледахме като на незначителна диверсия. Фашистите така и не успяха да улучат нашите укрепителни валове. На стотина ярда зад нас имаше малко земеделско стопанство, наричано Ла Гранха, с големи стопански постройките, които бяха използвани едновременно за склад, щаб и кухня на тази част от фронта. Тъкмо в него се целеха фашистките артилеристи, но оръдията им се намираха на пет-шест километра, така че не успяваха да постигнат нищо повече от това да счупят прозорците и да напукат мазилката. Опасно беше единствено ако се случеше човек да бъде на път към нея, когато започне обстрела, тогава снарядите се забиваха в полето навсякъде около теб. Почти веднага усвоихме езотеричното изкуство да разпознаваме по звука на снаряда на какво разстояние от нас ще падне. Снарядите, които фашистите използваха в този период от войната бяха ужасно некачествени. Въпреки че бяха 150 милиметрови правеха дупка с диаметър шест фута и дълбочина около четири, като поне един от четири не успяваше да избухне. Разказвах се обичайните романтични истории за саботаж в техните фабрики и неизбухнали снаряди, в които вместо заряд откривали парче хартия с надпис „Червен Фронт“, въпреки че никога не съм виждал такива. Истината е, че снарядите бяха отчайващо стари, върху медното покритие на детонаторите на някои от тях имаше щампа с годината им на производство, обикновено това беше далечната 1917. Оръдията на фашистите бяха същото производство и калибър като нашите, затова неизбухналите снаряди често бяха преработвани и изстрелвани обратно. Разказвах се истории за един стар снаряд, който си имал собствен прякор и всеки ден пътувал в двете посоки, без да избухне нито веднъж.

Нощем изпращахме малки патрулни групи в ничията земя, която обхващаше канавките в близост до укрепленията на фашистите, тяхна задача беше да слушат внимателно за звуци (сигнални тръби, автомобилни клаксони и т.н.), които показват какво се случва в Уеска. Имаше постоянно движение на фашистки войски, чийто брой можехме да определим с известна точност въз основа на докладите на

подслушвачите. Винаги имаше специално нареждане да слушаме особено грижливо църковните камбани. Изглежда фашистите винаги посещаваха меса, преди да предприемат нападение. В полетата и овощните градини имаше изоставени кирпичени колиби, които можехме без риск да огледаме с помощта на запалена клечка кибрит, ако успеехме да пропълим до прозорците. Така понякога попадахме на ценни трофеи, например бравичка или фашистка манерка (които бяха доста по-добри от нашите и затова много се търсеха). Можехме да ги изследваме също и денем, но в повечето случаи тогава трябваше да лазим на четири крака. Чувствах се странно докато лажех из тези пусти, плодородни полета, в които всичко беше замряло в момента на миналогодишното събиране на реколтата. Богатият урожай беше недокоснат, необрязаните лози се виеха по земята, царевичните кочани бяха Твърди като камък, цвеклото и захарната тръстика бяха хипертрофирани в огромни втвърдени буци. Как ли са проклинали селяните и двете армии! Понякога на групи отивахме да събираме картофи в ничията земя. На около миля вдясно от позицията ни, където окопите бяха по-близо един до друг, имаше малка картофена нива, която беше често посещавана както от нас, така и от фашистите. Ние ходехме там денем, а те само нощем, тъй като тя беше в обсега на нашите картечници. За наше раздражение една нощ те бяха отишли там вкупом и бяха извадили всички картофи. Ние, обаче, открихме още една нива в близост до първата, но там нямаше практически никакво прикритие и трябваше да вадим картофите, лежейки по корем, което е твърде уморително занимание. Ако техните картечари те усетеха, трябваше да се притискаш към земята като плъх, който се промушва под врата, докато куршумите ронят буците пръст на няколко ярда зад теб. По това време ни изглеждаше, че картофите си струват всички тези неприятности, тъй като все по-рядко успявахме да намерим дори и малко от тях. Ако човек успееше да събере една торба, можеше да ги занесе в кухнята и да ги размени за около литър кафе.

Все така не се случваше нищо, нямаше дори изгледи в скоро време да стане нещо запомнящо се. „Кога ще атакуваме? Защо не атакуваме?“ бяха въпросите, които денем и нощем си задаваха както англичаните, така и испанците. Като си помислиш за това какво представлява войната, изглежда странно войниците да искат да воюват, но това несъмнено беше самата истина. При позиционната война има

три неща, които войниците жадуват: битка, повече цигари и едноседмичен отпуск. Сега бяхме малко по-добре въоръжени в сравнение с преди. Всеки разполагаше с по сто и петдесет патрона, вместо само с петдесет, постепенно ни бяха доставени байонети, стоманени каски и гранати. Имаше постоянни слухове за предстоящи битки, за които сега си мисля, че са били разпространявани нарочно, за да поддържат бойния ни дух. Не бяха необходими значителни военни познания, за да разбере човек, че нищо особено няма да се случи от тази страна на Уеска, поне за момента. Стратегически важната точка беше пътят за Хака, който се намираше от другата страна на града. По-късно, когато анархистите предприеха атака срещу него, нашата задача беше да правим „задържащи атаки“, които трябваше да попречат на фашистите да прехвърлят войски срещу тях.

През цялото това време, в продължение на почти шест седмици, имаше само едно раздвижване в нашата част от фронта. Това се случи, когато нашите щурмови отряди нападنا Маникомио, изоставена лудница, която фашистите бяха превърнали в истинска крепост. Имаше няколкостотин немски бегълци, които служеха в РОУМ. Те бяха разпределени в специален батальон, който носеше названието „*Battalion de Cheque*“^[1], който от военна гледна точка се различаваше значително от останалата част от доброволните отряди — наистина, те приличаха на войници повече от всеки друг, който съм виждал в Испания, с изключение на Нападателните отряди и някои Интернационални колони. Атаката беше отблъсната, както обикновено. Чудя се, каква част от правителствените операции в тази война не са били провалени? Щурмовите отряди превзеха Маникомио, но войниците, вече не помня от кой доброволен отряд, който трябваше да пазят тила им като овладеят съседния хълм, който се издигаше над Маникомио, бяха подло предадени. Капитанът, който ги ръководеше, беше един от онези съмнително лоялни офицери от редовната армия, които правителството упорито използваше. Или от страх, или заради предателство, той предупреди фашистите, хвърляйки граната, когато отрядът бил на двеста метра от тях. С гордост бих искал да отбележа, че войниците го разстреляли на място. Изненадващата атака, обаче, се провалила и отрядът бил отблъснат с тежък обстрел. След като те напуснали хълма, през нощта се наложило и щурмовия отряд да изостави Маникомио. През цялата нощ линейките се нижеха по

отвратителния път за Сиетамо, доубивайки тежко ранените със своето друсане.

По това време всички до един вече бяхме въшлясали, все още беше студено, но очевидно това не пречеше особено на въшките. Имам голям опит с различни телесни паразити, но със своята пълна непоносимост въшките бият всички останали, с които съм имал честта да се запозная. Други насекоми, комарите например, те карат да страдаш повече, но поне не те съпътстват постоянно. Въшките приличат донякъде на малки омари и обикновено се заселват в панталоните. С изключение на изгарянето на всички дрехи няма известен начин за избавяне от тази напаст. По протежение на шевовете на панталоните ни те снасяха своите белезникави яйца, приличащи на малки зрънца ориз, които се излюпват и завъждат собствено потомство с ужасяваща скорост. Мисля си, че е уместно пацифистите да илюстрират своите брошури с увеличени снимки на въшки. Военна слава, друг път! По време на война всички въшлясват, поне когато е достатъчно топло. Мъжете, които са се сражавали при Вердюн, Ватерло, Флоден, Сенлак или Термопилите, всички те са били нападнати от въшки, пъплеци по тестисите им. Донякъде успяхме да ограничим броя на тези гадинки като изгаряхме яйцата им и се къпехме толкова често, колкото успяхме да понесем. Нищо, освен въшките не би могло да ме накара да се потопя в леденостудената вода на реката.

Всичко беше на привършване — ботуши, дрехи, тютюн, сапун, свещи, кибрит, зехтин. Униформите ни се разпадаха на парчета, много от войниците нямаха истински ботуши, а само увити с въже сандали. Човек постоянно се натъкваше на купчини износени обувки. Веднъж поддържахме огъня в продължение на два дни най-вече с обувки, които се оказаха не лошо гориво. По това време жена ми беше в Барселона и ми изпращаше колети с чай, шоколад и дори цигари, когато успееше да се сдобие с тях, дори в Барселона всичко беше на изчерпване, най-вече цигарите. Чаят беше истинска благодат, макар че нямахме мляко и почти никаква захар. От Англия към континента пътуваха неспирно колети, които обаче никога не пристигаха; храната, дрехите, цигарите — всичко беше или връщано от пощенските служби, или задържано във Франция. Любопитен е фактът, че единствените организации, които успяваха да доставят на жена ми пакети с чай — и дори при един

наистина паметен случай, кутия с бисквити — бяха армията и военноморската складова служба. Горките! Те изпълняваха дълга си достойно, но вероятно биха били много по-щастливи, ако доставките бяха предназначени за Франко. Най-неприятен от всичко беше недостигът на тютюн. В началото получавахме по един пакет цигари дневно, след това дажбата намаля до осем цигари, а после до пет. Накрая се стигна до десетте убийствени дни, в които нямаше никакви доставки на тютюн. Тогава за пръв път в Испания видях това, което можеше да се види всеки ден в Лондон — хора, които събират угарки.

Към края на март ръката ми се инфектира и трябваше да бъде оперирана, след това известно време носих превръзка през рамо. Налагаше се да постъпя в болница, но не си струваше да ме изпращат в Сиетамо за такова дребно нараняване, така че останах в така наречената болница на Монфлорите, която беше по-скоро лазарет за първа помощ. Прекарах там десет дни, част от които на легло. Така наречените *practicantes* (фелдшери) откраднаха почти всичките ми вещи, които представляваха някаква ценност, включително фотоапарата и снимките. На фронта всеки краде, това е неизбежно следствие от недоимъка, но в това отношение болничният персонал винаги е най-лош. По-късно, в барселонската болница, един американец, който пътувал за да се присъедини към интернационална колона, но корабът му бил торпилиран от италианска подводница, ми разказа как е бил пренесен ранен на брега и когато санитарите го натоварили в линейката първата им работа била да свият ръчния му часовник.

Докато ръката ми беше превързана прекарах няколко блажени дни, скитайки се из околността. Монфлорите беше обичайната купчина кал и каменни къщурки, с тесни криволичещи проходи между тях, разкаляни от камионите до такава степен, че приличаха на лунни кратери. Църквата беше почти разрушена, но все пак се използваше като военен склад. В цялата околност имаше едва две по-големи ферми, Торе Лоренцо и Торе Фабиан, в които имаше две наистина големи постройки, вероятно домове на земевладелци, които някога са притежавали всичко наоколо; тяхната пищност контрастираше с нищетата, чийто печат носеха заобикалящите ги селски колиби. Точно отвъд реката, близо до фронтовата линия, имаше огромна мелница с малко имение, долепено досами нея. Изпълвах се с негодувание докато

гледах как тези огромни и скъпи машини ръждясват без полза, а дървените улеи за брашно постепенно биват превръщани в подпалки. Впоследствие, за да се набави дърво за огрев за войската, групи от хора бяха изпратени с камиони, за да разрушат систематично цялата постройка. Обикновено дюшемето на подовете беше разбивано с ръчни гранати. Ла Гранха, която използвахме за кухня и склад, вероятно някога е била манастир. Имаше обширен двор, множество стопански постройки и конюшня за тридесет-четиридесет коня, разпростиращи се на площ от над един акър. Дворовете в тази част от Испания не представляват интерес от архитектурна гледна точка, но стопанските постройки от белосан камък, с кръгли арки и масивни трегери са прекрасни, построени са по начин, който вероятно не се е променил от няколко века насам. Понякога у мен се появяваше известна симпатия към бившите собственици, особено като виждах по какъв начин членовете на доброволните отряди се отнасят към постройките, в които са разквартирувани. Всяка стая в Ла Гранха, която не се използваше за друго, незабавно се превръщаше в отходно място — отворотелни купчини от счупени мебели и екскременти се валяха по пода навсякъде около нас. Подът на малката църквица, която се беше прислонила до основната сграда, също беше покрит с екскременти, а стените ѝ бяха надупчени от куршуми. Големият двор, където готвачите разливаха порциите, будеше отвращение и беше засипан с консервни кутии, кал, тор от мулета и развалена храна. Той придаваше смисъл на старата военна песен:

*Имаше плъхове, плъхове,
плъхове големи като котки,
в склада на интендантството!*

Тези в Ла Гранха наистина бяха големи като котки, или почти толкова; огромни издути създания, които се клатушкаха върху дебелите пластове мръсотия и бяха толкова безочливи, че побягваха само ако стреляш по тях.

Пролетта най-после дойде. Синевината на небето беше по-нежна, въздухът изведнъж се изпълни с благоухание. Жабите се сношаваха шумно в канавките. В близост до мястото, където селяните

водеха мулетата на водопой, открих прелестни зелени жабки с размер на монета от едно пени, толкова ярко оцветени, че младата тревица бледнееше пред тях. Момчета от селото обикаляха наоколо с кофи в ръце и събираха охлюви, които печаха живи върху тенекия. Щом се затопли, селяните се захванаха с пролетното разораване. Показателно за неясния начин, по който беше протекла революцията в испанското земеделие беше това, че никога не можеше да се каже със сигурност, дали земята е била колективизирана, или селяните просто я бяха разделили помежду си. Доколкото можех да преценя, вероятно тя беше колективизирана, поне на теория, поради което се намираше под управлението на РОУМ или на анархистите. Във всеки случай, земевладелците бяха прогонени, полята бяха обработвани старателно, а хората изглеждаха доволни. Приятелският начин, по който селяните се държаха с нас, не спираше да ме удивлява. За някои от по-старите войната вероятно изглеждаше безсмислена, тя видимо водеше до недостиг на всякакви стоки, животът, който водехме, беше ленив и отегчителен, освен това селяните със сигурност не одобряваха разквартируването на войници в къщите им. Въпреки това, те неизменно бяха настроени дружелюбно — вероятно си мислеха, че колкото и непоносими да сме, все пак единствено ние стоим между тях и някогашните земевладелци. Гражданската война е странно нещо. Уеска беше едва на пет мили, там беше градският пазар, който всички те са посещавали преди, всички имаха роднини в града, всяка седмица от живота си бяха ходили там, за да продават домашни птици и зеленчуци. А от осем месеца насам градът се намираше зад непристъпна стена, охранявана от бодлива тел и картечници. Естествено, от време на време те забравяха за това. Веднъж разговарях със стара жена, носеща едно от онези малки железни кандила, които испанците пълнят със зехтин. „От къде мога да купя такава лампа?“, попитах аз. „В Уеска“, отговори тя, без да се замисля, а след това и двамата се засмяхме. Селските момичета бяха прелестни, жизнени създания с гарвановочерна коса, изящна походка и прями, мъжки маниери, които вероятно бяха едно от страничните следствия от избухването на революцията.

Мъже с опърпани сини ризи, черни рипсени панталони и широкополи сламени шапки оряха полята, пристъпвайки зад двойки мулета, които ритмично помахваха с уши. Ралата, които използваша,

имаха твърде окаян вид и просто размесваха почвата, без да прокарат нещо дори слабо приличащо на бразда. Всички земеделски сечива, които използваха, бяха напълно овехтели, причината очевидно беше високата цена на металните инструменти. Счупените палешници, например, очевидно бяха поправяни отново и отново, докато накрая се покрият целите с кръпки. Греблата и вилите бяха дървени. Както може да се предположи за хора, повечето от които нямат обувки, правата лопата беше непозната, копаеха с недодялани мотики, подобни на тези, които използват в Индия. Имаше също и някакъв вид брана, чийто вид те връщаше направо в каменната ера. Тя беше сглобена от скрепени една за друга дъски и беше голяма колкото кухненска маса, в дъските бяха издълбани стотици дупки, а във всяка от тях беше затъкнато парче кремък, издялано по същия начин, както преди хиляди години. Спомням си ужасът, който изпитах, когато се натъкнах на едно от тези неща в една изоставена барака в ничията земя. Прекарах доста време, чудейки се за предназначението му, докато накрая осъзнах, че това е брана. Призля ми, когато си помислих какъв труд е нужен за изработването на нещо такова, както и колко голяма бедност стои зад използването на кремък вместо стомана. От тогава насетне съм много по-положително настроен към индустриализацията. Все пак трябва да отбележа, че в селото имаше два новички трактора, вероятно присвоени от имението на някой едър земевладелец.

Няколко пъти имах възможността да се разходя из малкото оградено гробище, отстоящо на около миля от селото. Убитите на фронта обикновено бяха изпращани в Сиетамо, тук бяха погребани само покойници от селото. Гробището се различаваше по странен начин от английските. Никакво уважение към мъртвите нямаше тук! Всичко беше обрасло с храсталаци и висока трева, човешки кости стърчаха от земята навсякъде около мен. Истински озадачаваща, обаче, беше почти пълната липса на религиозни символи върху надгробните камъни, въпреки че всички те бяха поставени преди революцията. Само веднъж, струва ми се, видях нещо като „Молете се за душата на еди-кой си“, което е обичайно за католическите гробове. Повечето от гравираниите надписи бяха съвсем светски, например нелепи поеми, възпяващи добродетелите на починалия. Върху един от четири-пет гроба беше поставен малък кръст, или някакво друго чисто външно

позоваване на небесното царство, то, обаче, обикновено се оказваше старателно изчукано от някой работлив атеист с длето.

Това, че хората в тази част на Испания не изпитват никакви истински религиозни чувства, имам предвид религиозни чувства в общоприетия смисъл на думата, ме порази истински. Изглежда странно, но през цялото време на престоя ми в Испания не видях нито веднъж човек, който се кръсти — все пак естествено би било да предположим, че подобен инстинктивен жест би се запазил въпреки революцията. Очевидно е, че испанската църква щеше да се завърне рано или късно (според известната поговорка, йезуитите винаги се завръщат на следващия ден), но същевременно няма никакво съмнение, че избухването на революцията беше довело до нейното рухване, до обезсилването ѝ в такава степен, която при подобни обстоятелства би била немислима дори за отмиращата англиканска църква. За испанския народ, поне в Каталония и Арагон, църквата не беше нищо повече от организирана форма на едро мошеничество. Изглежда тук християнството беше изместено от някаква форма на анархизъм, която беше получила широко разпространение и несъмнено имаше известен религиозен оттенък.

В деня, в който се завърнах от болницата, успяхме да придвижим фронтвата линия до там, където тя трябваше да бъде — с около хиляда ярда напред, до малкия поток, който се намираще на няколко стотин ярда от позициите на фашистите. Това трябваше да бъде направено няколко месеца по-рано. Причината да стане сега беше, че анархистите бяха атакували пътя за Хака и ние трябваше да отвличаме вниманието на фашистите, за да подсигурирме успеха ѝ.

Прекарвахме по шестдесет-седемдесет часа без сън, тогава спомените ми губеха ясните си очертания и пред очите ми започваха да се преливат редици от образи. Подслушване в ничията земя, на стотина ярда от Френската къща, укрепена ферма, която беше част от фашистките позиции. Седем часа неподвижно лежане в отвратително, обрасло с тръстики, смрадливо мочурище, в което тялото ти постепенно потъва все по-дълбоко и по-дълбоко, мирисът на тръстиките, пронизващия студ, неподвижните звезди в черното небе, пронизителното квакане на жабите. Макар да беше април, това беше най-студената нощ, която си спомням за цялото време, което прекарах в Испания. Едва на стотина ярда зад нас кипеше трескава работа, но

тук цереше пълна тишина, нарушавана единствено от жабешките хорове. Само веднъж през тази нощ чух звук, различен от издавания от тях, това беше познатия шум от изсипване на чувал с пясък. Странно, но от време на време испанците бяха способни на истински организационни постижения. Цялата процедура беше планирана просто прекрасно: в рамките на седем часа шестстотин мъже изградиха 1200 метра насипи и окопи, разположени на разстояние между 150 и 300 ярда от фашистката линия, при това така тихо, че фашистите не чува нищо, благодарение на което тази нощ дадохме само една жертва. Разбира се, имаше повече на следващия ден. Тогава, обаче, всеки изпълняваше поставената му задача, дори тези от нас, които имаха наряд в кухнята и неочаквано за останалите пристигнаха, когато работата беше вече свършена, носейки кофи с вино, примесено с бренди.

А след това изгря зората и фашистите изведнъж установиха, че ние вече сме там. Белият квадрат на Френската къща, макар и на двеста метра от нас, се извисяваше като кула над главите ни, а картечниците, разположени по укрепените с чували с пясък горни прозорци сякаш бяха насочени право към нашия окоп. Всички стояхме и се взирахме в тях, питайки се защо фашистите не ни виждат. В следващата секунда злобно изсвистя поток от куршуми и всички се хвърлихме на колене, копаейки като обезумели, окопавайки се все по-надълбоко, стремейки се да намерим, макар и малко, убежище. Ръката ми все още беше превързана, така че не можех да копая, затова прекарах по-голямата част от деня, четейки криминален роман — мисля, че името му беше Изчезналият лихвар. Не си спомням сюжета му, но в паметта ми се е запечатало съвсем ясно усещането, което изпитвах, седейки в окопа и четейки този роман; влажната глина на дъното на окопа под мен, постоянното отместване на краката ми от пътя на хората, които припряно изгребваха пръст от окопа, пукота на куршумите на няколко фута над главата ми. Томас Паркър беше улучен в горната част на бедрото, което, както той каза по-късно, едва не му докарало посмъртно удостояване с орден. Имаше жертви по цялото протежение на фронтовата линия, но те бяха нищо в сравнение с тези, които щяхме да дадем, ако снощи ни бяха хванали в крачка. По-късно един дезертьор ни разказа, че тогава разстреляли петима часови за проявена немарливост. Дори сега, обаче, можеха да ни избият до крак,

ако бяха проявили известна инициативност и бяха докарали няколко минохвъргачки. Беше твърде неудобно да изнасяме ранените, провирайки се през тесния, претъпкан окоп. Тогава видях един нещастник, панталоните му бяха почернели от кръв, който се хвърли от носилката, пъшкайки в мъчителна агония. Трябваше да пренасяме ранените на големи разстояния, миля или повече, тъй като дори когато имаше проходим път, линейките никога не се приближаваха много до фронтната линия. Ако се доближаваха, фашистите ги обстрелваха, което е оправдано, тъй като в рамките на съвременния начин на водене на война никой не се притесняваше да използва линейките за пренос на амуниции.

На следващата нощ бяхме в Торе Фабиан и чакахме заповед за преминаване в настъпление, което беше отменено в последния момент. Подът на плевнята, в която се бяхме струпали, представляваше тънък слой слама, покриващ дебел пласт от размесени човешки и животински кости, освен това беше пълно с плъхове, мръсните гадинки буквално извираха отвсякъде. Ако има нещо, което мразя повече от всичко останало, това със сигурност е плъх, пъплец по мен в тъмното. Все пак, изпитвах известно удовлетворение от това, че успях да нацеля един с юмрук, запращайки го високо във въздуха.

Малко по-късно вече стояхме на петдесет-шестдесет ярда от насипа, прикриващ окопите на фашистите, очаквайки заповед за атака. Дълга върволица мъже, пълзящи през напоителния канал, с щикове, надничачи над горния му ръб и очи, проблясващи в мрака. Коп и Бенджамин клечаха зад нас, заедно с един свързочник, който имаше радиостанция, привързана на гърба си. На хоризонта в западна посока припламваха изстрели, последвани след няколко секунди от мощни експлозии. След това се чу пращането на радиостанцията и прошепнатата по нея заповед да се изтеглим, докато все още можем. Така и постъпихме, но изглежда не сме били достатъчно бързи. Дузина нещастни хлапета от JCI^[2] (младежките отряди на POUM, те бяха аналогични на JSU^[3], които принадлежаха към PSUC), заели позиция на едва четиридесет ярда от укреплението на фашистите, бяха заварени от утринните лъчи, без никаква възможност да се измъкнат. Те трябваше да лежат цял ден неподвижно, единственото им прикритие бяха големите туфи трева, а фашистите стреляха по тях дори при най-малкото движение. До падането на нощта седмина бяха

убити, но пет успяха да се измъкнат, пълзейки в непрогледната тъмнина.

По-късно, във всяка една от идните утрини, чувахме шума от атаките на анархистите от другата страна на Уеска. Той винаги беше един и същ. През малките часове на деня всичко започваше ненадейно с трясъка на няколко касетъчни снаряда, които се взривяваха едновременно — дори на мили разстояние този звук е ужасен, раздиращ, а след това започва непрекъснатия рев на пушки и картечници, ехтящ и странно наподобяващ тътена на множество барабани. Постепенно огънят се разпространяваше във всички позиции, които обграждаха Уеска, а ние, измъквайки се от окопа, се излягахме сънливо върху земния насип до него, докато нестройния, безсмислен обстрел продължаваше да се сипе над главите ни.

Денем оръдията гърмяха на пресекулки. Торе Фабиан, новата ни кухня, беше обстрелван и частично разрушен. Странно е, но когато наблюдаваш оръдейна стрелба от безопасна дистанция винаги искаш мерачът да улучи своята цел, дори тя да представлява вечерята ти, придружена от няколко твои другари. Фашистите стреляха добре тази сутрин, вероятно на пост бяха немски артилеристи. Те се мереха чисто: един снаряд падаше зад Торе Фабиан, друг пред нея и след това — БУМ! Осколки от снаряда изхвърчаха във въздуха, а парчета скала се носеха във въздуха като захвърлени карти за игра. Следващият снаряд прилежно помете ъгъла на сградата като великан, който го е изрязал прецизно с остър нож. Въпреки това, готвачите успяха да сътворят вечерята навреме — бележит подвиг от тяхна страна.

С напредването на времето всяко от оръдията, които не можехме да видим, но чувахме всекидневно, добиваше отличима индивидуалност. Имаше две батареи с руски 75 милиметрови оръдия, които стреляха близо зад нас и по някакъв начин пораждаха в съзнанието ми образа на дебелак, който удря топка за голф. Това бяха първите руски оръдия, които виждах, или по-точно чувах. Имаха ниска траектория и много голяма скорост на снаряда, така че човек чуваше изстрела, свистенето на снаряда и избухването му почти едновременно. Зад Монфлорите имаше няколко оръдия с много голям калибър, които стреляха няколко пъти дневно с дълбок, глух грохот, който напомняше вой на чудовища, оковани някъде надалеч. Горے в Арагонската планина, в средновековната крепост, която

правителствените войски бяха превзели с щурм миналата година (разказвах, че това се случвало за пръв път в историята ѝ) и която охраняваше един от подстъпите към Уеска, беше разположено тежко оръдие, по всяка вероятност датиращо от деветнадесети век. Огромните му снаряди свистяха над главите ни така бавно, че ни се струваше, че можем да тичаме редом с тях. Звукът, който издаваха снарядите от това оръдие приличаше повече от всичко останало на звуците, които издава човек, който кара велосипед и си подсвирква. Стрелбата на минохвъргачките, колкото и малки да бяха, беше най-ужасяващият звук, който съм чувал. Техните снаряди представляват крилато торпедо, оформено като стреличките за дартс, които съм виждал да хвърлят в кръчмите, размерът им беше приблизително колкото еднолитрова бутилка. Те излитат с дяволски металически трясък, напомнящ за удрянето по наковалня. Понякога наши самолети прелитаха над главите ни, изстрелвайки въздушни торпеда, чийто страхотен ехтящ рев караше земята да се тресе в радиус от няколко мили. Откосите на фашистките противовъздушни оръдия веднага надупчваха небето с малки облачета с цвят на застояла вода, като се замисля, никога не съм ги виждал на разстояние по-малко от хиляда ярда от прелитащите самолети. Когато някой самолет пикираше и откриеше огън с картечницата си, звукът, който чувахме долу в окопите, беше подобен на плясъка на птичи крила.

Както вече казах, в нашата част от фронта не се случваше нищо особено. На двеста ярда вдясно от нас, където фашистите бяха заели едно възвишение, имаше снайперисти, които улучиха няколко от нашите другари. На същото разстояние в ляво, при моста, преминаващ над близкия поток, протичаше нещо като дуел между фашистките късоцевни оръдия и хората, които строяха бетонно укрепление, пресичащо моста. Гадните малки снаряди изсвистяха над нас — бам-бам, издавайки още по-неприятен звук, когато попадаха върху асфалтовата пътна настилка. На разстояние от стотина ярда човек можеше да си стои в пълна безопасност и да наблюдава колоните от пръст и черен пушек, които се издигаха във въздуха след всеки изстрел като малки вълшебни дръвчета. Окаяните несретници при моста прекараха по-голямата част от деня, свивайки се в плитките заслони, които бяха изрили встрани от окопа. Въпреки това, имаше по-малко жертви, отколкото можеше да се очаква, а укреплението нарастваше

равномерно, докато накрая се превърна в бетонна стена с дебелина два фута и амбразури за две картечници и малко полево оръдие. Бетонът беше подсилен с няколко стари пружини от легло, които изглежда бяха единственото желязо, което можеше да бъде използвано за тази цел.

[1] Ударен батальон (исп.) — бел.пр. ↑

[2] Испанска Комунистическа Младеж. На испански: *Juventud Comunista Iberica* (JCI) — бел.пр. ↑

[3] Обединена Социалистическа Младеж. На испански *Juventuts Socialistas Unificada de Catalunya* (JSU) — бел.пр. ↑

ГЛАВА 6

Един следобед Бенджамин ни каза, че са му нужни петнадесет доброволци. Атаката срещу редута на фашистите, която беше прекъсната миналия път, трябваше да бъде проведена тази нощ. Намаслих своите десет мексикански патрона, зацапах щика си с кал (можеше да ни издаде, ако просветваше в тъмното), сложих в раницата си един голям комат хляб, три инча червена наденица и пурата, която жена ми беше изпратила от Барселона (пазех я отдавна за подобен момент). Гранатите бяха раздадени, по три на човек. Испанското правителство най-после беше успяло да произведе прилична граната. Тя функционираше на принципа на гранатата „Милс“, но имаше два щифта вместо един. След като издърпах щифтовете, разполагах със седем секунди преди гранатата да избухне. Основната ѝ слабост беше в това, че единият щифт беше много хлабав, а другият — много стегнат, така че всеки от нас беше изправен пред избора да остави и двата непокътнати, рискувайки да се окаже неспособен да издърпа бързо стегнатия в случай на необходимост, или да издърпа стегнатия предварително, подлагайки се на риска проклетото нещо да избухне в джоба му. Въпреки това, гранатата беше малка и удобна за хвърляне.

Малко преди полунощ Бенджамин поведе нашата група от петнадесет доброволци надолу по хълма към Торе Фабиан. Още с падането на нощта беше започнал проливен дъжд.

Напоителните канали преливаха, всеки път, когато хлътнех в някой от тях, потъвах във вода до кръста. В пълния мрак и под проливния дъжд в двора на фермата се откриха очертанията на група от човешки фигури. Коп се обърна към нас, първо на испански, а после на английски, обяснявайки ни плана на атаката. Фашистките окопи правеха наблизко завой под формата на буквата „L“, частта от насипа, която трябваше да атакуваме беше тъкмо на мястото, където се образуваше правия ъгъл. Тридесетина от нас, половината англичани и половината испанци, под ръководството на Хорхе Рока, който командваше нашия батальон (батальонът в доброволните отряди

наброяваше приблизително четиристотин души) и Бенджамин, трябваше да пропълзят до там и да прережат телените мрежи. Хорхе щеше да хвърли първата граната, това беше сигнал останалите от групата да хвърлят дъжд от гранати, да отблъснат фашистите от насипа и да го овладеят преди онези да успеят да се прегрупират. В същото време седемдесет щурмовака трябваше да атакуват съседната фашистка позиция, която се намираше на двеста ярда от нашата цел, двете бяха свързани с комуникационен окоп. За да не започнем да се стреляме едни други в тъмното трябваше да носим бели ленти на ръкавите си. Точно в този момент пристигна вестonosец, който ни съобщи, че не разполагаме с бели ленти. Тогава в тъмното се чу треперлив глас, който съвсем сериозно предложи: „Не можем ли да накараме фашистите да носят бели ленти вместо нас?“

Разполагахме с час-два да заемем позиция. Хамбарът близо до обората беше разбит от артилерийски обстрел, така че не можехме да преминем покрай него без никакво осветление. Половината от пода беше отнесена от снаряд, височината от него до камъните под нас беше около двадесет фута. Някой донесе кирка и с дръжката ѝ успя да повдигне една от натрошените дъски на пода, няколко минути по-късно вече бяхме наклали огън и от подгизналите ни дрехи се вдигаше пара. Друг домъкна отнякъде тесте карти. Понесе се слух — един от онези тайнствени слухове, които върлуват като епидемия по време на война — че скоро ще ни донесат горещо кафе с бренди. Хукнахме хищно по полусрутено стълбище и се защурахме в тъмния двор, в търсене на въпросното кафе. Напразно! Нямаше никакво кафе. Вместо това извикаха всички, строиха ни в редица, Хорхе и Бенджамин потънаха припряно в тъмнината и ние ги последвахме.

Все още беше тъмно и валеше, но вятърът постепенно започваше да отслабва. Калта беше неописуема. Пътят през полето представляваше просто купчина изключително хлъзгави буци пръст, между които се бяха образували огромни локви. Много преди да достигнем мястото, където трябваше да пресечем нашите укрепления, всеки от нас беше падал по няколко пъти и пушките ни бяха покрити с кал. При насипа ни чакаше групичка мъже, нашият резерв, както и доктор с редица носилки. Преминахме в редица между резервите и доктора и нагазихме в следващия напоителен канал. Шляп-пляс! Отново потъвам във вода до кръста, гадната, слузеста тиня се

процежда в ботушите ми. Застанал върху тревата отсреща, Хорхе изчакваше, докато преминем всички. След това, приведен ниско до земята, той също пое напред. Фашистките укрепления се намираха на около сто и петдесет ярда пред нас. Единственият ни шанс да стигнем до там, беше да се придвижваме без никакъв шум.

Аз бях сред първите, редом до Хорхе и Бенджамин. Ниско приведени, но взирайки се напред, ние се промъквахме в мрака, темпото ни се забавяше с всяка следваща стъпка. Дъждовни капки се стичаха по лицата ни. Погледнех ли назад, можех да видя тези, които вървяха зад мен, група прегърбени фигури, които напомняха гигантски черни печурки, носещи се плавно напред. Всеки път, щом повдигнех глава, Бенджамин, който вървеше близо до мен, изсъскваше свирепо в ухото ми: „Държи глава долу! Държи глава долу!“. Можех да му кажа да не се тревожи, тъй като знаех от опит, че в толкова тъмна нощ не можеш да видиш нищо на разстояние повече от двадесет стъпки. Много по-важно беше да се придвижваме напълно безшумно. Ако някой ни чуеше, с нас беше свършено. Те трябваше просто да разкъсат мрака с изстрелите на своите картечници и ние щяхме да бъдем изправени пред избора: да бъдем избити или да бягаме.

За наше нещастие, обаче, въпреки усилията ни беше почти невъзможно да се придвижваме безшумно. Каквото и да правехме, краката ни засядаха в калта и при всяка стъпка се чуваше отчетливо шляпане. Проклетият вятър беше затихнал и сега, въпреки че валеше дъжд, беше изключително тихо. Всеки звук се чуваше надалеч. В един ужасен миг ритнах празна консервна кутия и бях сигурен, че всеки фашист на миля околоръст е чул шума. Но не, не чувахме нищо, в отговор не последва стрелба, нито раздвижване в позицията на фашистите. Пълзяхме напред, все по-бавно и по-бавно. Не мога да ви опиша колко силно желяех да стигнем колкото се може по-бързо до целта си. Просто да достигнем на разстояние, от което можем да хвърлим граната, без да ни чуят преди това! В такъв момент човек дори не чувства страх, а само отчаяно копнее да преодолее дялящото го от целта разстояние. Изпитвал съм същото, когато съм дебнел дивеч по време на лов, същото мъчително желание животното да застане на прицела, същата неясна сигурност, че това е невъзможно. Как само се удължават разстоянията в такъв момент! Познавах терена добре, това бяха само сто и петдесет ярда, но въпреки това разстоянието ми се

видя като цяла миля. Когато човек се движи толкова бавно, той, подобно на мравка, усеща всяка неравност на почвата, прекрасна ивица от гъста трева тук, гадна, изпълнена с лепкава кал дупка там, високи сухи тръстики, които трябваше внимателно да отбягваме, купчина камъни, която те хвърля в отчаяние, защото изглежда невъзможно да бъде премината без никакъв шум.

Пълзяхме напред от толкова време, че вече започвах да се питам, дали не сме объркали посоката. Точно тогава от мрака изплуваха тънки, едва видими хоризонтални ивици. Това беше външното телено заграждение (фашистите винаги поставяха по два реда бодлива тел пред окопите си). Хорхе коленичи и започна да бърника в джоба си. В него беше единствения резач за тел, с който разполагахме. Щрак-щрак! Телта беше предпазливо отместена, след което изчакахме тези зад нас да се доближат. Струваше ни се, че вдигат страшен шум. Сега бяхме само на петдесет ярда от фашисткото укрепление. Все напред, приведени на две, крачещи крадешком, поставяйки стъпалата си нежно върху земята, също като котка, която се промъква към миша дупка. Пауза за ослушване и още една стъпка. Отново повдигнах глава, но Бенджамин постави ръка зад врата ми и притисна темето ми към земята. Знаех, че вътрешната ивица бодлива тел е само на двадесет метра от укреплението. Изглеждаше ми невъзможно тридесет души да стигнат до там без никой да ги чуе. Дори дишането ни беше достатъчно да ни издаде. Въпреки това, все пак успяхме. Вече виждахме насипа, неясна черна купчина пръст, издигаща се високо над нас. Хорхе отново коленичи и затършува из джобовете си. Щрак-щрак! — просто беше невъзможно да пререже телта без никакъв звук.

И вътрешното телено заграждение беше преминато. Запълзяхме напред, ускорявайки постепенно крачките си. Ако успеехме да заемем позиция, всичко щеше да бъде наред. Хорхе и Бенджамин запълзяха надясно, но хората зад нас, които се бяха разпръснали в тъмното, трябваше да се промъкват един по един през тясната дупка, която бяхме отворили в мрежата. Точно в този момент от укреплението на фашистите блесна светлина и започна стрелба. Часовият най-последно беше усетил. Хорхе застана на колене и замахна с ръка като бейзболист. Бам! Неговата граната избухна някъде върху насипа. Тогава изведнъж, много по-бързо отколкото си мислех, че е възможно, зареваха гърмежи, дузина пушки дадоха залп от фашистката позиция.

Все пак ни бяха очаквали. Изведнъж чувалите с пясък бяха облени от зловеща светлина. Тези зад нас започнаха да хвърлят гранатите си, но бяха твърде далеч и те падаха пред насипа. Изглеждаше, че от всяка амбразура струят огнени пламъци. Никога не е приятно да те обстрелват в тъмното — в мрака изглежда, че всяко проблясващо дуло сочи право към теб — въпреки това, най-неприятни от всичко бяха гранатите. Човек не може да си представи ужаса, който предизвикват те, докато не изпита на свой гръб какво е да избухнат близо до теб в мрака. Денем човек чува само шума от експлозията, но в тъмното може да види и ослепителния червеникав блясък. Бях се хвърлил по очи още при първия изстрел. Сега лежах проснат в хлъзгавата кал, борейки се отчаяно с щифта на гранатата. Проклетото нещо просто не искаше да излезе. Накрая осъзнах, че го въртя в погрешна посока. Най-последно измъкнах щифта, изправих се на колене, хвърлих гранатата и отново се захлупих по очи. Гранатата избухна вдясно от мен, без да прехвърли насипа, страхът очевидно беше разстроил мерника ми. Точно в този момент друга граната се взриви точно пред мен, толкова близо, че усетих топлия дъх на експлозията. Прилепих се към земята, заравяйки лице в калта с такава сила, че контузих врата си, заблуждавайки се, че съм ранен. В цялата връва дочух английска реч зад мен, някой тихо прошепна: „Улучиха ме“. В действителност, гранатата беше ранила няколко души около мен, въпреки че аз бях непокътнат. Отново се изправих на колене и хвърлих втората си граната, дори не помня къде попадна тя.

Фашистите пред нас стреляха, нашите хора зад нас също стреляха и аз ясно съзнавах, че съм попаднал между чука и наковалнята. Усетих детонации зад гърба си, които показваха, че някой стреля точно зад мен, изправих се и му изкрещях: „Не стреляй по мен бе глупак!“ В този момент видях Бенджамин, той беше на десетина ярда от мен и ми махаше с ръка. Притичах до него, въпреки че това означаваше да пресека линията на изливащите дъжд от куршуми амбразури, и докато тичах, държах ръка върху бузата си — напълно идиотска постъпка, ръката ми разбира се нямаше да спре куршума — изпитвах смъртен ужас от това да бъда улучен в лицето. Бенджамин беше застанал на коляно с доволен, сатанински израз на лицето и стреляше старателно срещу просветващите в тъмното пушки със своя автоматичен пистолет. Хорхе беше улучен още при първия изстрел и

сега се намираше извън полезрението ми. Коленичих до Бенджамин, издърпах щифта и хвърлих третата си граната. Охо! Този път нямаше никакво съмнение дали съм успял, гранатата избухна зад насипа, до самия ъгъл на окопа, където беше разположено картечното гнездо.

Обстрелът от страна на фашистите сякаш отслабна внезапно. Бенджамин скочи на крака и изкрещя: „*Напред! Зареди!*“ Вкупом хукнахме по малкия, но стръмен склон, върху който беше изграден насипа. Казах хукнахме, въпреки че *запълзяхме* би било далеч по-точно казано; в действителност човек не може да се придвижва бързо, когато е мокър до кости, окалян от глава до пети, натоварен с тежка пушка и щик и носи сто и петдесет патрона. Изглеждаше ми естествено някой фашист да ме пресрещне, докато се катеря по насипа. Ако стреляше от такова разстояние нямаше как да пропусне, въпреки това не очаквах да стреля по мен, а по-скоро да се опита да ме прободне с щик. Сякаш усещах предварително сблъсъка на нашите щикове и се чудех дали той ще бъде по-силен в ръцете от мен. Въпреки това, горе нямаше никой. Със смътно чувство на облекчение установих, че насипът е относително нисък, а чувалите с пясък предоставят добра опора. По правило е трудно човек да се изкатери върху тях. Всичко вътре беше разбито на парчета и обвито в пламъци, обгорели скални късове валяха отвсякъде върху главата и раменете ми. Гранатите ни бяха унищожили всички укрития и землянки. Все още не виждахме никого, мислех си, че би трябвало да се спотайват някъде под земята и крещях на английски (точно в този момент не ми беше до испански) „*Покажете се! Предайте се!*“ Нямаше отговор. Тогава призрачна човешка фигура изплува от полумрака, скочи от покрива на една разрушена барака и хукна вляво от нас. Хукнах след него, размахвайки безрезултатно щика си в мрака. Завивайки зад ъгъла на бараката изведнъж го видях — не съм сигурен дали беше този, когото преследвах — вмъкваше се в комуникационния окоп, отвеждащ към другите фашистки позиции. Вероятно съм бил много близо до него, защото можех да го видя ясно. Беше гологлав, изглеждаше съвсем гол, беше наметнал върху раменете си дрипаво одеяло. Ако бях стрелял, можех да го направя на решето, но от страх да не се изпозастреляме взаимно ни беше наредено да използваме само щикове щом проникнем в укреплението, със сигурност дори не си и помислях да стрелям. Вместо това, съзнанието ми изведнъж прескочи двадесет години по-рано, в онзи урок по бокс,

когато треньорът ми показваше с живописна пантомима как е намушкал на щик турчин при Дарданелите. Сграбчих приклада и замагнах към гърба му, нов замах, все още беше далече, известно време се движехме близо един до друг, той тичаше в окопа, а аз над главата му, размахвах щика към раменете му, без да успея да ги достигна — напушва ме смях всеки път щом се сетя за тази сцена, въпреки че съм сигурен, че на него изобщо не му е било смешно.

Той, разбира се, познаваше околността по-добре от мен и бързо успя да ми се измъкне. Когато се върнах обратно, позицията беше пълна с крещящи мъже. Грохотът на стрелбата постепенно отслабваше. Фашистите все още ни подлагаха на ожесточен обстрел от три страни, но бяха на твърде голямо разстояние. За момента бяхме успели да ги отблъснем. Спомням си, че казах с пророчески тон: „Можем да задържим тази позиция за половин час, не повече.“ Не знам защо избрах точно това предположение. Надзъртайки над десния насип можех да видя безчет зеленикави пламъчета, които изкачаха от дулата на пушките, пронизвайки мрака — те, обаче, бяха далече, на сто-двеста ярда. Сега задачата ни беше да претърсим позицията и да плякосаме всичко, което си струва труда да бъде пренесено. Бенджамин и още няколко души вече се ровеха в развалините на голяма барака или землянка в средата на укреплението. Бенджамин се клатушкаше ентусиазирано върху разбития ѝ покрив, дърпайки въжената дръжка на сандък с амуниции.

„Другари! Патрони! Тук има много патрони!“

„Не ни трябва патрони“, промълви глас отнякъде, „искаме пушки“.

Това беше истина. Половината от пушките ни бяха задръстени с кал, поради което бяха напълно безполезни. Разбира се, те можеха да бъдат почистени, но е твърде опасно да свалиш затвора на пушка в тъмното, защото сложиш ли го някъде встрани, след това вече не можеш да го намериш. Носех със себе си малкото електрическо фенерче, което жена ми беше успяла да купи в Барселона, не разполагахме с никакво друго осветление. Няколко души с изправни пушки откриха безредна стрелба по далечните пламъчета. Никой от тях не смееше да стреля прекалено бързо, тъй като дори най-добрите ни пушки блокираха щом загреят. В рамките на укреплението бяхме шестнадесет души, заедно с няколко ранени. Още ранени, англичани

и испанци, лежаха от другата страна на насипа. Патрик О'Хара, ирландец от Белфаст, който имаше известни познания по оказване на първа помощ, кръстосваше напред-назад с пакети бинт, превързвайки ранените, няма нужда да отбелязвам, че се намираше кой да стреля по него всеки път, щом се прехвърлеше през насипа, въпреки изпълнените му с възмущение крясъци: „POUM!“.

Започнахме да претърсваме позицията. Имаше няколко мъртъвци, които лежаха наоколо, но аз не спрях да пребъркам дрехите им. Това, което търсех, беше картечницата. През цялото време, докато лежах отвън се чудех защо картечницата не стреля. Светнах с фенерчето си в картечното гнездо. Какво горчиво разочарование! Там нямаше нищо, стойката беше на мястото си, както и сандъците с амуниции и резервни части, но самата картечница беше изчезнала. Без съмнение, те следваха издадените им заповеди, но бяха постъпили твърде глупаво и страхливо: ако бяха оставили картечницата на място, можеха да ни избият до един. Направо побесняхме, всеки от нас таеше в сърцето си надеждата да плени картечница.

Щурахме се напред-назад, но не открихме нищо особено полезно. Имаше изобилие от фашистки гранати, които бяха разхвърляни навсякъде — твърде примитивни, задействащи се с издърпване на шнур — взех няколко от тях за спомен. Всички бяхме направо потресени от неописуемата нищета, която цареше в землянките на фашистите. Вехтории като бельо за смяна, книги, храна, дребни лични вещи, които изобилстваха в нашите землянки, напълно отсъстваха от техните, тези нещастни наборни войници изглежда не притежаваха нищо друго, освен одеяло и няколко клисави комата хляб. В далечния край на укреплението имаше малка землянка, която се подаваше над земята и разполагаше с малко прозорче. Светнах с фенерчето през прозореца и незабавно нададох радостен вик. Предмет с цилиндрична форма, опакован в кожен калъф, дълъг четири фута и с дебелина около шест инча беше опрян на стената. Очевидно, това беше цевта на картечница. Спуснахме се вкупом през вратата на землянката, за да установим, че нещото в кожения калъф не беше картечница, а нещо, което в зле въоръжената ни армия, беше дори още по-ценно. В калъфа имаше огромен далекоглед, с увеличение от порядъка на шестдесет-седемдесет пъти и сгъваем триножник. Нашата армия изобщо не разполагаше с такива далекогледни, поради което те бяха

изключително търсени. Изнесохме го триумфално и го подпряхме на насипа, за да го вземем по-късно.

В този момент някой изкрещя, че фашистите приближават. Трясъкът на гърмежите определено се беше усилил в последно време. Фашистите очевидно не възнамеряваха да контраатакуват отдясно, което означаваше да пресекат ничията земя и да щурмуват собственото си укрепление. Ако изобщо имаха някакъв ум в главите, би трябвало да ни нападнат от вътрешната страна. Притичах от другата страна на землянката. Укреплението имаше формата на конска подкова, землянките бяха в средата, така че разполагахме с друг насип, който ни осигуряваше прикритие отляво. Бяхме подложени на тежък обстрел тъкмо от тази страна, но той нямаше особено значение. Уязвимото ни място беше точно отпред, където няхме никаква защита. Поток от куршуми преминаваше право над главите ни. Те вероятно идваха от другото укрепление на фашистите, което беше разположено по-нататък по протежението на фронтовата линия. Изглежда щурмовите отряди все пак не бяха успели да го превземат. Шумът постепенно се усиливаше докато накрая стана почти оглушителен. Това беше непрекъснат, барабанен рев на пушечни залпове, който бях свикнал да чувам отблизо, но за пръв път се оказвах в самата му сърцевина. До този момент, разбира се, стрелбата се беше разпростряла по цялата фронтова линия на мили околоръст. Дъглас Томпсън, чиято ранена ръка висеше негодна встрани от тялото му, се беше опрял на насипа и стреляше с другата по проблясващите точки. Някой от останалите, чиято пушка беше засякла, му помагаше с презареждането.

От тази страна бяхме четири-пет човека. Очевидно беше какво трябваше да направим. Налагаше се да извлечем чувалите с пясък от предния насип и да направим барикада от незащитената ни страна. При това, трябваше да бъдем изключително бързи. Огънят засега биеше високо, но всеки момент щяха да коригират мерника си, по проблясващите от всички страни изстрели можех да предположа, че срещу нас бяха изправени сто или дори двеста души. Започнахме да издърпваме чувалите един по един, пренасяхме ги на около двадесет ярда и ги струпахме в неравна купчина. Това бяха големи чували, всеки от тях тежеше стотина фунта^[1], трябваше да напрегнеш всичките си сили, за да повдигнеш такава тежест, гадното платно се цепеше и влажната земя се сипеше по главите ни, влизаше във врата и

ръкавите. Спомням си ужаса, който будеше в мен всичко това: безпорядъка, мрака, страховитите гърмежи, хлъзгавата кал, борбата с пробитите чували, препъването в пушката, която не смеех да оставя от страх да не я изгубя. Дори извиках на някого, докато се клатушкахме с чувал помежду ни: „Това е война! Не е ли жестоко?“ Изведнъж няколко високи силуета изплуваха от мрака, прескачайки предния насип. Щом доближиха видяхме, че носят униформата на щурмовите отряди и се зарадвахме, смятайки, че това са подкрепления. Те, обаче, бяха само четирима, трима немци и един испанец. По-късно разбрахме какво се е случило с техния отряд. Тъй като не познавали терена, в тъмното се отклонили и се оказали на погрешно място, където попаднали в капана на огражденията от бодлива тел и фашистите избили много от тях. Тези четиримата също се изгубили, но за щастие попаднали при нас. Немците не говореха и дума английски, френски или испански. С голямо усилие и много жестикулации им обяснихме какво правим и те се заеха заедно с нас с изграждането на барикадата.

Фашистите вече бяха успели да докарат картечница. Свистеше яростно като фишек бенгалски огън на сто-двеста ярда от нас; куршумите преминаваха над главите ни с твърде недружелюбен пукот. Бяхме успели да нахвърляме достатъчно количество чували, създавайки нисък насип, зад който можехме да заемем позиция и да стреляме. Бях коленичил зад насипа, когато снаряд на минохвъргачка изсвистя и се разби някъде в ничията земя. Това беше още една опасност, но щеше да им отнеме поне няколко минути, докато нагласят мерника си. Сега, след като най-после бяхме приключили борбата с гадните чували, се забавлявахме не зле: шумът, мрака, приближаващите проблясвания на изстрелите, нашите хора, които отвръщаха на огъня. Имахме време дори да помислим за момент. Спомням си, че се чудех дали съм уплашен и реших, че не съм. Навън, когато вероятно опасността беше не по-малка, направо ми приляваше от страх. Изведнъж се чу нов вик, че фашистите приближават. Този път нямаше никакво съмнение, проблясващите пушечни изстрели се чуваха все по-наблизо. Видях проблясване само на двадесет ярда пред нас. Очевидно, те си пробиваха път през комуникационния окоп. Само на двадесет ярда от тях ние бяхме чудесна мишена за гранатите им: бяхме девет или десет души, скупчени на едно място и само една добре хвърлена граната можеше да ни разкъса на парчета. Боб Смайли,

с лице, обляно от кръв от малката рана на главата му, се изправи на коляно и хвърли граната. Залегнахме, очаквайки експлозията. Детонаторът изсвистя с червен пламък, но гранатата не избухна. (Поне една четвърт от тези гранати бяха дефектни.) Не ми бяха останали други гранати, освен фашистките, които бях взел преди малко, но не бях съвсем наясно как функционират те. Изкрещях към останалите да ми подадат граната, ако им се намира под ръка. Дъглас Мойл попипа джоба си и прехвърли една към мен. Хвърлих я и се проснах по очи. По чиста случайност, каквато се случва веднъж годишно, успях да улуча точно мястото, където беше просветнала пушката. Чу се трясъкът на експлозията, а след това и страховитите писъци и стенания на ранените. Със сигурност бяхме улучили поне един от тях, не знам дали беше убит, но със сигурност беше тежко ранен. Горкият нещастник! Изпитах смъртно чувство на съжаление, когато чух писъците му, но в същия този миг, в слабата светлина на проблясващите пушки, видях или си мисля, че видях човешки силует в близост до мястото, където стреляше пушката. Свалих предпазителя и стрелях. Чу се нов вик, но си мисля, че това все още се дължеше на гранатата. Хвърлихме още няколко гранати, следващите изстрели вече бяха на по-голямо разстояние, на сто или повече ярда. Бяхме успели да ги отблъснем, поне засега.

Всички започнахме да проклинаме, чудейки се защо не ни изпращат никакви подкрепления. С лека картучница или двадесет души с изправни пушки можехме да отбраняваме това място срещу цял батальон. В този момент Пади Донован, който беше втори по чин след Бенджамин и беше изпратен обратно за заповеди се изкатери по предния насип.

„Здрасти! Излизайте! Всички да се изтеглят незабавно!“

„Какво?“

„Отстъпваме! Излизайте!“

„Но защо?“

„Заповед. Обратно в нашия окоп, бързо!“

Всички вече се катереха по предния насип, няколко души се бореха с тежък сандък с боеприпаси. Сетих се за далекогледа, който бях оставил при насипа, но в този момент видях четиримата щурмоваци, които явно действаха според някакви тайнствени заповеди, получени още преди атаката. Те се втурнаха през

комуникационния окоп. Той водеше към другата фашистка позиция и — ако изобщо стигнеха до там — към сигурна смърт. Силуетите им вече се стопяваха в мрака, когато хукнах след тях, опитвайки се да си спомня испанската дума за „отстъпление“; в крайна сметка извиках „*Antres! Antres!*“^[2], което явно имаше желания ефект. Испанецът разбра какво му казвам и предаде на останалите. Пади ни чакаше върху насипа.

„Хайде, побързайте.“

„А далекогледа?“

„По дяволите далекогледа! Бенджамин ни чака.“

Изкатерихме се по насипа, Пади държеше телта настрана докато преминем. Щом напуснахме прикритието на фашисткия насип, се оказахме под страховит обстрел, който като че ли идваше от всички страни. Не се съмнявам, че поне част от стрелбата беше от собствените ни окопи. На където и да поемехме, бяхме пресрещани от поток куршуми, който пресичаше пътя ни, лутахме се в тъмното като стадо овце. На всичко отгоре трябваше да влачим пленения сандък с амуниции, един такъв съдържа 1750 патрона и тежи около петдесет килограма, както и сандък с гранати и няколко фашистки пушки. Само след няколко минути, въпреки че разстоянието между двата окопа беше едва двеста ярда и повечето от нас познаваха добре терена, успяхме да се объркаме напълно. Препъвахме се из калното поле, осъзнавайки ясно, че сме обстрелвани и от двете страни. Нощта беше безлунна, но небето постепенно изсветляваше. Нашите позиции бяха разположени на изток от Уеска, искаше ми се да останем там, където си бяхме, до първите лъчи на зората, които да ни покажат накъде е изток и накъде — запад, другите, обаче, не бяха съгласни. Продължихме да се тътрим напред, сменяйки няколко пъти посоката, редувайки се да влачим сандъка с боеприпаси. Най-накрая пред нас изплува тънката ивица на нисък насип, можеше да бъде наш или фашистки, никой нямаше дори бегла идея къде сме се озовали. Бенджамин запълзя по корем през някакви високи белезникави буреняци, докато стигна на двадесетина ярда от насипа и успя да извика паролата. В отговор се чу вик „*POUM!*“. Скочихме на крака, проправяйки си път до насипа, отново хлътнахме в напоителния канал — бълбук-бълбук — и най-последно бяхме в безопасност.

Коп ни чакаше от другата страна на насипа заедно с няколко испанци. Докторът и носилките бяха изчезнали. Изглежда всички ранени бяха отнесени, с изключение на Хорхе и един от нашите, името му беше Хидълстоун, които бяха изчезнали. Коп крачеше напред-назад, беше преbledнял. Дори дебелиите гънки по врата му бяха бледи, не обръщаше никакво внимание на куршумите, които профучаваха над ниския насип и изпукваха близо до главата му. Повечето от нас бяха приклепнали зад насипа, търсейки прикритие. Коп мърмореше, „*Jorge! Como! Jorge!*“, а след това, на английски, „Хорхе го няма, това е ужасно, ужасно!“ Хорхе беше негов личен приятел и един от най-добрите му офицери. Изведнъж се обърна към нас и поиска петима доброволци, двама англичани и трима испанци, да отидат да търсят изчезналите. Мойл и аз приехме да отидем, заедно с тримата испанци.

Когато отново прехвърлихме насипа, испанците започнаха да мърморят, че става опасно светло. Това беше самата истина, небето започваше да синее, от фашисткото укрепление се чуваха силни, развълнувани викове. Очевидно, те бяха си възвърнали позицията и разполагаха там много по-голям гарнизон в сравнение с предишния. Намирахме се на шестдесет-седемдесет ярда от насипа, когато ни чуха или видяха, последва залп, който ни накара да се проснем по очи. Един от тях хвърли граната над насипа — явен знак за паниката, която ги беше обхванала. Лежахме в тревата, изчаквайки подходяща възможност да се придвижим напред, когато чух, или поне така си мисля — без съмнение това си беше чиста илюзия, но тогава изглеждаше съвсем реално — че гласовете на фашистите се приближават. Те бяха напуснали укритието и идваха към нас. „Тичай!“, извиках на Мойл, и скочих на крака. Боже, как тичах! По-рано през нощта си мислех, че е невъзможно да тичаш, когато си мокър до кости и натоварен с пушка и патрони, в този момент научих, че винаги можеш да тичаш, когато си мислиш, че те преследват петдесет или сто въоръжени мъже. Ако аз тичах бързо, то други бяха още по-бързи. Нещо като метеоритен поток профуча край мен, това бяха тримата испанци. Бяха стигнали до нашия насип, преди да успея да ги настигна. Истината е, че нервите на всички ни бяха опънати до скъсване. Знаех, обаче, че в полумрака един може да се промъкне незабелязано там, където повече няма да могат, така че се върнах сам. Успях да достигна до външния пояс от бодлива тел и огледах наоколо,

доколкото ми беше възможно. Не се получи много добре, защото трябваше да лежа по корем, но нямаше и следа от Хорхе и Хидълстоун, така че запълзах обратно. По-късно научихме, че и двамата са били пренесени в превързочния пункт. Хорхе беше леко ранен в рамото. Хидълстоун, обаче, беше получил изключително тежко нараняване — куршум беше преминал през лявата му ръка, разтрошавайки костта на няколко места; докато лежал безпомощен на земята до него избухнала граната и откъснала различни други части от тялото му. С радост бих искал да отбележа, че по-късно той се възстанови почти напълно. Разказваше как успял да се придвижи на известно разстояние по гръб, след това попаднал на ранен испанец, сграбчил го и двамата успели да се измъкнат заедно.

Ставаше все по светло. По протежение на няколко мили от фронтната линия продължаваше безсмисления тътен на пушечните залпове, като лек дъждец, който продължава кротко да ръси след голямата буря. Спомням си колко самотно и изоставено изглеждаше всичко, калните мочурища, капещите клони на тополите, жълтеникавата вода на дъното на окопите, мъжете с изтощени, небръснати лица, покрити с кал и сажди. Когато се добрах до моята землянка, тримата ми съквартиранти вече бяха потънали в сън. Бяха налягали с цялото си снаряжение, стискайки все още калните пушки в ръце. Всичко беше подгизнало от влагата, както в самата землянка, така и навън. След дълго търсене успях да намеря достатъчно сухи трески и да наклада малък огън. След това запалих пурата, която кътах от толкова дълго, колкото и да е странно, тази нощ тя беше останала непокътната в джоба ми.

Впоследствие разбрах, че нашата атака е била успешна, доколкото изобщо може да се говори за успехи при подобни условия. Тя била просто набег, предназначен да принуди фашистите да отделят част от войските, охраняващи другата част на Уеска, където анархистите предприели ново настъпление. Мислех си, че фашистите са хвърлили срещу нас стотина-двеста души при контранастъплението им, но един дезертър по-късно ни опроверга — били шестстотин. Склонен съм да твърдя, че лъжеше — поради очевидни причини дезертърите често са склонни да се подмазват. Още ме е яд за телескопа. Дори в този момент мисълта, че тогава сме изпуснали такъв ценен трофей, не ми дава мира.

-
- [1] Малко повече от петдесет килограма — бел.пр. ↑
- [2] Назад! (исп.) — бел.пр. ↑

ГЛАВА 7

Дните ставаха все по-топли, а нощите вече бяха почти поносими. Едно надупчено от куршуми дърво пред нашето укрепление беше отрупано с малки черешки. Къпането в реката вече не беше такова мъчение, всъщност беше почти приятно. Диви рози, чиито ярки цветове имаха размерите на малки чинийки, избуяваха в дупките, които снарядите бяха издълбали около Торе Фабиан. Зад нашите позиции човек можеше да срещне селяни, закичени с роза зад ухото. Вечер те често излизаха с големи зелени мрежи да ловят пъдпъдъци. Разпростираха мрежата върху тревата, а след това се снишаваха, издавайки звуци като женски пъдпъдък. Всеки мъжки, който беше на достатъчно разстояние, за да чуе този сигнал, притичваше веднага и щом се окажеше под мрежата, те хвърляха камък, за да го подплашат, той подскачаше и се оказваше оплетен в нея. Очевидно ловяха само мъжки пъдпъдъци, което тогава ми се видя твърде несправедливо.

Сега до нас на фронтната линия беше разположено андалузко подразделение. Не съм съвсем наясно как са се оказали тук. Слуховете бяха, че са бягали от Малага така бързо, че забравили да спрат във Валенсия; този слух, разбира се, разпространяваха каталонците, които смятаха андалузците за дивашко племе. Андалузците наистина бяха твърде невежи. Малка част от тях можеха да четат, изглежда не знаеха дори единственото нещо, с което всеки в Испания е наясно — към коя политическа партия принадлежат. Смятаха се за анархисти, но не бяха съвсем сигурни; по-вероятно беше да са комунисти.

До един бяха чепати, недодялани селянци, по всяка вероятност овчари и берачи на маслини, с лица дълбоко белязани от свирепите лъчи на южното слънце. Бяха ни изключително полезни, тъй като можеха с удивителна сръчност да свиват цигари от сушен испански тютюн. Доставките на цигари бяха прекъснали, но от време на време в Монфлорите човек можеше да намери пакети евтин тютюн, който по вид и консистенция приличаше по-скоро на накълцана слама. Вкусът му не беше лош, но беше така сух, че дори когато човек успееше да

свие цигара от него, той изпаднаше, оставяйки на нейно място празен хартиен цилиндър. Андалузците, обаче, можеха да свиват прекрасни цигари и имаха специална техника за подгъване на ръбовете, така че тютюнът да не изпада от тях.

Двама от моите сънародници бяха повалени от слънчев удар. Ярките ми спомени от онова време са свързани с жегата и силното слънце по пладне; с чувалите с пясък, които разнасяхме голи до кръста, с обжарени от слънцето рамене; с пълните ни с въшки дрехи и обувки, които буквално се разпадаха на парчета; с битките, които водехме с мулето, носещо нашата дневна дажба — то изобщо не се впечатляваше от стрелбата на пушките, но мигом побягваше всеки път, щом в небето избухнеше шрапнел; с комарите (които едва започваха да се появяват) и плъховете, които поглъщаха всичко — те бяха истинско бедствие, дори кожен колан или патрондаш не можеше да им се опре. Не се случваше нищо забележително, освен периодичните попадения на снайперистите, спорадичния артилерийски обстрел и въздушните нападения срещу Уеска. Дърветата се бяха разлистили и ние издигнахме платформи за снайперисти, наричани *machans*, в тополите, растящи по протежението на фронтовата линия. От другата страна на Уеска атаките бяха замрели, разбрахме, че анархистите понесли тежки загуби, без да успеят да прекъснат напълно доставките по пътя към Хака. Бяха се доближили достатъчно и от двете му страни, пътят беше в обсега на картечниците им и оставаше практически непроходим, но пролуката беше около километър широка, така че фашистите бяха успели да прокапят подземен път, нещо като огромен окоп, по който можеха да се придвижват дори камиони. Дезертъори съобщаваха, че в Уеска има изобилие от амуниции и твърде малко храна. Градът, обаче, очевидно не се готвеше да се предаде. Вероятно би било невъзможно да го превземем с петнадесетте хиляди зле въоръжени мъже, които ни бяха останали. По-късно, през юни, правителството докара войски от мадридския фронт и концентрира тридесет хиляди души при Уеска, както и огромно количество самолети, но градът все така се държеше.

Когато ни дадоха отпуск, бях прекарал цели сто и петдесет дни на фронта, по това време този период ми изглеждаше като най-безсмислената част от досегашното ми съществуване. Бях се присъединил към доброволните отряди за да се бия срещу фашизма, а до този момент почти не бях влизал в сражения, превърнал се бях в

някакъв пасивен обект, който не правеше нищо в отплата за прехраната си, освен да страда от студ и липса на сън. Вероятно това е съдбата на повечето войници в повечето войни. Сега, когато мога да погледна към този момент от дистанцията на времето, не съжалявам изобщо. Наистина ми се иска да бях служил на испанското правителство поне малко по-ефективно, но от лична гледна точка тези три или четири месеца, които прекарах на фронта, се оказаха не чак толкова безсмислени, колкото си мислех тогава. Те представляваха нещо като процеп в моя дотогавашен живот, нещо толкова различно от всичко, което бях преживял преди това и вероятно ми предстои да преживея впоследствие, че ме научиха на неща, които не бих имал друг шанс да науча.

Същественото в случая е това, че през цялото време бях изолиран — когато си на фронта нямаш почти никакъв досег с външния свят: дори за случващото се в Барселона имахме само бегла представа — въпреки че се намирах сред хора, които грубо, но не напълно неточно, могат да бъдат определени като революционери. Това е пряко следствие от системата на доброволните отряди, която на Арагонския фронт остана непроменена до месец юни 1937 година. Работническите отряди, следващи структурата на старите профсъюзи и съставени от хора с приблизително едни и същи политически разбирания, канализираха революционните настроения в страната. По някаква странна случайност се бях озовал в единствената общност в Европа, където политическото съзнание и недоверието към капитализма бяха по-естествени от съответните им противоположности. Тук, в Арагон, се намирах сред десетки хиляди души, предимно, макар и не изключително с работнически произход, които живееха по един и същ начин и общуваха помежду си като равни. На теория имаше пълно равенство във всичко, а на практика се доближавахме плътно до този идеал. В известен смисъл може да се каже, че предвкусвахме социализма, с което имам предвид, че преобладаващата мисловна нагласа беше по същество социалистическа. Много от естествените за цивилизования живот движещи сили — снобизма, алчността, страха от висшестоящите и т.н. — просто бяха престанали да съществуват. Обичайното класово деление на обществото също се беше изпарило в степен, която е почти немислима в моята покварена от парите Англия; тук бяхме само ние и

селяните и никой не се държеше като господар с околните. Разбира се, това състояние на нещата не би могло да се запази дълго. Ставаше дума просто за един временен, локален етап в тази титанична игра, която всеки ден се играе по цялата земна повърхност. Въпреки това, то продължи достатъчно дълго, за да упражни известно въздействие върху всеки, който го е изпитал. Колкото и да проклинахме навремето, впоследствие осъзнахме, че сме имали шанса да се докоснем до нещо едновременно непонятно и безценно. Бяхме част от една общност, където цареше надеждата, а не апатията или цинизма, където думата „другар“ наистина беше знак за другарство, а не признак за лицемерие, както в повечето други страни. Тогава ние наистина дишахме въздуха на равенството. Знам, че сега е модно да се твърди, че социализмът няма нищо общо с равенството. Сега във всяка една страна по света голямото племе на партийните драскачи и лигавите професорчета е заето с това да „доказва“, че социализмът не е нищо повече от планов държавен капитализъм, в който мотиви за действие като грабителството и други подобни остават непокътнати. За щастие, съществуват видове социализъм, за които това изобщо не е вярно. Това, което обикновените хора намират привлекателно в социализма, което ги кара да рискуват собствената си кожа за него, е неговата „мистика“ — идеята за равенството; за повечето хора „социализъм“ или не означава нищо, или означава просто „безкласово общество“. Тъкмо затова няколкото месеца, които прекарах в доброволните отряди, са толкова ценни за мен. Испанските доброволни отряди, през цялото време на своето съществуване, бяха нещо като умалена версия на безкласовото общество. В тази общност никой не беше привилегирован, всички живеехме в постоянен недостиг, но нямаше привилегии или сервилност, това даваше известна представа как биха изглеждали началните фази в развитието на социалистическото общество. Вместо да почувствам известно разочарование, аз усещах силно привличане към всичко това, желяех много по-силно от преди да видя изграждането на социализма. Вероятно това се дължеше поне отчасти на моя късмет да попадна сред испанци, които, със своята вродена почтеност и неизменни анархистки уклони можеха да направят дори началните фази в развитието на социализма приемливи, разбира се ако им беше дадена тази възможност.

По това време изобщо не осъзнавах промените, които настъпваха в собственото ми съзнание. Както и всички около мен, аз чувствах предимно скуката, жегата, студа, мръсотията, въшките, лишенията и, от време на време, опасността. Този период, който тогава изглеждаше така безсмислен и лишен от значими събития, сега има наистина голямо значение за мен. Той се отличава толкова много от останалата част от живота ми, че вече е придобил вълшебните свойства, които по правило притежават единствено по-старите спомени. В момента на случването му всичко беше отвратително, но тази част от спомените ми е нещо, към което с удоволствие се връщам всеки път, щом имам възможност. Бих искал да ви предам атмосферата на онова време. Надявам се, че съм успял поне малко да ви доближа до него в предишните глави. Всичко в тях е свързано в ума ми със зимния студ, окъсаните униформи на доброволците, овалните испански лица, отсеченото тропане на картечниците, което приличаше на някакъв странен морзов код, с мириса на урина и мухлясал хляб, с тенекиения вкус на бобената яхния, която поглъщахме хищно от мръсните канчета.

Целят този период се е запечатал в съзнанието ми учудващо живо. В паметта си пазя спомени за случки, които изглеждат прекалено незначителни, че да си струва да бъдат запомнени. Отново съм в землянката при Монте Посеро, върху варовикова плоча, която ми служи за легло, заедно с младия Рамон, който хърка, забил нос в рамото ми. Препъвам се в противния окоп, през гъста мъгла, която се завихря около тялото ми като студен поток. Катеря се по цепнатина в планинските склонове, борейки се да запазя равновесие, вкопчвайки се в храстите розмарин, забили корените си в плитката почва. Високо над главата ми пеят безцелни куршуми.

Лежа скрит сред дребните ели в долината на запад от Монте Трасо, заедно с Коп, Боб Едуардс и трима испанци. Над главите ни, по голия склон на сивия хълм вдясно от нас група фашисти пълзят като мравки. Наблизо пред нас сигнал за тревога се носи над фашистките позиции. Коп ми маха и с жест на ученик изразява пренебрежението си към цялата тази връва.

Намирам се в противния двор на Ла Гранха, сред тълпа от бутаци се хора с канчета, скупчени около казан с яхния. Тлъстият изтормозен готвач ги разгонва с черпака. На близката маса брадат мъж с огромен автоматичен пистолет, препасан на колана му, разчупва

самуни хляб на по пет парчета. Зад мен някой пее с отчетлив кокни акцент (без съмнение това е Бил Чеймбърс, с когото се скарах жестоко, малко по-късно той беше убит в околностите на Уеска):

*Имаше плъхове, плъхове,
плъхове големи като котки,*

Снаряд изсвистява над главите ни. Петнадесетгодишни момчетии се захлупват по лице. Готвачът заляга зад казана. Всички се изправяме смутени, щом снарядът ни прехвърля и се забива на стотина ярда от нас.

Разхождам се напред-назад покрай стражевите постове, скрити под дебелите клони на тополите. В наводнения ров пред нас се щурат плъхове, звуците, които издават напомнят за речни видри. Когато жълтото слънце се появява на хоризонта зад нас, часовоят, андалусец, загърнат в плаща си, започва да пее. Отвъд ничията земя, на сто или двеста метра от нас, можеш да чуеш как фашисткия часовой също подхваща песен.

На 25 април, след обичайната *tapana*, бяхме сменени от друго подразделение, на което предадохме пушките си, наблъскахме останалите си вещи в раниците и поехме обратно към Монфлорите. Не съжалявах, че напускам фронта. Въшките се размножаваха в панталоните ми много бързо, въпреки непрестанните ми опити да ги ликвидирам, от месец не разполагах с чорапи, подметките на ботушите ми се разпадаха, така че практически ходех бос. Жадувах за гореща баня, чисти дрехи и легло с чаршафи със страст, която би била неразбираема за някой, който води нормален цивилизован живот. Преспяхме няколко часа в една плевня близо до Монфлорите, натоварихме се в камион, който дойде да ни вземе в малките часове на нощта, успяхме да хванем влака от Барабастро към пет часа и — имайки късмета да се прекачим на бързия влак в Лерида — пристигнахме в Барселона в три часа следобед на 26 април. След това започнаха неприятностите.

ГЛАВА 8

От Мандалей в Горна Бирма, човек може да стигне с влак до Маймио, основната планинска железопътна гара в областта, която е разположена на самия край на платото Шан. Усещането е твърде странно. Тръгваш с типичното усещане за източен град — парещите лъчи на слънцето, прашните палми, миризмата на риба, подправки, чесън и развалени плодове, гъмженето на купища смугли хора — тъй като си свикнал с това, ти носиш цялата тази атмосфера, така да се каже, в купето на влака. В съзнанието си си все още си в Мандалей, когато влакът спира в Маймио, на четири хиляди фута над морското ниво. Когато излизаш от купето, се озоваваш в съвсем друга част на света. Изведнъж вдъхваш студения сладък въздух, с който си свикнал в Англия, оказваш се заобиколен от зелена трева, орлова папрат, ели и планински жени с розови бузи, които продават кошници с ягоди.

Завръщайки се в Барселона, след три месеца и половина на фронта, си спомних за това усещане. Налице беше същата рязка и поразителна смяна на атмосферата. Във влака, по целия път до Барселона, усещането за войната се беше запазило: мръсотия, шум, неудобства, окъсани дрехи, лишения, другарство и равенство. Влакът, който беше пълен до пръсване с доброволци още в Барбастро, продължаваше да поема още и още селяни на всяка спирка по пътя, те носеха вързопи със зеленчуци, изпаднали в потрес кокошки, обърнати надолу с главата, чували, които подскачаха и се гърчеха по пода (за тях по-късно установихме, че са пълни със зайци), както и многобройно стадо овце, които бяха наблъскани в купетата и заемаха всяко празно пространство. Доброволците крещяха революционните си песни, които заглушаваха тракането на влака, изпращаха въздушни целувки или просто махаха с червено-черните си кърпички на всяко хубаво момиче на всяка гара по пътя. Бутилки с вино и противна арагонска анасонлийка се предаваха от ръка на ръка. Разполагайки с типичните испански кози гюмове, можехме да изсипваме струйки с вино право през прозореца на вагона в устите на нашите приятели отвън, което

спестяваше доста усилия. До мен седеше чернооко момче на около петнадесет години, което разказваше сензационни и без никакво съмнение напълно недостоверни истории за собствените си подвизи на фронта на двама мургави селяни, които го слушаха с отворена уста. Не след дълго селяните развързаха своите вързопи и ни дадоха малко от тяхното тръпчиво тъмночервено вино. Всички бяхме щастливи, чувството, което изпитвахме, не се поддава на никакво описание. Но когато влакът изтрополи през Сабадел и навлезе в Барселона, изведнъж навлязохме в среда, която едва ли би била толкова чужда и враждебна към нас, дори ако това беше не Барселона, а Париж или Лондон.

Всеки, който е посещавал Барселона в разстояние от няколко месеца по време на войната със сигурност е забелязал изключителните промени, които настъпваха там. Колкото и да е странно, независимо от това, дали си бил в града през август и след това през януари, или, както е в моя случай, първо през декември, а след това отново през април, виждаш едно и също: революционният дух е изчезнал безследно. Без съмнение, за всеки, който е бил там през август, когато кръвта по улиците още не беше засъхнала и доброволните отряди се разполагаха в малките хотели наоколо, през декември Барселона вероятно е имала буржоазен вид; за човек като мен, идващ направо от Англия, тя приличаше на работнически град повече от всичко друго, което можех да си представя. Сега вълната се беше отдръпнала, това отново беше обикновен град, съсипан и порутен от войната, но същевременно лишен от всякакви знаци за надмощието на работническата класа.

По отношение на тълпите промяната беше потресаваща. Униформите на доброволческите отряди и сините работни дрехи бяха почти изчезнали, изглежда сега всички носеха онези спретнати летни костюми, на които испанските шивачи дължат световната си известност. Тлъсти богаташи, елегантни жени и лъскави коли можеха да се видят навсякъде. (Изглежда все още нямаше частни коли и въпреки това всеки, който беше „някой“, разполагаше с такава.) Офицерите от новата Народна Армия, каквито почти не можеха да се срещнат, когато напуснах Барселона, сега буквално гъмжаха по улиците. В Народната Армия съотношението между офицери и войници беше едно към десет. Известен брой от тези офицери бяха

служили първо в доброволните отряди, а след това са били върнати от фронта за техническо обучение, повечето от тях, обаче, бяха кадети от Военното училище, които са предпочели да постъпят там, вместо да се запишат като доброволци. Отношението им към командваните от тях войници не беше точно същото като в една буржоазна армия, но в него се чувстваха социалните различия, които получаваха израз в заплащането и униформите. Обикновените войници носеха груби кафяви куртки, а офицерите — елегантни вталени униформи с цвят таки, които приличаха на униформите на офицерите в британската армия. Допускам, че само един от двадесет офицери беше служил на фронта, въпреки това всички носеха автоматични пистолети, препасани на колана, докато ние не можехме по никакъв начин да се сдобием с такива, макар че щяха да ни свършат добра работа в окопите. Докато вървяхме по улицата ми направи впечатление, че хората ни зяпаха. Разбира се, като всеки, който е бил няколко месеца на фронта, представлявахме ужасяваща гледка. Напълно съзнавах, че приличам на плашило. Коженото ми яке беше станало на дрипи, вълненият каскет беше загубил формата си и се беше свлякъл окончателно върху едното ми око, подметките на ботушите ми почти отсъстваха. Всички останали изглеждаха по същия начини или дори още по-зле, а в добавка към това бяхме мръсни и небръснати, така че изобщо не беше чудно, че хората ни зяпаха. Но това не ме притесни кой знае колко, по-скоро ме накара да осъзная, че през последните три месеца бяха станали някои странни неща.

През следващите няколко дни открих безчислени белези, които показваха, че първото ми впечатление не е било погрешно. В града бяха настъпили големи промени. Освен всичко останало, имаше две неща, които имаха основно значение. Първо, хората — цивилното население — бяха почти загубили своя интерес към войната; второ, нормалното деление на обществото между богати и бедни, висше общество и низша класа беше на път да се възвърне.

Общото безразличие към войната беше изненадващо и доста отблъскващо. То ужасяваше всеки, който идваше в Барселона от Мадрид или дори от Валенсия. Отчасти то се дължеше на отдалечеността на Барселона от активните бойни действия; същото ми направи впечатление само месец по-късно в Тарагона, обичайното съществуване в този лъскав крайморски град продължаваше почти

необезпокоявано. Общо казано, в цяла Испания от началото на годината броят на постъпващите в доброволните отряди се топеше от ден на ден. В Каталония през февруари имаше известна вълна на ентузиазъм, покрай първия голям пробив на Народната Армия, но това не доведе до голямо увеличение на броя на доброволците. Бяха изминали едва шест месеца от началото на бойните действия, когато испанското правителство се оказа принудено да възстанови наборната система, което би било естествено при война с външен враг, но изглежда странно в една гражданска война. Без съмнение това беше свързано с рухването на революционните мечти, които беше донесло началото на войната. Членовете на профсъюзите, които бяха преобразувани в доброволни отряди и бяха преследвали фашистите досами Сарагоса през първите няколко седмици на войната, се бяха справили така добре, основно защото вярваха, че воюват в името на работническата класа; сега, обаче, ставаше очевидно, че това е загубена кауза и обикновените хора, представители предимно на градския пролетариат, които попълват редиците на всяка армия във всяка война, гражданска или цивилна, не можеха да бъдат обвинявани за апатията, която без съмнение проявяваха. Никой не искаше войната да бъде изгубена, но повечето хора искаха тя просто да свърши. Това се забелязваше навсякъде. Навсякъде ни посрещаха с нехайното подмятане: *„Тази война е ужасна, нали? Кога ще свърши най-после?“* Политически осъзнатите хора се вълнуваха повече от междуособните конфликти между анархисти и комунисти, отколкото от битката срещу Франко. За повечето хора недостигът на храна беше най-важният проблем. *„Фронтът“* се беше превърнал в митично далечно място, в което младежите или изчезваха безвъзвратно, или се завръщаха след няколко месеца с големи суми пари в джобовете. (Доброволците обикновено получаваха пари преди да излязат в отпуск.) Ранените, дори когато куцукаха с патерици, не получаваха особено внимание. Вече не беше модерно да бъдеш доброволец. Магазините, които винаги са барометри на общото настроение, показваха това съвсем ясно. При първото ми пристигане в Барселона магазините, колкото и бедни и занемарени да бяха, се бяха специализирали в продажбата на екипировка за доброволците: груби каскети, якета с цип, колани „Сам Браун“, ловджийски ножове, манерки, кобури за револвери бяха изложени на всяка витрина. Сега витрините им бяха доста по-

спретнати, но войната беше отстъпила на заден план. Както установих по-късно, когато реших да си купя раница преди да се върна на фронта, вече беше доста трудно да се намерят някои изключително необходими вещи. Междувременно течеше систематична пропаганда срещу партийните отряди в полза на Народната Армия. Ситуацията беше твърде любопитна. От февруари на теория всички въоръжени сили бяха включени в Народната Армия, а доброволните отряди, поне на хартия, трябваше да бъдат преобразувани по неин тертип, с различни надници за войниците и офицерите, със стандартните военни чинове и т.н. Военните дивизии бяха съставени от „смесени бригади“, които включваха както войски на Народната армия, така и формирования на доброволните отряди. Всъщност, променени бяха само названията. Войските на РОУМ, например, които преди се наричаха дивизия „Ленин“, сега бяха преименувани на 29-та дивизия. До началото на юни много малко войски на Народната армия бяха достигнали Арагонския фронт, поради което доброволните отряди бяха успели да запазят своята отделна структура и характерни особености. Въпреки това, по всяка стена агентите на правителството бяха надраскали: „Имаме нужда от Народна армия“, по радиото и в комунистическата преса имаше неспирни и понякога злобни нападки срещу доброволните отряди, които бяха описвани като зле обучени, недисциплинирани и т.н., докато Народната армия винаги беше наричана „героична“. От цялата тази пропаганда човек оставаше с впечатлението, че има нещо непочтено в това да отидеш доброволно на фронта и нещо също толкова достойно в това да чакаш да бъдеш повикан за задължителна военна служба. В същото време, доброволните отряди удържаха фронта, докато Народната армия се обучаваше в тила, но това обстоятелство се споменаваше колкото се може по-малко. Формированията на доброволните отряди, които се връщаха от фронта, вече не маршируваха по улиците с развети знамена под съпровода на барабаните. Превозваха ги тайно с влакове и камиони в пет часа сутринта. В същото време няколко формирования на Народната армия тъкмо заминаваха за фронта и, както преди, маршируваха тържествено по улиците, но дори и те, покрай общото стопяване на интереса към войната, се натъкнаха на относително слаб ентузиазъм от страна на населението. Обстоятелството, че доброволните отряди, поне на хартия, са част от Народната армия,

беше умело използвано в пропагандната преса. Всяка тяхна заслуга автоматично беше приписвана на Народната армия, докато всички обвинения се хвърляха срещу тях самите. Ето защо, понякога се случваше една и съща войскова част да бъде хвалена в качеството си на армейско подразделение и обвинявана в качеството си на партиен отряд.

Освен всичко това имаше поразителни промени в обществените настроения — всичко беше толкова странно, че човек не би повярвал, ако не го е изпитал сам. При първото ми пристигане в Барселона си мислех, че това е град, където класовите деления и големите имуществени различия почти не съществуват. Със сигурност тогава изглеждаше тъкмо така. Елегантните дрехи бяха рядкост, никой не раболепничеше и не взимаше бакшиши, келнерите, цветарките и общарите те гледаха право в очите и те наричаха „*другарю*“. Тогава не осъзнавах, че в случая става дума за смесица от надежда и маскировка. Работническата класа вярваше в революцията, която беше започнала, но така и не успя да укрепне, буржоазията беше уплашена и временно предрешена като пролетариат. През първите месеци на революцията вероятно е имало хиляди хора, които напълно преднамерено са облекли шаячни дрехи и са скандирали революционни лозунги, това е било техният начин да отърват собствената си кожа. Сега нещата постепенно се завръщаха в нормалните си рамки. Лъскавите ресторанти и хотели бяха пълни с богати хора, които с вълчи апетит се тъпчеха със скъпи ястия, докато за работническата класа цената на храната беше скочила драстично без съответно покачване на надниците. Дори да се абстрахираме от поскъпването на всички стоки, периодично се появяваше недостиг на това или онова, който, разбира се, засягаше бедните в много по-голяма степен, отколкото богатите. Ресторантите и хотелите очевидно не изпитваха трудности да се снабдяват с всичко необходимо, но в работническите квартали имаше дълги стотици метри опашки за хляб, зехтин и други стоки от първа необходимост. Преди ме беше поразило отсъствието на просяци по улиците на Барселона, сега беше пълно с такива. Пред деликатесните магазини в горния край на Рамблас банди босоноги хлапета дебнеха хищно и се скупчваха незабавно около всеки, който излизаше от тях, молейки шумно за парче хляб. „*Революционните*“ езикови форми постепенно излизаха от употреба.

Непознати рядко вече се обръщаха един към друг с „*tit*“ или „*camarada*“ в наши дни; обичайно беше да се използват „*senor*“ и „*Usted*“. „*Buenos dias*“ постепенно изместваше старото „*salud*“. Сервитьорите носеха отново колосаните си ризи. Продавачите се подмазваха по познатия на всички начин. С жена ми отидохме в един от магазините за трикотаж в Рамблас, за да ѝ купя чорапи. Продавачът се кланяше и потриваше ръце по начин, който днес дори в Англия е непривичен, въпреки че е бил добре познат преди около тридесетина години. По един прикрит, неявен начин, практиката на даване на бакшиш също беше възстановена. Работническите патрули бяха разпуснати и предвоенните полицейски сили отново можеха да се видят по улиците. В резултат от това кабаретата и елитните публични домове, повечето от които бяха затворени от работническите патрули, бързо бяха подновили работа^[1]. Наглед дребен, но твърде показателен пример за начина, по който всичко беше направено в услуга на богатите, можеше да се види в недостига на тютюн. За обикновените хора той беше така отчайващ, че по улиците продаваха цигари, натъпкани с корени от женско биле. Веднъж опитах няколко от тях. (Повечето хора се престашаваха само веднъж). Франко държеше Канарските острови, където се отглежда всичкия тютюн в Испания, поради това правителствените запаси от тютюн се изчерпваха с това, което беше останало отпреди войната. Те бързо намаляваха, поради което магазините за цигари работеха само веднъж седмично, след няколко часа чакане на опашка, човек можеше, ако има късмет, да се сдобие с малко по-малко от една унция тютюн^[2]. На теория правителството не допускаше внос на тютюн, тъй като това би довело до намаляване на златните резерви, които трябваше да бъдат запазени за закупуването на оръжия и други необходими за войната стоки. В действителност, обаче, имаше непрекъснати доставки на контрабандни скъпи вносни цигари, Lucky Strikes, например, които носеха огромни печалби на спекулантите. Човек можеше да си купи открито контрабандни цигари в лъскавите хотели и не толкова открито на улицата, при условие, че е готов да заплати десет песети (дневната надница на един доброволец) за пакет. Контрабандата носеше печалби на богатите, поради което властите си затваряха очите. Ако имаше достатъчно средства, човек можеше да си осигури всякаква стока в произволно количество, вероятно с изключение на хляба, тъй като поне

за него разпределянето на дажбите се следеше относително строго. Такива явни различия между богати и бедни бяха невъзможни само няколко месеца по-рано, когато работническата класа все още контролираше всичко, или поне така ни изглеждаше. Би било несправедливо да приписвам всичко, което се случваше, на смяната на политическата власт. Отчасти това беше резултат от необезпокоявания живот в Барселона, където почти нищо не напомняше за войната, с изключение на редките въздушни нападения. Всеки, който е бил в Мадрид, твърдеше, че там ситуацията е напълно различна. В Мадрид общата опасност беше сплотила хора от всякакви обществени прослойки. Дебелак, който се тъпче с печени пъдпъдъци, докато наоколо му деца просят за хляб е отблъскваща гледка, но не е особено вероятно да видиш нещо подобно, когато се чува тътена на оръдията.

Спомням си, че ден или два след уличните боеве минавах по една от модните улици, погледа ми спря върху сладкарница, чиято витрина беше отрупана със сладкиши и бонбони от най-изтънчени марки, продавани на зашеметяващи цени. Такъв магазин човек може да види на Бонд Стрийт или Рю дьо ла Пе. Спомням си смесицата от ужас и удивление, които изпитах, щом осъзнах, че в една гладуваща и поразена от войната страна могат да бъдат пилени пари за такива глупости. Пази боже да се преструвам, че съм над всичко това. След няколко месеца лишения, изпитвах ненаситен глад за прилична храна, вино и коктейли, американски цигари и т.н., и признавам, че се отдавах на всяко изкушение, което можех да си позволя. През тази първа седмица, преди да започнат уличните сражения, имах няколко основни занимания, които се преплитаха по забавен начин. На първо място, както вече споменах, се занимавах с това да си осигурявам всякакви удобства. Второ, благодарение на преяждането и преливането, се чувствах зле през цялата седмица. Призляваше ми, проспивах половината ден, ставах, поглъщах отново огромно количество храна и отново ми ставаше лошо. В същото време водех тайни преговори за закупуване на револвер. Отчаяно се нуждаех от него — при окопна война той е много по-полезен от пушката — но беше изключително трудно да се намери при тези условия. Правителството ги раздаваше на полицаите и офицерите от Народната армия, но не и на доброволните отряди; ние трябваше да ги купуваме на черно от тайните скривалища на анархистите. След голяма суетня и куп

неприятности един приятел анархист успя да ми достави мъничък 0.26 инчов автоматичен пистолет, окаяно оръжие, което е безполезно на разстояние над пет ярда, но все пак беше по-добре от нищо. Освен всичко това, водех предварителни преговори за напускането на отрядите на POUM, исках да постъпя в някакво друго подразделение, което ще ми позволи да бъде разпределен на Мадридския фронт.

Отдавна бях казал на всички, че се каня да напусна POUM. Що се отнася до личните ми пристрастия, бих предпочел да се присъединя към анархистите. Ако станех член на CNT^[3], можех да постъпя в отрядите на FAI^[4], но ми бяха казали, че това би направило вероятно изпращането ми в Теруел, вместо в Мадрид. Ако исках да отида в Мадрид, трябваше да се присъединя към Интернационалната колона, което означаваше, че ми е нужна препоръка от член на комунистическата партия. Издирих един приятел комунист, който работеше в испанската медицинска служба и му обясних моя случай. Изглеждаше доста нетърпелив да ме вербува и ме помоли, ако е възможно, да убедя и други английски членове на CNT да дойдат с мен. Ако бях в по-добро състояние, вероятно щях да се съглася още там и тогава. Трудно е да се каже, какво би се случило тогава. По всяка вероятност щях да бъда изпратен в Албасете преди да започнат сраженията в Барселона; в такъв случай, без да мога да видя всичко отблизо, вероятно щях да приема на доверие официалната версия за случилото се. От друга страна, ако бях останал в Барселона по време на сраженията, при това под прякото командване на комунистическата партия, но все още предан на своите другари от POUM, положението ми щеше да се окаже направо нетърпимо. Полагаше ми се още една седмица отпуск и бях загрижен за здравето си, исках то да укрепне, преди да се върна на фронта. Освен това — такива дребни подробности винаги се оказват решаващи — трябваше да изчакам обувките да ми направят нов чифт обувки. (Цялата испанска армия се беше оказала неспособна да ми осигури такива, които да са достатъчно големи за моя крак.) Затова казах на моя приятел, че ще уредим нещата по-късно. Междувременно исках само да си почина. Дори ми беше хрумнало, че двамата с жена ми можем да отидем до крайбрежието за ден или два. Що за идея! Политическата атмосфера трябваше да ми подсказва, че това не е нещо, което можем да направим в този момент.

Под привидното спокойствие на повърхността, под лукса и растящата бедност, под измамната веселост по улиците, сергиите за цветя, разноцветните знамена, пропагандните плакати и блъсканицата, несъмнено беше налице ужасното усещане за политическо съперничество и омраза. Хора с различни политически разбирания вещаеха: „Скоро ще стане някоя бяла“. Източниците на опасността лесно можеха да бъдат открити. Тя беше свързана с противопоставянето между тези, които искаха да продължат революцията и тези, които искаха да я възпрат или предотвратят — в крайна сметка, конфликтът беше между анархистите и комунистите. Понастоящем цялата политическа власт в Каталония беше в ръцете на PSUC и техните либерални съюзници. От другата страна, обаче, бяха непредсказуемите отряди на CNT, не толкова добре въоръжени и твърде несигурни в исканията си, за разлика от своите противници, но силни поради своята многочисленост и властта, която упражняваха върху някои ключови промишлени отрасли. При това неравновесие на силите уличните стълкновения просто нямаше как да бъдат избегнати. От гледна точка на контролирания от PSUC генерален щаб, първото условие за укрепването на техните позиции беше това да изземат оръжието от ръцете на трудещите се. Както споменах по-рано^[5], решението за разформироване на доброволните отряди беше ход, насочен именно към постигането на тази цел. В същото време, предвоенните въоръжени полицейски сили, градската стража и други подобни, бяха възстановени, с увеличен състав и много добре въоръжени. Това можеше да означава само едно. Градската стража, например, представляваше типичната за континента жандармерия, която през последния век беше изпълнявала ролята на телохранител на управляващата класа. Междувременно беше публикуван декрет, който постановяваше всички оръжия, които са на разположение на частни лица, да бъдат незабавно предадени. Естествено, никой не спази тази заповед, беше ясно, че оръжията на анархистите могат да им бъдат отнети само със сила. През цялото време се носеха слухове, винаги неясни и противоречиви, поради наложената върху печата цензура, за дребни сблъсъци, които избухват в различни части на Каталония. На различни места в провинцията въоръжени полицейски сили бяха атакували укрепените пунктове на анархистите. В Пуисерда, на френската граница, отряд на карабинерите беше изпратен да завладее

митницата, която още от началото на революцията беше под контрола на анархистите; при последвалото сражение един от известните анархисти, Антонио Мартин, беше убит. Подобни инциденти се случваха непрекъснато във Фигуерас и, струва ми се, в Тарагона. В работническите квартали на Барселона няколко пъти избухваха безредици. Преди време членовете на CNT и UGT^[6] упорито се избиваха помежду си; няколко пъти подобни убийства бяха последвани от големи, замислени като провокация погребения, които съзнателно целяха да предизвикат разпалването на политическа омраза. Преди известно време един от членовете на CNT беше убит, тогава десетки хиляди се включиха в погребалното шествие. В края на април, непосредствено след завръщането ми в Барселона, беше убит Ролдан Кортада, един от влиятелните членове на UGT, предполагаемият му убиец беше неназован член на CNT. Правителството нареди всички магазини да бъдат затворени и организира внушително погребало шествие, съставено предимно от войници на Народната армия, което се точи по улиците в продължение на цели два часа. Наблюдавах го от прозореца на хотела, без капчица съчувствие. Очевидно беше, че така нареченото „погребение“ е просто демонстрация на сила, още едно-две подобни действия неминуемо щяха да бъдат последвани от ново кръвопролитие. Същата нощ с жена ми бяхме събудени от истинска канонада, която идваше от площад „Каталония“, на сто-двеста ярда от нашата стая. На следващия ден научихме, че този път член на UGT е гръмнал някого от CNT. Възможно е, разбира се, всички тези убийства да са били дело на провокатори. Човек може да прецени отношението на чуждестранната капиталистическа преса към враждата между анархисти и комунисти по това, че убийството на Ролдан Кортада имаше широк отзвук, докато ответното убийство беше старателно премълчано.

Наближаваше първи май, говореше се за грамадна демонстрация, в която участие ще вземат едновременно CNT и UGT. Водачите на CNT, доста по-умерени от някои от техните сподвижници, от дълго време се опитваха да постигнат примирие с UGT, в основата на тяхната политика беше поставена идеята двете крила да бъдат обединени в една огромна коалиция. Замисълът беше CNT и UGT да маршируват заедно, като по този начин покажат нагледно своята солидарност. В последния момент демонстрацията беше отменена.

Беше съвсем ясно, че тя ще доведе само до бунтове. Така че на първи май не се случи нищо. Беше толкова странно, Барселона, така наречения „град на революцията“, вероятно беше единствения град в нефашистката част от Европа, където на този ден нямаше празненства. Признавам, че чувствах облекчение. Военизираните части на CNT трябваше да маршируват редом с отрядите на POUM, всички очаквахме неприятности. Последното нещо, което желях, беше да се окаже замесен в някаква безсмислена улична свада. Да марширувам под улицата под червени знамена, нашарени с въодушевяващи лозунги и изведнъж да се окажа прострелян от непознат, застанал на някой от прозорците с лека картечница — със сигурност не това е идеята ми за смислен начин да си отидеш от този свят.

[1] Твърдеше се, че работническите патрули са затворили около 75 процента от публичните домове. В добавения от него списък от грешки, Оруел отбелязва: Не разполагам с доказателства, че проституцията е намаляла със 75% в първите дни на войната и смятам, че анархистите по-скоро се придържаха към принципа да „колективизират“ бордеите, вместо да ги забраняват. Наистина, имаше съпротива срещу проституцията (плакати и т.н.), също така е вярно, че малките публични домове и голите кабаретни представления бяха закрити в първите месеци на войната, но те бяха открити отново едва година по-късно — бележка на английския редактор ↑

[2] Мярка за вместимост, равняваща се на 28.4 кубически сантиметра — бел.пр. ↑

[3] Национална Конфедерация на Труда. На испански: Confederacion Nacional de Trabajo (CNT), основана през 1910 г. анархистка профсъюзна организация, наследник на Федерацията на трудещите се в Испания — бел.пр. ↑

[4] Федерация на Иберийските Анархисти. На испански: Federation Anarquista Iberica (FAI), анархо-синдикалистка организация, функционираща в Испания и Португалия. Основана през 1927 година в рамките на CNT — бел.пр. ↑

[5] Виж приложение 1, което първоначално се е намирало между глави 4 и 5 ↑

[6] Общ Работнически Съюз. На испански: Union General de Trabajadores (UGT), Основана през 1888 година профсъюзна

организация. Играе основна роля в потушаването на бунта на Франко. Един от водачите ѝ, Ларго Кабайеро, по-късно е избран за министър-председател на Испания. След победата на Франко през 1939 продължава да съществува в нелегалност — бел.пр. ↑

ГЛАВА 9

По обяд на трети май един приятел, който тъкмо прекосяваше фойето на хотела, спомена небрежно: „Чух, че имало някакви безредици при телефонната централа“. Поради някаква причина тогава не обърнах никакво внимание на тази информация.

Същия следобед, някъде между три и четири, бях на половината път към Рамблас, когато чух няколко изстрела зад гърба си. Обърнах се и видях няколко младежи с пушки в ръце и с червено-черните кърпи на анархистите около врата, които пресичаха една странична улица на север от Рамблас. Те очевидно стреляха по хората, разположени в една висока осмоъгълна кула — църковна камбанария, струва ми се извисяваща се над улицата. Веднага си помислих: „Започна се!“ Тази мисъл не беше съпроводена от никаква изненада по повод на случващото се — в последните няколко дни всички очакваха това да започне всеки момент. Реших веднага да се върна в хотела, за да се уверя, че жена ми е добре. Анархистите, обаче, бяха блокирали началото на улицата, изблъскваха хората назад и крещяха никой да не пресича огневата линия. Изтресяха нови изстрели. Куршумите, които идваха от кулата, прелитаха през улицата и тълпа от паникьосани хора се спусна по Рамблас, колкото се може по-далеч от стрелбата; по цялото протежение на улицата човек можеше да чуе трясъка, с който продавачите затваряха кепенците на витрините. Видях двама офицери от Народната армия, които отстъпваха предпазливо, прикривайки се зад дърветата, с ръце върху кобурите на револверите си. Пред мен тълпата прииждаше към метростанцията в средата на Рамблас, търсейки някакво прикритие. Веднага реших, че няма да ги последвам, защото можеше да се окажа приклещен под земята в продължение на часове.

В този момент един лекар американец, който беше заедно с нас на фронта, притича към мен и сграбчи ръката ми. Той беше изключително развълнуван. „Хайде, трябва да стигнем до хотел Фалкон“ (Хотелът беше нещо като пансион, в който ROUM

настаняваше доброволци, завръщащи се от фронта.) „Хората от РОУМ ще ни чакат там. Неприятностите започнаха. Трябва да бъдем заедно.“

„За какво по дяволите е всичко това?“, казах аз.

Докторът ме влачеше за ръката. Той беше прекалено развълнуван и очевидно не можеше да ми обясни нищо. Изглежда е бил на площад Каталония, когато няколко камиона с въоръжени членове на Нападателните отряди^[1] спрели пред телефонната централа, която беше под контрола на CNT, и започнали да стрелят срещу хората вътре. По това време пристигнали и анархистите и безредиците започнали. Тогава си спомних, че *проблемът*, за който ставаше дума по-рано, изглежда беше свързан с искането на правителството телефонната централа да бъде освободена от CNT, което, разбира се, е било отклонено категорично.

Докато вървахме по улицата покрай нас прехвърча камион, движещ се с голяма скорост в обратна посока. Той беше пълен с анархисти с пушки в ръце. На улицата пред нас едно опърпано хлапе беше залегнало зад няколко струпани матрака с лека картучница в ръце. Когато стигнахме до хотела, който беше в края на улицата, пред него вече се беше струпала тълпа от хора, беше пълна лудница, никой не знаеше какво да прави, никой нямаше оръжие, с изключение на няколкото щурмоваци, които охраняваха сградата. Запътих се към местното управление на РОУМ, което беше от другата страна на улицата. Нагоре по стълбите, в стаята, където доброволците обикновено получаваха заплатата си, имаше друга тълпа. Висок, блед, привлекателен мъж на около тридесет години в цивилно облекло се опитваше да въведе ред и раздаваше пълнители и патрони от една купчина в ъгъла. Изглежда все още нямаше пушки. Докторът беше изчезнал — вече започваха да пристигат първите жертви и събираха всички лекари — но се появи един от другите англичани. В този момент от вътрешната стая излезе друг висок мъж, който с помощта на няколко от присъстващите започна да раздава пушки на хората наоколо. Ние двамата, тъй като бяхме чужденци, първоначално бяхме огледани с подозрение, никой не беше особено склонен да ни даде оръжие. Тогава един от доброволците, с които се познавахме от фронта, ме разпозна, след което, макар и неохотно, ни дадоха пушки и няколко патрона.

В далечината се чуваше стрелба, по улиците нямаше жива душа. Всички твърдяха, че е невъзможно да се стигне до Рамблас. Нападателните отряди били заели стратегически позиции и стреляли по всеки, който се опитал да премине. Бих поел риска да пробвам да стигна обратно в хотела, но се носеше слух, че местното управление ще бъде атакувано всеки момент, затова беше по-добре да остана тук. В цялата сграда, по стълбите и на тротоара отпред, имаше групи хора, които разговаряха оживено. Изглежда никой нямаше ясна представа какво точно се случва. Единственото, което успях да разбера беше, че нападателните отряди са атакували телефонната централа и са заели стратегически позиции срещу сградите, в които има присъствие на работнически отряди. Общото впечатление беше, че те преследват CNT и дори работниците изобщо. Заслужава си да отбележа, че по онова време никой не винеше правителството. За бедните жители на Барселона нападателните отряди бяха същите като Черно-кафявите, изглежда всички приемаха като нещо очевидно, че атаката е тяхна собствена инициатива. След като разбрах как стоят нещата, изведнъж се успокоих. Всичко беше съвсем ясно, от едната страна беше CNT, а от другата — полицията. Не изпитвам особено нежни чувства към идеализирания *трудещ се*, такъв, какъвто присъства в умовете на буржоазните комунисти, но когато видя един истински работник от плът и кръв, който влиза в конфликт със своя естествен враг, полицията, не се налага да се питам дълго на чия страна да застана.

Измина доста време, но като че ли нищо особено не се случваше в тази част от града. Не ми хрумна, че мога да се обадя в хотела, за да проверя как е жена ми, приемах като нещо разбиращо се от само себе си, че телефоните ще бъдат изключени, въпреки че в действителност се оказа, че са били извън строя само за няколко часа. В двете сгради имаше общо около триста души. Това бяха предимно хора от най-бедните обществени прослойки, повечето бяха докери от пристанището, имаше и жени с бебета на ръце, както и много опърпани дечурлига. Според мен повечето от тях нямаха представа какво се случва, просто бяха дошли тук, за да търсят защита. Имаше също и доброволци, дошли току-що от фронта, както и няколко чужденци. Доколкото можех да преценя, разполагахме с едва шестдесет пушки. Стаята на горния етаж беше неспирно обсаждана от хора, които искаха да получат оръжие, но им казваха, че не са останали

никакви пушки. Хлапетата от доброволните отряди, които приемаха всичко като детска шега, обикаляха наоколо и се опитваха да измъкнат или откраднат пушките от онези, които вече се бяха сдобили с такива. Не след дълго един такъв младеж хитроумно измъкна пушката от ръцете ми и незабавно се стопи в тълпата. Отново бях невъоръжен, като изключим малкия автоматичен пистолет, за който имах само един пълнител.

Стъмваше се, аз започвах да огладнявам, но изглежда в хотела нямаше никаква храна. С моя приятел се прокраднахме до неговия хотел, който не беше далеч, за да потърсим нещо за хапване. Улиците бяха тъмни и притихнали, нямаше жива душа, металните кепенци бяха спуснати над витрините, но все още по улиците не бяха издигнати барикади. След известна суетня ни пуснаха в хотела, който беше заключен и барикадиран. Когато се върнахме ми казаха, че телефонната централа вече работи и отидох в горната стая, за да се обадя на жена ми. Разбира се, в сградата нямаше нито един телефонен указател, а аз не знаех номера на хотел „Контитентал“, но след едночасово търсене намерих пътеводител, в който открих номера, който ми трябваше. Не успях да се свържа с жена ми, но пък попаднах на Джон Макнеър, представител на ILP в Барселона. Той ме увери, че всичко ще бъде наред и че все още никой не е пострадал и на свой ред ме попита как стоят нещата в местното управление. Казах му, че всичко би било наред, ако имахме поне малко цигари. Това, разбира се, беше само шега, но няколко часа по-късно Макнеър се появи при нас с два пакета *Lucky Strike*. Той беше преминал безстрашно тъмните улици, натъквайки се на анархистки патрули, които два пъти го спирани с насочени пистолети и искали документите му. Няма никога да забравя този малък подвиг, който той извърши за нас, освен това наистина бяхме много благодарни за цигарите, които ни донесе.

Вече бяха поставили въоръжени постове по прозорците, а долу на улицата малка група щурмоваци спираха и разпитваха преминаващите. Пристигна отрупана с оръжия патрулна кола на анархистите. До водача стоеше красиво тъмнокосо момиче на около осемнадесет години, с лека картучница на коленете. Дълго време бродих из сградата и множеството пристройки около нея, без да успея да се ориентирам. Навсякъде беше разпръснат обичайния боклук — счупените мебели и накъсаните парчета хартия вероятно са

неизбежните странични продукти на революцията. Навсякъде лежаха спящи хора, върху счупения диван в коридора две бедни жени от доковете кротко похъркваха. Мястото е било кабаре преди РОУМ да заеме сградата. В няколко от стаите имаше високи подиуми, на един от тях стоеше изоставено огромно пиано. Най-накрая открих това, което търсех — арсенала. Не знаех как ще се развият събитията и отчаяно се нуждаех от някакво оръжие. Няколко пъти бях чувал, че всички враждуващи партии, PSUC, РОУМ, CNT и FAI разполагат с тайни складове за оръжие в Барселона, така че не можех да повярвам, че в една от двете основни квартири на РОУМ има само петдесет или шестдесет пушки. Стаята, която служеше за оръжеен склад, беше неохранявана и вратата ѝ не беше особено здрава, двамата с другия англичанин успяхме да я отворим без проблеми. Когато влязохме вътре разбрах, че са ни казали самата истина — нямаше никакво оръжие. Всичко, което открихме, бяха две дузини изключително древни пушки с малък калибър и няколко двуцевки, за които нямаше подходящи патрони. Качих се горе и ги попитах, дали имат резервни амуниции за пистолет, казаха ми, че нямат. Разполагахме, обаче, с няколко сандъка с гранати, които ни докара една от патрулните коли на анархистите. За всеки случай прибрах две в джоба си, въпреки че това бяха твърде примитивни приспособления, които се възпламеняваха с нещо като кибритена клечка и изглеждаха способни да избухнат във всеки един момент.

Спящи хора бяха налягали навсякъде по пода. В една от стаите неспирно плачеше бебе. Макар че беше май, нощта беше студена. На една от сцените все още висеше завеса, отрязах я с ножа си, увих се в нея и поспах няколко часа. Спомням си, че на няколко пъти сънят ми беше прекъсван от мисълта за онези гранати, които можеха да ме хвърлят във въздуха, ако ги притиснех прекалено силно към тялото си. В три часа сутринта ме събуди високият привлекателен мъж, който явно командваше тук, той ми даде пушка и ме сложи на пост при един от прозорците. Каза ми, че шефът на полицията Салас, който бил отговорен за атаката срещу телефонната централа, е арестуван. (В действителност, както научих по-късно, просто го уволнили. Въпреки това, новините потвърждаваха общото впечатление, че нападателните отряди са действали по своя инициатива.) Щом се съмна започнаха да строят барикади, едната пред местния комитет, а другата — срещу

хотела. Улиците на Барселона са покрити с четвъртити павета, с които бързо може да се издигне стена, а под тях има нещо като дребен чакъл, който може лесно да се пълни в чували. Издигането на барикадите беше странна и чудата гледка, много ми се искаше да мога да я фотографирам. С онова страстно ожесточение, което обзема испанците, когато са решили наистина да се заемат с нещо, редица от мъже, жени и малки деца изравяха паветата, товареха ги в ръчна количка, която бяха измъкнали отнякъде и се препъваха напред-назад с тежките чували, пълни с пясък. На входа към местния комитет стоеше момиче, немска еврейка, което носеше панталон от униформата на доброволните отряди, копчетата на коляното бяха на височината на глезените ѝ, тя просто стоеше там и се усмихваше. За няколко часа барикадите достигнаха човешки ръст, хора с пушки се разположиха по амбразуриите, а зад една от барикадите бе запален огън, на който няколко души пържеха яйца.

Отново ми бяха взели пушката и не виждах нищо смислено, което да направя в момента. Другият англичанин и аз решихме да се върнем в хотел „Контитентал“. Някъде далеч се водеше престрелка, но откъм Рамблас не чувахме изстрели. По пътя натам надзърнах към пазара. Имаше само няколко отворени сергии, обсадени от цяла тълпа, като повечето от хората бяха от работническите квартали на юг от Рамблас. Тъкмо стигнахме там, когато се чуха няколко от последователни изстрела, стъклата на прозорците по високите етажи на сградите наоколо започнаха да се разбиват с трясък на паважа близо до нас и тълпата хукна в обратна посока. Все пак, част от щандовете останаха отворени и така успяхме да си вземем чаша кафе и парче козе сирене, което затъкнах между гранатите в джоба си. Няколко дни покъсно бях много щастлив, че съм купил това парче сирене.

На ъгъла на улицата, на която бях видял анархистите да откриват стрелба, сега се издигаше барикада. Човекът зад нея (аз бях от другата страна на улицата) ми извика да внимавам. Онези от Нападателните отряди, които все още се намираха в камбанарията, стреляха безразборно по всеки на улицата. Аз спрях за момент, а след това тичешком прекосих откритото пространство. Докато тичах един куршум удари в неприятна близост паважа до мен. Когато наближих сградата на ръководството на POUM, намираща се от същата страна на улицата, чух нови предупредителни викове от няколко щурмоваци,

които стояха на вратата, но в първия миг не разбрах какво ми казват. Между сградата и мен имаше няколко дървета и будка за вестници (в Испания улиците от този тип имат широка пешеходна алея по средата), затова не виждах това, което сочеха. Качих се в хотела, за да се уверя, че всичко е наред, измих си лицето и се върнах в сградата на ROUM (тя беше на стотина ярда надолу по улицата), за да получа заповеди какво да правя. Трясъкът от гърмежите на пушки и картечници, който се чуваше от всички посоки, вече можеше да се сравни с грохота на фронта. Тъкмо бях открил Коп и го разпитвах какво се предполага да правим, когато отдолу се чу серия ужасяващи експлозии. Грохотът беше така силен, сякаш ни обстрелваха с полево оръдие. В действителност бяха просто ръчни гранати, които трещяха двойно по-силно от обикновено, тъй като се взривяваха в тясното пространство между каменните сгради.

Коп надзърна през прозореца, затъкна бастуна си зад гърба и каза „Хайде да огледаме наоколо“, след което се спусна надолу по стълбите с типичното си накуцване. Аз го последвах. Точно на входа група щурмоваци хвърляха гранати по паважа, сякаш играеха на кегли. Те избухваха на двадесетина ярда от нас с ужасяващ, оглушителен трясък, който се смесваше с гърмежа на пушките. По средата на улицата, иззад будката за вестници, стърчеше главата на един американец доброволец, когото познавах много добре — страшно приличаше на онези кокосови орехи, които използват по панаирите. Едва по-късно разбрах какво ставаше в този момент. До централата на ROUM имаше хотел с кафене на приземния си етаж, името му беше „Cafe Мока“. Вчера група от двадесет или тридесет души от Нападателните отряди влезли в кафето и, след като започнали сблъсъците, незабавно окупирали сградата и се барикадирани вътре. Вероятно им е било наредено да направят това като подготовка за атакуването на сградата на ROUM. На сутринта се опитали да излязат, но при последвалите изстрели един щурмовак бил тежко ранен, а един от техните хора — убит. Тогава се върнали в кафенето и когато американецът се задал по улицата, открили стрелба по него, макар да не бил въоръжен. Американецът се хвърлил зад будката, търсейки прикритие, а щурмоваците започнали да хвърлят гранати по кафенето, за да накарат онези да се оттеглят навътре.

Коп огледа бързо тази сцена, проправи си път през тълпата и издърпа обратно един червенокос германец — щурмовак, който тъкмо издърпваше щифта на гранатата със зъби. Коп изкрещя всички да се отдръпнат от входа и ни каза на няколко езика, че на всяка цена трябва да избегнем кръвопролитие. След това излезе отпред пред погледите на онези от Нападателните отряди, извади пистолета си и го остави на земята. Двама испански офицери направиха същото и тримата тръгнаха бавно към вратата на кафенето, където се бяха струпали доста хора. Не бих направил това дори за двадесет паунда. Те вървяха, при това невъоръжени, срещу хора, които бяха уплашени до смърт и държаха заредени оръжия в ръцете си. Един от членовете на Отрядите, съблечен по риза и направо посинял от ужас, излезе отпред да преговаря с Коп. През цялото време ръкомахаше развълнувано към двете неизбухнали гранати, които се търкаляха по паважа в близост до тях. Коп се върна и ни каза, че трябва да ги обезвредим, защото представляват опасност за всеки, който преминава оттам. Един щурмовак стреля по едната и успя да я взриви, но следващия път пропусна. Взех пушката му, коленичих и стрелях по втората граната. Със съжаление трябва да призная, че и аз пропуснах. Това беше единствения път, когато използвах оръжие по време на безредиците. Паважът беше покрит с натрошени стъкла от табелата на кафенето. Две от колите, паркирани отпред — едната от които беше служебната кола на Коп — бяха надупчени от куршуми, а предните им стъкла бяха направени на сол от гранатите.

С Коп се качихме обратно по стълбите и той ми обясни ситуацията. Трябваше да защитаваме сградата на РОУМ, в случай че бъдем нападнати, но ръководството беше издало заповед да не предприемаме нищо ако не ни предизвикат. Точно отсреща беше киносалона „Poliorama“, над него имаше музей, а най-отгоре, над нивото на околните покриви — малка обсерватория с два купола. Тези куполи държаха под прицел цялата улица и ако разположехме няколко души с пушки в тях, можехме да предотвратим всяка атака срещу сградите на РОУМ. Пазачите на киното бяха от CNT, така че щяха да ни пуснат да влезем без проблеми. Що се отнася до онези в кафенето, с тях нямаше да имаме проблеми — те не искаха да се бият с нас, а само да се измъкнат колкото се може по-бързо. Коп повтори, че заповедите са да не стреляме, освен ако не бъдем нападнати. Помислих си, макар

че той не каза нищо такова, че водачите на РОУМ сигурно са бесни от това, че са въввлечени в цялата тази работа, но вероятно смятат, че трябва да заемат страната на CNT.

Вече бяха разположили стражи в обсерваторията. Следващите три дни и нощи прекарах на покрива на киното, с изключение на няколко кратки прекъсвания, когато се спусках до хотела за храна. Нямахте сериозна опасност, единственото, което ме мъчеше бяха гладът и отегчението, въпреки това, тези няколко дни са сред най-непоносимите в живота ми. Едва ли има нещо по-отвратително, поразително или по-изнервящо от тези дяволски дни на бушуващи улични сражения.

Седях на покрива и си мислех колко глупаво е всичко, което се случваше. От малките прозорчета на обсерваторията можех да виждам на няколко мили околоръст — гледката беше фантастична, една след друга пред погледа ми се низеха тънки високи сгради, стъклени куполи и осветени от слънцето зеленията медни покриви, на изток блещукаше бледосиньото море — за пръв път виждах морето, откакто бях пристигнал в Испания. Целият този огромен град, всичките тези милиони хора бяха уловени в клопката на принудителното бездействие, в шумен кошмар без никакво истинско движение. Облетите от светлината на слънцето улици бяха пусти. Нищо не се случваше, като изключим неспирния поток от куршуми, сипещи се от барикадите и укрепените с чували прозорци. Нито една: кола не се движеше по улиците, по протежението на Рамблас стояха неподвижни трамваи, напуснати от ватманите в началото на престрелката. През цялото време чувахме страховитите звуци, които отекваха в стените на стотиците каменни сгради като бушуваща тропическа буря. Пращане, тропот, рев — понякога заглъхващи след няколко изстрела, друг път преливащи в оглушителна канонада, без да спират дори и за миг през целия ден. Всичко това започваше отново с учудваща точност с идването на следващата сутрин.

Какво по дяволите ставаше в този момент, кой с кого се биеше и кой беше на път да победи, поне на пръв поглед беше много трудно да се каже. Хората в Барселона до такава степен са свикнали с уличните боеве и толкова добре познават местните топографски особености, че инстинктивно узнават коя политическа партия контролира съответната улица или сграда.

В това отношение положението на чужденците е почти безнадеждно. Наблюдавайки от своята обсерватория можех да установя, че Рамблас, който е една от основните пътни артерии в града, представляваше нещо като разделителна линия. Вдясно от Рамблас, в работническите квартали, доминираха анархистите. Вляво бушуваха безредни престрелки, които се водеха по лъкатушещите странични улички, но от тази страна PSUC и Нападателните отряди имаха известно превъзходство. Нагоре по Рамблас, около площад Каталония, положението беше толкова объркано, че човек изобщо не би могъл да се ориентира, ако върху всяка сграда не се вееше съответното знаме. Основният ориентир тук беше хотел „Колон“, където се помещаваше щабквартирата на PSUC, издигаща се над площад Каталония. На прозореца, близо до второто „О“ на огромния надпис с името на хотела, имаше картечница, която държеше на прицел площада. На стотина ярда вдясно от нас, надолу по Рамблас, JSU, младежките отряди на PSUC (които съответстваха на младежката социалистическа лига в Англия), държаха голям универсален магазин, чиито укрепени с чували прозорци бяха точно срещу нашата обсерватория. Те бяха смъкнали червеното знаме от покрива, а на негово място се вееше знамето на Каталония. При телефонната централа, където започна всичко, каталонското и анархисткото знаме се вееха едно до друго. Изглежда там беше постигнато някакво временно примирие. Централата работеше без прекъсване и наоколо не се чуваше стрелба.

При нас цареше странно спокойствие. Онези от Нападателните отряди бяха спуснали кепенците на кафенето и бяха струпали всички маси и столове до вратата. След известно време половин дузина от тях се качиха на покрива срещу нас и построиха друга барикада, върху която издигнаха каталонското знаме. Беше очевидно, че не желаят да стрелят първи. Коп беше постигнал ясно споразумение с тях: ако те не стреляха по нас и ние нямаше да стреляме по тях. До този момент почти беше успял да се сприятели с тях и няколко пъти ги посещаваше в кафенето. Те естествено бяха заграбили всички попаднали им напитки, дори подариха на Коп петнадесет бутилки бира. Коп пък им беше дал една от нашите пушки в замяна на една от техните, която по неизвестен начин бяха загубили през вчерашния ден. Въпреки това, докато седях на покрива изпитвах странно усещане. Понякога това

беше просто отегчение и без да обръщам внимание на адския шум, прекарвах часове наред, зачетен в книгите на *Penguin*, които бях купил няколко дни по-рано. Друг път наблюдавах въоръжените мъже, които също ме гледаха от петдесетина ярда разстояние. Сякаш отново се намирах в окопите, на няколко пъти се улових, че по силата на навика наричам онези отсреща *фашисти*. На покрива на киното срещу нас имаше шест човека, ние от своя страна разположихме по един часови във всяка от кулите на обсерваторията. Останалите насядахме по покрития с оловни плочи покрив, където нямаше никакво прикритие, освен една каменна палисада. Съзнавах, че във всеки един момент онези от Нападателяния отряд може да получат по телефона разпореждане да открият огън. Бяха обещали да ни предупредят, преди да го направят, но не можехме да сме напълно сигурни, че ще спазят уговорката. В интерес на истината, само веднъж възникна опасна ситуация. Един от тези отсреща коленичи и започна да стреля покрай нашата барикада. Точно тогава аз бях на пост в обсерваторията. Насочих пушката си към него и извиках:

„Ехо! Не стреляй по нас!“

„Какво?“

„Не стреляй, или и аз ще стрелям!“

„Не, не! Не стрелях по тебе, виж — ето там!“

Той помахаше с пушката си към страничната уличка, която преминаваше покрай нашата сграда. Виждах ясно, че зад ъгъла клечеше едно хлапе с опърпани сини дрехи и пушка в ръце. Очевидно, тъкмо то беше стреляло по онези на покрива.

„Стрелях по него. Той пръв започна.“ (Убеден бях, че не ме лъжеше.) „Не искаме да ви застреляме. Ние сме просто работници, също като вас.“

Той вдигна ръка за антифашистки поздрав, на който аз отговорих. Извиках към него:

„Останала ли ви е някаква бира?“

„Не, изпихме я всичката.“

На същия ден, без никаква видима причина, един от хората в сградата на JSU, която се намираше надолу по същата улица, изведнъж насочи пушката си към мен и стреля докато аз си седях облегал на прозореца. Вероятно просто съм бил удобна мишена. Не отговорих на изстрела му. Макар че стоеше само на стотина ярда от мен, куршумът

му дори не улучи покрива на обсерваторията. Както винаги, испанските стандарти за точна стрелба бяха спасили живота ми. Впоследствие още няколко пъти стреляха по мен от същата сграда.

Дяволската шумотевица продължаваше. Доколкото можех да видя и чуя, огънят беше по-скоро отбранителен и от двете страни. Хората просто стояха в сградите или зад барикадите и обстрелваха другите срещу тях. На около половин миля от нас имаше улица, на която една срещу друга бяха разположени главните квартири на CNT и UGT и тъкмо там се вдигаше най-голямата врява. Пресякох тази улица в деня, когато сраженията приключиха, стъклата на витрините около двете сгради бяха направени на решето. (Повечето от магазинерите в Барселона бяха налепили по прозорците хартиени ивици, така че когато куршум удареше стъклото, то не се пръскаше на парчета.) От време на време грохотът на пушките и картечниците се накъсваше от трясъка на ръчни гранати. На дълги интервали, вероятно общо около дузина пъти, имаше ужасно силни експлозии, чийто източник не успях да определя. Звучаха като авиационни бомби, но това беше невъзможно, тъй като наоколо не се виждаха никакви самолети. По-късно ми казаха — твърде възможно е наистина да е било така — че агенти — провокатори взривявали огромни количества експлозиви, за да увеличат паниката, обхванала всички. Нямаше, обаче, никакъв артилерийски обстрел. Спомням си, че се заслушвах за изстрели, защото ако оръдията започнеха да стрелят, това би означавало, че нещата стават сериозни (артилерията има решаващо значение при уличните сражения). По-късно вестниците разказваха налудничави истории за оръдейни батареи, които стреляли по улиците, но никой така и не успя да посочи дори една сграда, ударена от артилерийски снаряд. Във всеки случай, звукът от оръдейна стрелба можеше да бъде разпознат безпогрешно от всеки, който вече е свикнал с него в окопите на фронта.

От самото начало храната не достигаше. С големи трудности и под прикритието на нощта (тъй като по покривите имаше снайперисти, поставени от Нападателните отряди и държачи на мушка Рамблас) от хотел „Фалкон“ беше доставяна храна за двадесетината доброволци, които се намираха в изпълнителното бюро на POUM, но тя не ни стигаше и много от нас се хранеха в хотел „Континентал“. Той беше *колективизиран* от военновременното правителство на областта, а не,

както повечето останали хотели, от CNT или UGT, така че се смяташе за неутрална територия. Щом започна стрелбата, хотелът се оказа препълнен с твърде необичайна колекция от индивиди. Имаше чуждестранни журналисти, политически емисари от всички възможни разцветки, американски пилот на служба при правителството, няколко агента на комунистите, включително дебел руснак с вид на престъпник, за когото се твърдеше, че е агент на ОГПУ^[2]. Той винаги носеше револвер и малка граната, препасани на кръста му, всички го наричахме Чарли Чан. Останалите обитатели на хотела бяха няколко заможни испански семейства, вероятно подкрепящи фашистите, няколко ранени от Интернационалната колона^[3], банда шофьори, които караха огромни камиони с портокали към Франция, но възпрепятствани от сраженията не можеха продължат пътя си, накрая, имаше и няколко офицера от Народната армия. Като цяло Народната армия запази неутралитет по време на сраженията, макар че някои войници се измъкнаха от казармите и се включиха в тях — във вторник видях двама от тях на барикадата на POUM. В началото, преди недостига на храна да стане осезателен и вестниците да започнат да разпалват омразата между враждуващите групи, всички бяха склонни да разглеждат цялата история като нечия лоша шега. Хората си казваха, че все пак такива неща се случват почти всяка година в Барселона. Джордж Тиоли, италиански журналист и голям наш приятел, дойде да ни посети. Панталоните му бяха напоени с кръв. Беше излязъл да види какво става, натъкнал се на ранен, когото се опитал да превърже, когато някой игриво започнал да хвърля гранати по него, слава Богу, без да успее да го рани сериозно. Още помня неговата фраза, че паветата в Барселона трябва да бъдат номерирани. Това би улеснило много изграждането и развалянето на барикадите, което — както споменах — се случваше доста често. Спомням си също и за двама от Интернационалната колона, които открих в моята стая в хотела, когато се върнах уморен, гладен и мръсен от поредната нощ на стража. Тяхното отношение към събитията се оказа напълно неутрално. Ако наистина бяха добри партийни членове допускам, че биха се опитали да ме убедят да премина на тяхна страна, или биха ме завързали, за да ми вземат гранатите, с които бях натъпкал джобовете си.

Вместо това, те ми изказаха съчувствие за това, че съм принуден да прекарам отпуската си от фронта на пост по покривите на града.

Общата нагласа беше: „Това е просто кавга между анархистите и полицията, не е нещо сериозно.“ Въпреки интензивността на сраженията и броя на жертвите вярвам, че те се доближаваха до истината повече, отколкото официалната версия за събитията, която представяше всичко като планиран бунт срещу правителството.

Някъде към сряда (5 май) настъпи рязка промяна в развитието на ситуацията. Улиците със спуснати кепенци по прозорците имаха призрачен вид. Малцината на брой пешеходци, принудени да излязат поради някаква причина, се промъкваха покрай стените напред-назад, размахвайки бели кърпички. На едно място по средата на Рамблас, където нямаше опасност от куршуми, вестникопродавци рекламираха стоката си на пустата улица. Във вторник *Solidaridad Obrera*, един от вестниците на анархистите, описваше атаката срещу телефонната централа като „гигантска провокация“ (или нещо в този смисъл), но в сряда вече промени тона си и започна да призовава всички да се върнат обратно на работа. Водачите на анархистите разпространяваха същото послание. Сградата на вестника на POUM *La Batalla*, която нямаше охрана, беше нападната и окупирана от Нападателните отряди в деня на нападението срещу телефонната централа, но вестникът все пак излизаше, макар и в намален тираж. Той пък призоваваше всички да останат по барикадите. Хората бяха объркани, всички се чудеха как ли ще свърши това. Струва ми се, че все още никой не се канеше да напуска барикадите, но вече ни беше втръснало от тези безсмислени сражения. Те очевидно нямаше да доведат до истинско решение на проблема, тъй като никой не искаше да се стига до мащабна гражданска война, която би означавала почти сигурна загуба в битката срещу Франко. Всички страни в конфликта изказваха подобни опасения. Доколкото можех да разбера от това, което хората говореха, от самото начало CNT искаха само две неща: телефонната централа да им бъде предадена обратно и Нападателните отряди да бъдат обезоръжени. Ако военновременното правителство на Каталония беше обещало да изпълни тези две искания, както и да сложи край на спекулата с храна, няма съмнение, че барикадите щяха да бъдат разрушени за по-малко от два часа. Очевидно, обаче, правителството нямаше никакво намерение да отстъпва. Разпространяваха се зловещи слухове, според които властите във Валенсия се канят да изпратят шест хиляди души, които да окупират Барселона, както и че пет

хиляди души от войските на анархистите и РОУМ са напуснали Арагонския фронт, за да им се противопоставят. По-късно само първия от тези два слуха се оказа верен. От нашата наблюдателна кула успяхме да видим ниските сиви силуети на военни кораби, които акостираха в пристанището. Дъглас Мойл, който е бил моряк, ни каза, че приличат на английски разрушители. По-късно те наистина се оказаха английски разрушители, но разбрахме това едва по-късно.

Същата вечер научихме, че на площад „Испания“ четиристотин души от Нападателните отряди са сложили оръжие и са се предали на анархистите. До нас достигаха и противоречиви сведения за това, че в предградията (основно в работническите квартали) CNT са овладели ситуацията. По всичко изглеждаше, че сме на път да спечелим. Същата вечер, обаче, Коп ме извика и мрачно ми събщи, че според информацията, която получил току-що, правителството е поставило РОУМ извън закона и се готвело за война срещу нас. Бях потресен, едва сега започвах да разбирам как ще бъде представено всичко по-късно. В главата ми се оформи неясното предчувствие, че когато сраженията приключат цялата вина ще бъде хвърлена върху РОУМ. Тя беше най-слабата сред партиите, замесени в този конфликт, затова щяха да ни използват за изкупителна жертва. Това означаваше, че идва и краят на нашия временен неутралитет. Ако правителството ни обявеше война, трябваше да се отбраняваме, а със сигурност можехме да предположим, че на Нападателните отряди ще бъде наредено да атакуват сградата на Изпълнителното бюро, в която за нещастие се намирахме в момента. Единственият ни шанс беше да атакуваме първи. Коп чакаше заповеди по телефона. Ако информацията, че сме поставени извън закона се потвърдеше, трябваше да се подготвим да превземем кафенето отсреща.

Спомням си дългата кошмарна нощ, която прекарахме в укрепване на позициите си. Залостихме стоманените кепенци при предния вход и зад тях издигнахме барикада от каменни плочи, оставени от работниците, които преди това бяха започнали ремонт на сградата. Направихме преглед на арсенала. Заедно с шестте пушки на покрива на киното отсреща, разполагахме с двадесет и една пушки (една от които повредена), по около петдесет патрона за всяка и няколко дузини гранати. Това беше всичко наред с още няколко пистолета и два-три револвера. Десетина души, предимно германци,

бяха изразили желание да участват в атаката на кафенето, ако изобщо се стигнеше дотам. Трябваше да нападнем от покрива през малките часове на нощта и да ги изненадаме. Те бяха повече, но нашият боен дух беше по-висок. Без съмнение можехме също да щурмуваме входа, въпреки че така със сигурност щеше да има повече жертви. В сградата нямаше никаква храна, с изключение на няколко блокчета шоколад, носеше се слух, че „те“ се канят да прекъснат и водоснабдяването. (Никой нямаше представа кои точно са „те“. Можеше да става дума за правителството, което контролираше водоснабдяването, или пък CNT — никой не знаеше.) Прекарахме доста време, пълнейки с вода всеки леген, или кофа, които успеехме да открием и дори петнадесетте бутилки от бирата, която онези от Нападателните отряди бяха дали на Коп в знак на приятелски чувства.

Бях в ужасно състояние, шейсетте часа, които бях прекарал почти без сън, ме докараха до пълно изтощение. Беше късно през нощта, всички налягаха по пода зад барикадата на долния етаж. Тук горе имаше малка стая с диван, която планирахме да използваме като превързочен пункт, въпреки че, както можеше да се очаква, в сградата нямаше нито йод, нито бинт. Жена ми беше дошла от хотела, в случай че ни потрябва медицинска сестра. Легнах върху дивана с усещането, че половин час сън преди нападението срещу кафенето, в което вероятно щях да бъда убит, би ми се отразил добре. Спомням си как нетърпимо ме убиваше в гърба пистолета, затъкнат в колана ми. Следващото нещо, което си спомням, е как скачам в леглото, жена ми стои до мен, навън грее ясно слънце, нищо не се е случило, правителството не е обявило война на РОУМ, водоснабдяването не е прекъснато и, с изключение на спорадичната стрелба по улиците, всичко е съвсем наред. Жена ми каза, че сърце не й давало да ме събуди, затова отишла да спи в едно от креслата в съседната стая.

Същия следобед беше установено нещо като временно примирие. Стрелбата заглъхна и изведнъж улиците се изпълниха с народ. Няколко магазина отвориха врати, пазарът преливаше от хора, които настойчиво търсеха храна, макар щандовете да бяха почти празни. Впечатление правеше фактът, че трамваите стояха все така неподвижни. Тези от Нападателния отряд все още се криеха зад барикадата, която бяха издигнали в кафенето; нито една от враждуващите страни не напусна укрепените сгради. Всички сновяха

трескаво по улиците, опитвайки се да открият храна. Отвсякъде се чуваха едни и същи тревожни въпроси: „Дали всичко свърши? Дали ще започнат отново?“ Това „всичко“ — боевете — сега се разглеждаше като някакъв вид природно бедствие, нещо като ураган или земетресение, което ни беше сполетяло и никой не можеше да го прекрати. Почти незабавно — сигурно наистина е имало няколкочасово примирие, но тези няколко часа ни се сториха като няколко минути — трясъкът на гърмежите беше подновен и също като при внезапен юнски дъжд всички се спуснахме да търсим прикритие. Железните кепенци отново се спуснаха с трясък, по магически начин улиците опустяха, по барикадите се скупчиха множество хора и „всичко“ започна отново.

Върнах се на поста си на покрива с чувство за пълно отвращение и неудържима ярост. Когато човек се окаже замесен в подобни събития, макар и по пренебрежим начин, той всъщност участва в правенето на история и има пълното право да се чувства като историческа личност. Но това никога не става, защото дребните детайли винаги се оказват по-важни от всичко останало. През цялото време не успях да направя правилен „анализ“ на случващото се, за разлика от журналистите, които пишеха пространни коментари, удобно разположени в креслата си на стотици мили оттук. Това, за което си мислех в този момент, не беше кой е прав и кой крив в тези жалки междуособици, а за неудобствата и отегчението от необходимостта да седя по цял ден на този гаден покрив, за глада, който ставаше все по-нетърпим, защото никой от нас не беше ял като хората от понеделник насам. Непрекъснато си мислех, че трябва да се върна на фронта, веднага щом всичко това приключи. Ситуацията беше наистина вбесяваща. Бях прекарал сто и петнадесет дни на фронта, върнах се в Барселона, предвкусвайки с нетърпение почивката и удобствата, които ме чакаха там. Вместо това прекарвах дните си на покрива, държащ на прицел няколко души от другата страна на улицата, които бяха не по-малко отегчени от мен самия и периодично ми махаха, уверявайки ме, че са „трудещи се“ (истинският смисъл на което беше, че искат да не стрелям по тях), но със сигурност биха открили стрелба по мен в мига, в който им бъде наредено да го направят. Ако това беше прословутото „правене на история“, изобщо не исках да участвам в него. Случващото се по-скоро напомняше за един от особено неприятните

моменти на фронта, когато не достигаха хора и вземахме дежурства до пълно изтощение. Вместо да се впуснем в геройски подвизи, ние все така стояхме на пост, отегчени, заспиващи и напълно незаинтересовани от случващото се около нас.

В хотела, сред разнородната тълпа, съставена предимно от хора, които не смееха да си покажат носа навън, се беше възцарила ужасна атмосфера на подозрителност. Някои от гостите на хотела вече страдаха от шпиономания, дебнеха наоколо и мърмореха, че всички освен тях са агенти на комунистите, троцкистите, анархистите или не знам още кои. Дебелият руснак спореше с всички, обяснявайки надълго и широко, че всичко това е заговор на анархистите. Наблюдавах го с известно любопитство, защото за пръв път виждах някой, освен журналистите, чиято професия е да разказва лъжи на другите. Имаше нещо отблъскващо в тази пародия на луксозен живот, която все още се разиграваше с пълна сила в хотела, зад спуснатите кепенци, под постоянния грохот на пушките. Предната столова беше напусната, когато случаен куршум се провря през кепенците и нацърби една от колоните. Всички гости на хотела се бяха струпали в една мрачна задна стая, където масите не стигаха за всички. Броят на сервитьорите беше спаднал чувствително — някои от тях бяха членове на CNT и участваха в общата стачка — но тези, които останаха, макар и захвърлили засега колосаните си ризи, все още сервираха ястията с цялата церемониалност, на която бяха способни. Това, обаче, не беше от особено значение, защото нямаше почти нищо за ядене. В четвъртък вечер една сардина представляваше основното ястие за вечеря. Хлябът беше свършил от няколко дни, дори виното беше на привършване, затова пиехме все по-стари вина на все по-високи цени. Недостигът на храна продължи още няколко дни след края на сраженията. В продължение на три дни аз и жена ми закусвахме с малко парченце козе сирене, без хляб или нещо за пиене. Единственото, с което разполагахме в изобилие, бяха портокалите. Французите донесоха голямо количество от тях от камионите си. Те бяха едри момчета, скоро доведоха със себе си няколко безвкусно облечени испански момичета и един огромен хамалин, облечен в черен пуловер. При обстоятелства, различни от настоящите, онзи дребен сноб, управителя на хотела, би се постарал да ги накара да се чувстват неудобно, или дори би отказал да ги приеме без повече уговорки, но понастоящем те

се радваха на завидна популярност, тъй като, за разлика от останалите, разполагаха със собствени запаси от хляб, които всички останали се опитваха да докопат.

Прекарах последната си нощ на покрива, на следващия ден вече по всичко личеше, че сраженията са на път да приключат. Не мисля, че през този ден (беше петък) имаше кой знае каква стрелба. Никой не знаеше със сигурност, дали наистина войските от Валенсия приближават, а всъщност те пристигнаха още през нощта. Правителството разпространяваше полууспокоителни и полузаплашителни съобщения, изисквайки хората да се разотидат по домовете си и заявявайки, че след определен час всеки, заловен на улицата с оръжие, ще бъде арестуван. Никой не обръщаше внимание на правителствените съобщения, но навсякъде хората напуснаха барикадите. Не се съмнявам, че основната причина за това беше недостига на храна. От всички страни се чуваше една и съща фраза: „Няма пари за храна, трябва да се връщаме на работа.“ От друга страна, членовете на Нападателните отряди, които можеха да разчитат на това, че ще получават дажбите си, ако в този град изобщо има някаква храна, бяха в състояние да останат на поста си колкото е нужно. След обяд улиците вече изглеждаха почти нормално, макар че все още тук-там стърчаха изоставени барикади, Рамблас се изпълни с народ, почти всички магазини бяха отворени и — най-успокоителното от всичко — трамваите, които стояха толкова дълго време струпани на неподвижни купчини, най-после отново потеглиха. Кафенето все още беше окупирано от Нападателните отряди. Те не бяха напуснали барикадата си, но някои изнесоха столове и седяха на тротоара с пушки на колене. Аз смигнах на един от тях, когато минавах покрай него и в отговор получих приятелска усмивка, той, разбира се, веднага ме разпозна. Анархисткото знаме, което доскоро се вееше над телефонната централа, беше смъкнато и сега над нея висеше самотно каталонското знаме. Със сигурност това показваше, че работниците са били победени и още тогава разбирах — макар и не така ясно, вероятно заради политическото си невежество — че когато правителството укрепи напълно позициите си, ще последват репресии. По това време, обаче, не се интересувах особено от този аспект на нещата. Чувствах единствено облекчение от това, че дяволския тътен

на стрелбата най-после е утихнал, че можех да си купя малко храна и да си почина на спокойствие, преди да се върна на фронта.

Късно вечерта войниците от Валенсия започнаха да се появяват по улиците. Това бяха части на Нападателните отряди, почти неразличими от местните им подразделения, подобни на вид на омразната градска стража, карабинерите (които изпълняваха основно полицейски функции) и елитните части на републиканската гвардия. Изведнъж те започнаха да никнат като гъби навсякъде, човек можеше да срещне патрулите им на всяка крачка — групи от по десет души, високи мъже със сини униформи, с праметнати на раменете дълги пушки, към това се добавяше и една лека картучница, с каквато разполагаше всяка група. Трябваше да свършим една твърде деликатна работа. Шестте пушки, които бяхме използвали при нарядите в кулите на обсерваторията все още си бяха там и по един или друг начин трябваше да ги върнем в сградата на РОУМ. Въпросът беше как да ги пренесем незабелязано през улицата. Те бяха част от арсенала на сградата, но изнасянето им противоречеше на заповедите на правителството. Ако ни хванеха с тях със сигурност щяха да ни арестуват, а пушките щяха да бъдат конфискувани. След като разполагахме само с двадесет и една, не можехме да си позволим да загубим цели шест от тях. След дълго обсъждане на различни стратегии, едно червенокосо испанско момче и аз се нагърбихме с транспортирането им до сградата. Лесно щяхме да заблудим валенсианците, но опасността идваше от местните членове на Нападателния отряд, които още бяха в кафенето. Те добре знаеха, че бяхме занесли пушки в обсерваторията и можеха да провалят цялата операция, ако ни видеха с тях. Двамата скрихме по една пушка под дрехите си, цевта опираше под лявото ми рамо, а дулото се проточваше надолу в крачолата ми. За нещастие, пушките бяха от онези дълги маузери и никой, дори и с моя ръст, не би могъл да ги напъха в панталоните си и да се придвижва безпроблемно в този вид. Беше истинско мъчение да слизам по спираловидното стълбище на обсерваторията с напълно обездвижен ляв крак. Щом се озовахме на улицата, открихме че можем да се придвижваме само изключително бавно, с къси крачки, при които не се налага да сгъваме коленете си. Пред киното имаше няколко души, които с интерес проследиха движенията ми, докато аз се тътрех покрай тях със скоростта на

костенурка. Често се чудя какво ли са си мислели в този момент. Сигурно са ме сметнали за военноинвалид. Въпреки това, успяхме да измъкнем всички пушки по този начин.

На следващия ден валенсианските Нападателни отряди бяха вече навсякъде и се разхождаха по улиците с вид на завоеватели. Без съмнение, това представляваше само демонстрация на сила от страна на правителството, която целеше да спласи хората; съвсем ясно беше, че никой не възнамерява да окаже съпротива. Ако наистина имаше опасения от нови сблъсъци, отрядите щяха да бъдат върнати в казармите, вместо да се разпръснат по улиците на малки групички. Те бяха чудесни войници, по-добри не съм виждал в Испания и, въпреки че в известен смисъл бяха „врагове“, не можех да не се възхищавам на вида им. С известна почуда ги наблюдавах как се шляят напред-назад. Бях свикнал с вида на опърпаните, лошо въоръжени доброволни отряди на Арагонския фронт и изобщо нямах представа, че републиката разполага с такива войскове части. Но не осанката, а доброто им въоръжение предизвика истинска почуда у мен. Всички до един бяха въоръжени със съвсем нови пушки, които наричаха „руски“ (изпращаха ги в Испания от Съветския съюз, но мисля, че бяха произведени в Америка). Успях да разгледам една от тях. Съвсем не беше свършена, но със сигурност беше много по-добра от онези древни къси двуцевки, с които разполагахме на фронта. На всеки десет души се падаше по една лека картечница, всеки имаше автоматичен пистолет. При нас се падаше по една картечница на петдесет души, а що се отнася до пистолетите и револверите, можехме да си ги набавим само нелегално. Всъщност, макар че не бях обърнал внимание на това до този момент, изглежда навсякъде беше така. Нападателните отряди и карабинерите, които изобщо нямаха работа на фронта, бяха много по-добре облечени и въоръжени от нас. Подозирам, че във всяка война става същото — винаги е налице този контраст между спретнатата полиция в тила и опърпаните войници на фронта. Общо взето, след първите няколко дни на предпазливо отбягване валенсианците започнаха да се разбират доста добре с местното население. През първия ден имаше известни проблеми заради някои от тях. Вероятно според дадените им предварително заповеди те се държаха изключително провокативно. Групи от тях се качваха в трамваите, претърсваха пътниците и ако се случеше някой да има в джоба си

членска карта на CNT без колебания я късаха и мачкаха с крака. Това, разбира се, доведе до сблъсъци с въоръжени анархисти, при които бяха убити няколко души. Много скоро, обаче, валенсианските Нападателни отряди изоставиха завоевателското си поведение и отношенията им с хората станаха съвсем приятелски. Правеше впечатление, че повечето от тях си бяха намерили приятелки след ден или два.

Сраженията в Барселона бяха предоставили на властите във Валенсия дълго очаквания повод да установят пълен контрол над града. Работническите отряди бяха разформировани и включени в състава на Народната армия.

Знамето на Испанската република се вееше над цяла Барселона — мисля, че го виждах за пръв път, като изключим случаите, в които то се забелязваше над окопите на фашистите.^[4] В работническите квартали барикадите бяха частично разрушени, защото е много по-лесно да направиш барикада, отколкото да върнеш паветата по местата им. Барикадите пред сградите на PSUC останаха непокътнати, някои от тях се запазиха до самия край на месец юни. Нападателните отряди все още държах стратегическите си позиции в различни части на града. Огромно количество оръжия бяха иззети от укрепените пунктове на CNT, въпреки че съм сигурен, че не по-малко са били изнесени тайно. *La Batalla* все още излизаше, но беше цензурирана в такава степен, че първата ѝ страница беше почти бяла. Вестниците на PSUC излизаха без цензура и публикуваха подстрекателски статии, изискващи поставянето на POUM извън закона. Самата POUM беше обявена за предрешена фашистка организация. Една картинка, представяща я като човешка фигура, която смъква маската със сърп и чук и под нея се разкрива противно, налудничаво лице, белязано със свастика, беше разлепена из целия град от агенти на PSUC. Очевидно официалната версия за сраженията в Барселона беше вече готова: те бяха представени като бунт на „петата колона“ на фашистите, организиран от POUM.

Ужасната атмосфера на подозрение и враждебност, която цареше отдавна в хотела, се сгъсти още повече с приключването на боевете. При обвиненията, които смело бяха отправяни наляво и надясно, човек не можеше да остане безразличен. Пощата отново работеше, постепенно започваха да пристигат чуждестранни комунистически вестници, чиито описания на събитията бяха не само прекалено

пристрастни, но и изключително неточни по отношение на фактите. Някои от комунистите, които бяха тук и видяха какво точно се случва, останаха поразени от тълкуванията на скорошните събития, но, разбира се, се придържаха към партийната линия. Един от приятелите ми комунисти веднъж дойде при мен и ме попита дали няма да се присъединя към Интернационалната колона.

Бях доста учуден. „Вашите вестници ме обявяват за фашист“, казах аз, „със сигурност ще ме гледате с подозрение, щом идвам от РОУМ.“

„О, това няма никакво значение. Все пак, вие просто сте изпълнявали заповеди.“

Трябваше да му кажа, че след всичко, което се случи, не мога да се присъединя към комунистическите отряди. Рано или късно те щяха да бъдат използвани срещу работническата класа в Испания. Никой не можеше да каже, кога всичко ще започне отново и ако изобщо исках да използвам пушката си при такива събития, щях да го направя на страната на работниците, а не срещу тях. Той прие отказа ми твърде спокойно. Но, от този момент нататък всичко се промени. Повече не беше възможно да „*приемеш различията*“ и да пийнеш по чашка с някой от предполагаемите си политически опоненти. Във фойето на хотела периодично избухваха грозни препирни. Затворите бяха претъпкани, защото след края на сраженията анархистите бяха освободили своите пленници, но Нападателните отряди не ги последваха и повечето от арестуваните от тях останаха в затвора без съд и присъда като често прекарваха там по няколко месеца. Както обикновено, бяха арестувани напълно невинни хора, причината за което се криеше в пълната некадърност на полицията. По-рано споменах за Дъглас Томпсън, който беше ранен в началото на април. След това загубих контакт с него, както винаги става с ранените, защото непрекъснато ги прехвърлят от една болница в друга. Оказа се, че е бил в Тарагона, но го прехвърлили в Барселона по времето, когато започнали сраженията. Същия вторник го срещнах на улицата, силно объркан от стрелбата, която ехтеше от всички посоки. Той зададе въпроса, на който се опитвах да си отговорят всички:

„За какво по дяволите е всичко това?“

Обясних му, доколкото бях в състояние.

„Ще стоя настрана от тази работа. Ръката ми още е зле. Прибирам се в хотела и ще си стоя там.“

Той наистина се върна в хотела си, но за нещастие (колко важно е да познаваш местната топография, когато си замесен в улични боеве), въпросният хотел се оказа в частта от града, контролирана от Нападателните отряди. Хотелът беше обискиран, Томпсън — арестуван и хвърлен в затвора. Там го държали осем дни в килия толкова претъпкана с хора, че нямало място да легнат. Имаше множество сходни случаи. Голям брой чужденци със съмнителни политически досиета се криеха. Полицията беше по петите им, освен това винаги имаше опасност да бъдат предадени. Най-лошо беше положението на италианците и германците, които нямаха паспорти и обикновено бяха издирвани от тайните служби на страните си. Ако ги арестуваха можеше да ги депортират във Франция, което почти сигурно значеше, че ще бъдат предадени в Италия и Германия, където ги очакваха Бог знае какви ужасии. Няколко чужденки набързо узакониха положението си като сключиха брак с испанци. Едно немско момиче, което нямаше никакви документи, успя да измами полицаите като в продължение на няколко дни се прави на любовница на някакъв тип. Спомням си срама и страданието, които бяха изписани на лицето ѝ, когато веднъж се сблъсках с нея пред спалнята му. Разбира се тя не му беше любовница, но със сигурност си мислеше, че аз мисля така. През цялото време човек изпитваше тягостното чувство, че точно в този момент някой, който се е представял за твой близък приятел, отива да те издаде на тайната полиция. Продължилият дълго кошмар на уличните боеве, шумът, липсата на сън и храна, преумората, скуката от висенето на покрива, постоянното очакване да бъде застрелян или да се окажа принуден да застрелям някого, бяха изпънали нервите ми до скъсване. Бях стигнал до там, че всеки път, щом се затръшнеше някоя врата, сграбчвах пистолета си и заставах нащрек. В събота вечер отново имаше стрелба, всички се развикаха „Пак се започва!“, аз изтичах навън и видях, че шумът е причинен от някакъв тип от валенсианските Нападателни отряди, който стреляше по побесняло улично куче. Никой, който е бил в Барселона по онова време или дори няколко месеца по-късно, не би могъл да забрави ужасната смесица от страх, подозрение, омраза, цензурирани вестници, претъпкани затвори,

огромни опашки за храна и кръстосващи по улиците банди от въоръжени мъже.

Опитах се да ви предам какво бихте почувствали, ако се бяхте оказали в центъра на барселонските сражения, но съм убеден, че не съм успял да опиша дори отчасти колко странно изглеждаше всичко тогава. Едно от нещата, запечатани в паметта ми, са случайните срещи, погледите на цивилните, за които всичко беше просто безсмислена шумотевица. Спомням си една модно облечена дама, която видях да се разхожда по Рамблас с пазарска чанта в едната ръка и кайшка, на която водеше бял пудел в другата, докато в същото време на няколко пресечки от нея се стреляше. Може би всичко си има обяснение, може би просто е била глуха. Спомням си и мъжа, който тичаше през напълно пустия площад Испания, размахващ бели кърпички в двете си ръце. Както и групата облечени в черно хора, които в продължение на цял час се опитваха безуспешно да пресекат площад Каталония. Всеки път, щом някой от тях се подадеше от страничната улица, картечарите на PSUC в хотел „Колон“ откриваха стрелба. Нямам представа защо, при положение, че хората очевидно не бяха въоръжени. По-късно ми хрумна, че вероятно това е била погребална процесия. Или пък дребосъкът, който работеше в киносалона „Poliorama“ и за когото случващото се вероятно беше нещо като градско увеселение. Той беше поласкан от това, че го посещават англичани, според него бяхме много *simpatico*. Надяваше се да го посетим отново, щом безредиците приключат, всъщност, след време аз наистина го посетих в киното. Един друг дребосък, който се беше скрил в един вход, изглеждаше изпълнен със задоволство от огнения ад на площад „Каталония“, когато минавах край него той кимна към мен и ми каза (с тон, сякаш отбелязваше, че времето е хубаво): „Точно като на деветнадесети юли!“^[5] Или пък обущарите, при които бях поръчал ботуши за фронта — бях при тях преди сраженията, след тях и, макар само за няколко минути, по време на примирието на 5 май. Магазинът беше скъп, обущарите бяха членове на UGT или дори PSUC — при всички случаи бяха с политическа ориентация, противоположна на моята и знаеха много добре, че служат в POUM. Въпреки това, не обръщаха никакво внимание на това обстоятелство. „Лоша работа, нали? Много зле се отразява на продажбите. Колко лошо, че не свършва! Като че ли това на фронта не е достатъчно!“ и т.н. и т.н. Може би много хора, или дори

мнозинството от жителите на Барселона, се отнасяха към случващото се без капчица заинтересованост и със сигурност не му обръщаха повече внимание, отколкото на обикновена бомбардировка, например.

В тази глава описвам само моите лични преживявания. В Приложение 2 ще се опитам да опиша, доколкото мога, общия фон на тези събития — какво се случваше в действителност, какви бяха последиците, кой беше прав и кой крив, кой носеше отговорността за случилото се, ако изобщо има такъв. Толкова много политически дивиденти бяха извлечени от Барселонските сражения, че е изключително важно да се опитаме да ги разгледаме безпристрастно. Тонове мастило са изписани по този повод, вероятно няма да преувелича много, ако допусна, че деветдесет процента от изписаното е просто невярно. Почти всички вестникарски репортажи, публикувани навремето, бяха изфабрикувани от журналисти, които нямаха пряк поглед върху случващото се. При това те не просто представяха невярно фактите, а съзнателно ги изопачаваха. Както обикновено, само една от замесените страни успя да изложи своята гледна точка пред обществеността. Като всеки друг, който е бил в Барселона по онова време, до мен достигаше само това, което се случваеше в непосредственото ми обкръжение, но все пак видях и чух достатъчно, за да мога да опровергая някои от лъжите, които се разпространяваха след това.

[1] Специални полицейски сили, създадени през 1931 година за борба с масовите безредици. Подпомагат потушаването на националисткото въстание от 1936 година, повечето от тях остават лоялни на правителството — бел.пр. ↑

[2] Объединенное государственное политическое управление (рус.). Създадено през 1923, ОГПУ поема част от функциите на ВЧК (Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией, спекуляцией и саботажем) до 1934 година, когато е включено в системата на НКВД — бел.пр. ↑

[3] Ленинската интернационална колона е основана на 15 август 1936 г. от троцкиста и бивш капитан от италианската армия — Енрико Русо. Първоначално тя се състои от 50 доброволци, 21 от които италианци, останалите — от 13 други държави. Смята се, че тя е

първото военно формирование в републиканската зона с предимно международно участие — бел.ред. ↑

[4] В списъка от забелязани грешки, прибавен по-късно от Оруел, той отбелязва: „Не съм напълно сигурен, че някога съм виждал фашистите да използват знамето на републиката, помисля, че съм ги виждал да го развяват с малка свастика, пришита върху него.“ — бележка на английския редактор ↑

[5] На този ден Барселона е подложена на интензивни бомбардировки, при които е тежко повредена градската катедрала — бел.пр. ↑

ГЛАВА 10

Бяха изминали едва три дни от края на сраженията в Барселона, когато ни наредиха да се върнем на фронта. След края на битките — по-конкретно след края на словесните битки във вестниците — вече беше почти невъзможно да възприемам тази война по предишния наивно идеалистичен начин. Предполагам, че няма нито един човек, който е прекарал повече от няколко седмици в Испания, без да е загубил поне част от илюзиите си. В ума си се връщах към срещата с онзи кореспондент, когото срещнах през първия си ден в Барселона. Тогава той ми каза: „Тази война е една голяма лъжа, както и всяка друга.“ По онова време неговата забележка ме потресе, през декември не можех да допусна дори за миг, че това е истина; дори сега не приемах тази теза, но тя ставаше все по-приемлива с всеки изминал ден. Истина е, че всяка война страда от нещо като прогресивна деградация с всеки изминал месец, защото неща като личната свобода и независимата преса просто не са съвместими с военната ефективност.

Можехме да правим различни догадки как ще се развият събитията. Лесно беше да се предвиди, че правителството на Кабайеро ще бъде свалено и на негово място ще дойде дясно правителство, в което превес ще имат комунистите (тъкмо това се случи няколко седмици по-късно) и което ще се заеме с установяването на пълен контрол върху профсъюзите. След това, когато Франко бъдеше победен — дори да се абстрахираме от огромните проблеми, които щеше да срещне възстановяването на страната — перспективите не бяха особено розови. Що се отнася до дрънканиците на вестниците, че се води „война за демокрация“, това очевидно беше само прах в очите. Никой разумен човек не би могъл да предположи, че има макар и незначителни изгледи за установяване на демократично управление — дори такова, каквото е налице в Англия или Франция — в една така разделена и разсипана от боевете страна, каквато щеше да бъде Испания след края на войната. Със сигурност предстоеше да се

установи диктатура, ясно беше, че шансовете това да бъде диктатура на работническата класа са пропилены безвъзвратно. Това означаваше, че единствената перспектива е някакъв вид фашизъм. Фашизъм, който без съмнение щеше да има по-благозвучно име, който — тъй като това все пак е Испания — дори щеше да бъде по-хуманен и не така ефективен като немските или италианските си разновидности. Единствените други възможности бяха безкрайно по-лошата диктатура на Франко, както и (това винаги беше възможно) разделянето на Испания, или в съответствие с естествените ѝ граници, или на различни икономически зони.

От където и да го погледнеш, положението беше угнетяващо. Но това съвсем не означаваше, че не си струва да воюваме в подкрепа на правителството срещу явните и напълно развити форми на фашистко управление като тези на Франко и Хитлер. Каквито и да бяха греховете на следвоенното правителство, режимът на Франко със сигурност щеше да бъде по-лош. За трудещите се — за градския пролетариат — вероятно в крайна сметка нямаше голямо значение кой ще надделее, но Испания е предимно земеделска страна, а селяните със сигурност биха имали полза от победата на правителството. Поне част от конфискуваните земи щяха да останат тяхно притежание и в такъв случай щеше да има преразпределение на земите също и в територията, намираща се понастоящем под контрола на Франко. Поради това имаше малка вероятност фактическото крепостничество, господстващо до ден-днешен в някои части на Испания да продължи да съществува. Правителството, което би управлявало след края на войната, поне щеше да бъде антиклерикално и антифеодално настроено. Поне за известно време то щеше да контролира Църквата, да модернизира страната, да изгради пътища, да подобри образованието и здравеопазването. Немалко беше постигнато в тези области още по време на войната. От друга страна, Франко, дори да не беше просто марионетка на Италия и Германия, той без съмнение зависеше също от подкрепата на едрите феодални земевладелци и еднозначно се придържаше към отдавна остарели реакционни и клерикално — милитаристки принципи. Може би Народният фронт беше една голяма измама, но от друга страна Франко беше просто анахронизъм. Само милионерите и безнадеждните романтици можеха да желаят неговата победа.

Освен това, на карта беше поставено международното влияние на фашизма, който от няколко години ме преследваше като кошмарен сън. От 1930 година насам фашистите неизменно печелеха, беше дошло времето да отнесат един бой, без значение от кого. Отблъскването на Франко и неговите чуждестранни наемници щеше да допринесе значително за подобряване на международното положение, дори ако самата Испания се окажеше в плен на смазваща диктатура, изпратила най-добрите ѝ граждани в затвора. И само за това си струваше войната да бъде спечелена.

По този начин виждах нещата тогава. Сега бих могъл да добавя, че имам много по-добро мнение за правителството на Негрин^[1], отколкото по времето, когато то встъпваше в длъжност.

То продължи трудната битка с възхитителна решителност и демонстрира повече политическа толерантност, отколкото всички очакваха. Все още съм уверен, обаче, че — освен ако Испания не се разцепи с всички неясни последици от това — закономерната тенденция е следвоенното правителство да бъде фашистко в една или друга степен. Приел съм тази мисъл и ще поема риска времето да се отнесе с мен така, както с всички други пророци.

Тъкмо бяхме достигнали фронтовата линия, когато научих, че Боб Смайли, който беше поел обратно към Англия, е бил арестуван на границата, ескортиран до Валенсия и хвърлен в затвора. Смайли беше пристигнал в Испания още предишния октомври. Той беше работил няколко месеца в централата на POUM и след това, когато пристигнаха и други членове на ILP, се присъедини към доброволните отряди с идеята да прекара три месеца на фронта, а после да се завърне в Англия, където да започне пропагандна обиколка. Отне ни известно време докато научим причините за неговото задържане. Той беше *incommunicado*, нямаше право дори на среща с адвокат. В Испания — поне на практика — не съществува нормата *habeas corpus*^[2], което означава, че могат да те държат в затвора месеци наред, без дори да предявят обвинение. Най-накрая научихме от друг, току-що освободен затворник, че Смайли е задържан „за притежаване на оръжие“. Въпросното „оръжие“, както случайно ми беше известно, бяха две ръчни гранати от онзи примитивен вид, който са използвали в началото на войната. Той искаше да ги отнесе в къщи, за да може да ги показва по време на своите сказки — няколко шрапнела и други

подобни сувенири. Зарядите и детонаторите бяха извадени — това бяха просто два напълно безвредни метални цилиндъра. Очевидно е било само претекст за арестуването му, а истинската причина беше връзката му с РОУМ. Сраженията в Барселона току-що бяха приключили, властите изключително старателно следяха никой, който може да опровергае официалната версия за тях, да не напуска пределите на страната. Поради това човек можеше да бъде арестуван на границата дори по най-незначителни поводи. Вероятно първоначалното им намерение е било да задържат Смайли за няколко дни; проблемът, обаче, е в това, че когато попаднеш в испански затвор, в общия случай оставаш там с или без съдебен процес.

Нашата част отново беше дислоцирана при Уеска, но ни разположиха още по-вдясно, точно срещу редута на фашистите, който бяхме превзели временно преди няколко седмици. Сега бях *teniente* — допускам, че това звание отговаря на младши лейтенант в британската армия — и под мое командване бяха тридесетина души, англичани и испанци. Бях предложен за редовен офицер, но и представа си нямах дали ще ме одобрят. По-рано офицерите в доброволните отряди отказваха всякакви редовни назначения, тъй като от тях следваше по-високо заплащане, а това беше в противоречие с егалитаристките идеи на доброволните отряди. Сега, обаче, бяха принудени да ги приемат. Бенджамин вече беше произведен в капитан, а Коп не след дълго щеше да получи длъжността майор. Правителството, разбира се, не можеше да се лиши от офицерите, служещи в доброволните отряди, но не им даваше чин по-висок от майор, по всяка вероятност, за да запази висшите постове за офицерите от редовната армия, както и за кадетите, които завършваха Военното училище. В резултат от това, в нашата 29-та дивизия, а без съмнение и в много други, се оказахме в странно преходно положение, при което командващият дивизията, бригадните и батальонните командири до един бяха майори.

На фронта беше все така спокойно. Сраженията при пътя за Хака постепенно заглъхнаха и не се подновиха до средата на юни. При нас основният проблем бяха снайперистите. Окопите на фашистите бяха на повече от сто и петдесет ярда от нас, но се намираха на малко възвишение, освен това обхващаха позицията ни и от двете страни, тъй като тук нашите окопи завиваха под прав ъгъл. Самият връх на ъгъла беше много опасно място, на което непрекъснато падаха жертви. От

време на време фашистите ни обстрелваха с пушечни гранати или нещо от този сорт, издаващо гаден звук. Изстрелът не се чуваше, затова не успяхме да залегнем навреме. Все пак не беше особено опасно — дупката, която тези снаряди изкопаваха в земята, беше едва с размерите на умивалник. Нощите бяха приятно топли, дните — адски горещи, комарите се превръщаха в истинска напаст и въпреки чистите дрехи, които си бяхме взели от Барселона, успяхме да възлясаме почти незабавно. В изоставените градини, които се намираха между нашите позиции и тези на фашистите, черешовите дървета неусетно се отрупаха с бели цветове. В продължение на два дни валя като из ведро, землянките се наводниха, а земния насип се слегна с цял фут. След това трябваше да прекараме отново няколко дни, ровейки се в лепкавата глинеста пръст с онези проклети испански лопати, които нямат нормална дръжка и се огъват като тенекиени лъжици.

Бяха обещали да предоставят на нашата рота окопна минохвъргачка, очаквах я с детинско нетърпение. Нощем патрулирахме както обикновено, но сега беше по-опасно, защото позициите на фашистите бяха гъсто населени. Самите те стояха нащрек, предвидливо бяха разхвърляли тенекиени канчета пред линията на бодливата тел и при всеки шум започваха да стрелят с картечници. Денем стреляхме от засада, заели позиции в ничията земя. Пълзейки около стотина ярда, можехме да достигнем някой от напоителните канали, покрит с висока трева, оттам се целехме в някоя от дупките в окопа на фашистите.

Ако човек беше достатъчно търпелив, винаги можеше да дочака мига, в който облечена в маскировъчна униформа фигура ще притича пред мерника му. Стрелях няколко пъти, не знам дали съм улучил някого, но е много малко вероятно, защото въобще не съм точен стрелец, особено с пушка. Все пак беше доста забавно, понеже фашистите не знаеха откъде идват изстрелите, освен това бях сигурен, че рано или късно ще уцеля някой от тях. Както е добре известно, обаче, който копае гроб другиму сам пада в него — вместо аз да улуча някого, сам бях улучен от техните снайперисти. Когато това се случи, бяха изминали едва десет дни от връщането ми на фронта. Усещането, когато те пронизва куршум е твърде интересно, затова си струва да го опиша подробно.

Бях на ъгъла на насипа пред нашия окоп, някъде около пет часа сутринта. Това винаги е опасно време, защото зората изгряваше зад гърбовете ни и всеки път щом някой се подадеше над насипа, главата му се очертаваше на хоризонта. Тъкмо нареждах на часовите да се подготвят за смяна. Изведнъж, по средата на изречението, почувствах — трудно е да опиша точно какво, въпреки че всичко се е запечатало в съзнанието ми.

Грубо казано, усещането е като да се окажеш в епицентъра на експлозия. Чува се гръмотевичен трясък, ослепително ярка светлина се разлива около теб и усещаш страховит тласък, не болка, а само тласък, като удар от силно електричество, придружен от чувство за пълна слабост, чувстваш се омаломощен, дори смален до неузнаваемост. Чувалите с пясък пред мен сякаш се отдръпнаха надалеч. Сигурно човек се чувства по приблизително същия начин, когато го удари гръм. Веднага разбрах, че съм улучен, но заради силния трясък и светлината си помислих, че някоя пушка наблизко е гръмнала случайно. Всичко от описаното дотук се случи за по-малко от секунда. В следващия момент коленете ми се подкосиха и усетих, че падам. Главата ми се удари силно в земята, въпреки това не усетих нищо. Чувствах се скован и зашеметен, разбирах, че съм ранен много лошо, но не чувствах болка в обичайния смисъл на думата.

Американецът, с когото разговарях скочи към мен. „Боже мой! Ранен ли си?“ Около мен веднага се събра тълпа и започна обичайната врява — „Вдигнете го! Къде е улучен? Разтворете ризата му!“ и т.н. Американецът се развика някой да донесе нож, за да разрежат ризата ми. Имах нож в джоба си и се опитах да го достигна, но установих, че дясната ми ръка е напълно парализирана. Не чувствах болка, само смътно задоволство. Това щеше да се хареса на жена ми, тя винаги е искала да бъда ранен, защото това означаваше, че няма да ме убият, когато започне голямата битка. Едва сега започнах да се чудя къде точно съм ранен и колко е зле положението. Не усещах нищо, но можех да съобrazia, че съм улучен отпред. Когато се опитах да проговоря, установих, че не мога да издам никакъв звук, освен слабо писукане. Все пак от втория опит успях да попитам къде съм ранен. В гърлото, отвърна някой. Хари Уеб, нашия санитар, донесе бинт и една от малките бутилки със спирт, които ни дават за дезинфекция. Когато ме повдигнаха, от устата ми рухна кръв. Един испанец зад мен каза, че

куршумът е излязъл през врата. Усетих как алкохола, който при нормални обстоятелства щеше да щипе ужасно, разлива приятен хлад върху раната ми.

Отново ме сложиха да легна и някой домъкна отнякъде носилка. Щом разбрах, че куршумът е излязъл през врата ми приех като нещо съвсем очевидно, че съм загубен. Никога не бях чувал за човек или друго живо същество, което е било простреляно във врата и е оцеляло. Кръвта се стичаше от ъгъла на устата ми. „Сигурно е артерията“, мислех си аз. Чудех се колко ли ще издържа с прерязана от куршум сънна артерия, очевидно не повече от няколко минути. Всичко беше размазано пред очите ми, изминаха около две минути, в които приех, че умирам. Това също е интересно — интересно е да знаеш какви мисли преминават през главата ти в такъв момент. Първата ми мисъл беше лишена от всякаква оригиналност — сетих се за жена си. След това почувствах искрено възмущение от това, че трябва да напусна този свят, който въпреки всичките ми ожесточени протести, в действителност харесвам твърде много. Имах достатъчно време да изпитам всичко това с ослепителна яснота. Тази глупава, нещастна случайност, безсмислеността на всичко това направо ме вбесяваха! Да ме гръмнат, дори не в битка, а на ъгъла на един банален окоп, благодарение единствено на моята моментна непредпазливост! Помислих си също за този, който ме беше улучил — чудех се как ли изглежда, дали е испанец или чужденец, дали знае, че ме е улучил и т.н. Не му бях сърдит, той все пак беше фашист, аз също бих го убил, ако имах възможност. Ако в този момент го пленяха, щях просто да го поздравя за добрия изстрел. Все пак е възможно, ако човек наистина умира, мислите му да са малко по-различни от моите в онзи момент, не мога да кажа със сигурност.

Тъкмо ме бяха натоварили в носилката, когато парализираната ми дясна ръка се върна към живот и започна да ме боли непоносимо. Хрумна ми, че може да съм я счупил при падането, болката ме обнадежди, защото знаех, че усещанията на човек се притъпяват, когато умира. Чувствах се малко по-добре, дори съжалявах четиримата нещастници, които се потяха и препъваха с носилката. Походната болница беше на миля и половина от нас, пътят беше ужасен, преминаваше по покрити с буци засъхнала кал хлъзгави пътеки. Знаех колко е трудно, тъй като бях помогнал за пренасянето на един от

ранените по същия път преди ден или два. Листата на сребърните тополи, които растяха край окопите, докосваха леко лицето ми; мислех си колко хубаво е да живееш в свят, където растат сребърни тополи. Същевременно болката в ръката ми беше сатанинска, дори изпусвах няколко пъти, но бързо се отказах от това, защото щом си поемех по-дълбоко въздух кръвта започваше да клокочи в гърлото ми.

Докторът отново превърза раната ми, постави ми инжекция с морфин и ме препрати към Сиетамо. Тамошната болница се състоеше от набързо сковани дървени бараки, където ранените по правило престояваха само няколко часа преди да бъдат пренасочени към Барбастро или Лерида. Бях замаян от морфина, но все още чувствах изгаряща болка. Практически не можех да се движа и непрекъснато се давех в извиращата от гърлото ми кръв. Типично за болниците в Испания, не след дълго се оказах в ръцете на неопитна сестра, която се опита да натъпче в гърлото ми стандартната болнична порция храна — огромен поднос със супа, яйца, мазна яхния и т.н. — и изглеждаше изненадана когато се възпротивих решително. Поисках цигара, но това беше един от периодите на тежък недостиг и в цялата болница нямаше дори една. В този момент двама другари, които бяха получили разрешение да напуснат фронта за няколко часа и ме бяха придружили до тук, се появиха до леглото ми.

„Здрасти! Жив си, нали? Трябват ни часовника ти, револвера и електрическото фенерче. Също и ножа, ако имаш такъв.“

Не след дълго отпратиха нанякъде с цялото ми движимо имущество. Това винаги се случва с ранените — цялата им собственост бързо бива преразпределена, при това напълно основателно, тъй като часовниците, револверите и останалите подобни вещи са много ценни на фронта и ако отпътуват в раницата на ранения бездруго ще бъдат откраднати някъде по пътя.

До вечерта се бяха натрупали достатъчно болни и ранени за няколко линейки, така че ни изпратиха в Барбастро. Ама че пътуване! Хората разказваха, че в тази война човек има шанс да се оправи, ако е ранен в крайниците, но тези с рани в корема са обречени и сега разбрах защо. Никой с вътрешно кървене не би могъл да понесе милите друсане по пътищата, които бяха разбити от тежките военни камиони и нямаше изгледи да бъдат ремонтирани до края на войната. Друсането беше неопикуемо, то ме връщаше към ранното ми детство и

срещите с влакчето на ужасите на панаира в Уайт сити^[3]. Бяха забравили да ни привържат за седалките. Имах достатъчно сили да се държа с лявата си ръка, но един от останалите несретници още в началото на нашето пътешествие се озова на пода и беше принуден да изтърпи Бог знае какви мъки. Друг, който не беше лежащо болен, седеше в ъгъла и повръщаше през целия път. Болницата в Барбастро се оказа претъпкана, леглата бяха така близо едно до друго, че почти се допираха. На следващата сутрин натовариха няколко от нас на влака и ни изпратиха в Лерида.

Там прекарах пет или шест дни. Болницата беше голяма, в нея бяха събрани болни и ранени войници, както и цивилни граждани. Някои от пациентите в моето отделение имаха ужасяващи рани. На съседното легло лежеше чернокос младеж, който страдаше от някакво непознато за мен заболяване, лекарствата, които му даваха правеха урината му наситено зелена. Подлогата му стана една от забележителностите в отделението. Един англоговорещ холандец комунист, който незнайно как разбрал, че в болницата има англичанин, дойде да се запознае с мен, сприятелихме се и той редовно ми носеше английски вестници. Беше тежко ранен през октомврийските сражения, по някакъв непонятен начин беше успял да се установи за постоянно в болницата, след това сключил брак с една от сестрите. Поради обездвижването, причинено от раната му, единият от краката му беше ужасно съсухрен, не по-дебел от ръката ми. Двама от доброволците, които бях срещнал през първата ми седмица на фронта, дойдоха да посетят ранен приятел и ме разпознаха. Бяха деца на около осемнадесет години и очевидно се чувстваха неловко, стоейки мълчаливо до леглото ми. Безуспешно се опитвах да измислят какво да кажат и изведнъж решиха да демонстрират съчувствие като извадиха всичкия тютюн от джобовете си, натикаха го в ръцете ми и избягаха, преди да успея да им го върна. Колко типично испански беше този жест! По-късно научих, че никъде в града не можеше да се купи тютюн. Бяха ми оставили дажбата си за цяла седмица.

След няколко дни вече можех да ставам и се разхождах с превързана ръка. По някаква непонятна причина болеше повече, когато висеше надолу. Имах доста вътрешни наранявания, получени при падането, които също ми причиняваха болка, гласът ми беше изчезнал напълно, но от самата огнестрелна рана не усещах никаква болка.

Изглежда това е нещо обичайно. Силният удар от куршума действа като локален анестетик. Шрапнелите, които са нацърбени и обикновено те удрят с по-малка скорост, по правило причиняват много повече страдания. В района на болницата имаше приятна градина с езерце, пълно със златни риби и още някакви дребни рибки, които ако не се лъжа бяха блескавци. Седях и ги съзерцавах с часове. Нещата, случващи се в Лерида, ми дадоха известна представа за болничната система на Арагонския фронт — дали така е било и на останалите фронтови линии нямам ни най-малка представа. В някои отношения болницата беше много добра. Лекарите бяха способни и изглежда нямаше недостиг на лекарства и оборудване. Два от нейните недостатъци, обаче, бяха фатални. Заради тях, без съмнение, стотици или дори хиляди души, които е можело да бъдат спасени, са загубили напразно живота си.

Първият беше свързан с това, че всички болници в близост до фронтовата линия функционираха по-скоро като превързочни пунктове. В резултат от това там човек не можеше да получи никаква медицинска помощ, освен ако не е много тежко ранен и предвид състоянието му не може да бъде транспортиран другаде. На теория повечето ранени бяха изпращани направо в Барселона или Тарагона, но поради недостига на транспортни средства, това понякога отнемаше седмица или дори десет дни. Ранените висяха безпомощни в Сиетамо, Барбастро, Монсон, Лерида и други места, без да получат никакво лечение, с изключение на смяната на превръзките, като понякога не получаваха дори и това. Хора с ужасни рани от артилерийски снаряди, премазани кости и т.н., бяха опаковани в бинтове и пластири. Описанието на раната беше надлежно изписвано с молив върху превръзката и обикновено тя не беше подменяна, докато горкият окаяник не стигнеше до Барселона или Тарагона десет дни по-късно. Оказа се практически невъзможно да те прегледат по пътя, лекарите бяха малко и не можеха да смогнат, затова просто преминаваха набързо покрай леглото ти, повтаряйки „Да, да, ще се погрижат за теб в Барселона.“ Носеха се слухове, че санитарен влак ще отпътува за Барселона *тапана*. Другият сериозен недостатък беше липсата на сестри. Очевидно, добре обучените сестри са рядкост в Испания, вероятно защото преди войната техните функции са изпълнявани от монахините. Нямам оплаквания от испанските медицински сестри. Те

винаги са се отнасяли изключително мило с мен; без съмнение, обаче, до една бяха напълно невежи. Бяха наясно как се мери температура, някои дори можеха да превързват рани, но това беше всичко. В резултат от това, тези от нас, които бяха прекалено тежко ранени и не можеха да се грижат сами за себе си, често бяха зарязвани във възмутително състояние. Сестрите оставяха лежащо болните без подлога по цяла седмица и рядко измиваха тези, които не можеха да направят това сами. Спомням си един страдалец с премазана ръка, който ми разказа, че три седмици не се е намерило кой да му измие лицето. Дори леглата стояха неоправени по цели дни. Храната във всяка от болниците, в които бях, се оказа добра, дори прекалено добра в интерес на истината. Изглежда в Испания, както и другаде, имат традицията да тъпчат болните хора с тежка храна. В Лерида ястията бяха страховити. Закуска в шест часа сутринта, която се състоеше от супа, омлет, яхния, хляб, бяло вино и кафе, след това дори по-обилен обяд и всичко това при положение, че цивилното население масово страдаше от недохранване. Изглежда испанците не признават леката храна. На здравите и болните дават едно и също — приготвено по техния познат начин, при който всичко е толкова мазно, че буквално плува в зехтин.

Една сутрин обявиха, че болните от моето отделение ще бъдат изпратени в Барселона още на същия ден. Успях да телеграфирам на жена си. Казах ѝ, че идвам, преди да успеят да ни натоварят на автобусите, които щяха да ни откарат на гарата. Едва когато влакът вече потегляше санитарят, който пътуваше с нас, отбеляза някак между другото, че всъщност не отиваме в Барселона, а в Тарагона. Предполагам, че машинистът е размислил в последния момент. Казах си на ум, „Какво очакваш, та това все пак е Испания!“ От друга страна, не по-малко типично испанско беше това, че се съгласиха да задържат влака, докато успея да телеграфирам отново на жена ми. Още по-испанско беше това, че въпросната телеграма не достигна до адресата си, но това е вече друг въпрос.

Натовариха ни в обикновени третокласни вагони с дървени седалки, а повечето от хората бяха тежко ранени и ставаха за пръв път от леглото същата сутрин. Не след дълго поради жегата и друсането половината бяха припаднали или повръщаха на пода. Санитарят си проправяше път покрай нападалите по пода сгърчени човешки тела,

разнасяйки мех от козя кожа, пълен с вода, от който сипваше ту в една, ту в друга уста. Водата беше отвратителна, все още си спомням съвсем ясно вкуса ѝ. Пристигнахме в Тарагона по залез-слънце. Железопътната линия минава покрай плажа, само на един хвърлей от морето. Когато влакът влезе в гарата тъкмо потегляше друг влак, пълен с войници от Интернационалната колона и на перона имаше много хора, които им махаха. Влакът беше много дълъг и претъпкан до пръсване, полевите оръдия се клатушкаха в откритите товарни вагони, дори около тях бяха струпани хора. Спомням си съвсем ясно живописната гледка, влакът, потъващ в жълтеникавата светлина на залязващото слънце, редуващите се прозорци пълни с тъмни, усмихнати лица, дългите вирнати дула на оръдията, плющящите от вятъра червени шалчета — всичко това се носеше бавно покрай нас на фона на костенурчено зеленото море.

„*Estranjeros — чужденци*“, — каза някой „Италианци.“

Съвсем очевидно беше, че са италианци. Ако не бяха, със сигурност нямаше да успеят да се струпат така живописно или да отговарят на приветствията на тълпата с такова изящество, което не беше накърнено дори от това, че половината от хората във влака надигаха непрекъснато бутилки с вино. По-късно научихме, че тъкмо те са спечелили голямата победа при Гуадалахара през март. Бяха изкарали отпуската си в Тарагона и сега се връщаха на Арагонския фронт. Страхувам се, че повечето от тях щяха да бъдат избити при Уеска само няколко седмици по-късно. Тези от нас, които можеха да стават, се струпаха по прозорците, за да поздравят преминаващите покрай нас италианци. Патерица махаше от прозореца, бинтовани ръце се изпъваха за „червен“ поздрав. Всичко беше една алегория на войната, натовареният със свежи попълнения влак, който се носеше гордо по линията в едната посока и натовареният с ранени влак, който бавно отминаваше в другата, наблъсканите в откритите вагони оръдия, които както винаги караха сърцата ни да потрепват, събуждайки онова гибелно усещане, от което е така трудно да се отървеш, усещането, че войната, въпреки всичко, е нещо славно.

Болницата в Тарагона беше огромна, тук докарваха ранени от всички фронтове. Раните, които видях там, не могат да бъдат описани с думи. Някои от тях лекуваха по начин, за който допускам, че е в съгласие с новите тенденции в медицинската практика, но всеки ден

предоставяше на всички ни наистина ужасяващи гледки. Оставяха раната напълно открита и непревързана, защитавайки я от мухите с мрежа от фин муселин, разпънат с телени жички. Под муселина се виждаше червената пихтия на незарасналата телесна тъкан. Имаше един човек, ранен в лицето и гърлото, който носеше на главата си истински скафандър от муселин, устата му беше затворена и той дишаше през малка тръбичка, закрепена между устните. Горкият нещастник, изглеждаше толкова самотен, бродейки напред-назад, хвърляйки погледи през своя муселинов кафез, без да може дори да продума. В Тарагона останах три или четири дни. Силите ми се възвръщаха и един ден успях да се дотътря до плажа. Почувствах се странно, когато пред мен се разкри целият този морски живот, който си течеше необезпокояван от нищо, спретнатите кафенета покрай крайбрежната улица и охранената местна буржоазия, която се къпеше и приличаше на слънце в удобни шезлонги, сякаш на стотина мили от тук не бушуваше война. За мое успокоение, един от къпещите се успя да се удави, което изглежда почти невъзможно в това плитко и спокойно море.

Най-накрая, осем или девет дни след като напуснах фронта, раната ми беше прегледана. В хирургическата зала, където пристигаха новите пациенти, стояха лекари с огромни ножици, с които отстраняваха нагръдниците и яките от пластир, в които бяхме опаковани още на фронта. От безформените купчини бинт надничаха тревожни, мръсни лица, обрасли с едноседмична брада. Лекарят, енергичен и елегантен мъж на около тридесет години, ме постави на стол, сграбчи езика ми с парче марля, издърпа го напред, напъха зъболекарско огледало в гърлото ми и ми нареди да кажа „А“. След като изпълнявах това упражнение докато по езика ми започна да се стича кръв, а от очите ми потекоха сълзи, той ми каза, че една от гласните струни е скъсана.

„Кога ще се върне гласът ми?“ — попитах аз.

„Гласът ли? О, ами никога“ — отговори ми той доста развеселен.

Все пак, по-късно се оказа, че е грешал. В продължение на два месеца можех единствено да шептя, но след това гласът ми изведнъж се възстанови напълно, когато едната гласна струна успя да компенсира увреждането на другата. Болките в ръката се дължаха на това, че куршумът беше засегнал цял куп нерви, преди да излезе през

врата. Болката беше остра, като при невралгия и не отшумя цял месец, на всичко отгоре се усилваше нощем, така че изобщо не можех да спя. Пръстите на дясната ми ръка бяха частично парализирани. Дори сега, пет месеца след тези събития, показалецът ми все още е схванат — твърде странно следствие от огнестрелна рана във врата.

Раната ми предизвика интереса на докторите, редуваха се да ме преглеждат, цъкайки с език „*Que suerte! Que suerte!*“^[4] Един от тях ми каза, придавайки си важен вид, че куршумът „се е разминал само на един милиметър с артерията“. Не можех да предположа как бяха разбрали това. Нито един от лекарите, сестрите, стажантите или пациентите, с които се срещнах тогава, не пропусна да ме увери, че човек, който е улучен във врата и е оцелял, е най-големия късметлия на света. Все пак не можех да не си помисля, че щях да бъда още по-голям късметлия, ако просто не ме бяха улучили.

[1] На 17 май президентът на Испания Мануел Азаянъ възлага на Хуан Негрин, който до този момент е министър на финансите в правителството на Франсиско Ларго Кабайеро да състави ново правителство. Причина за това е спадането на доверието в предишното правителство, свързано с кървавото потушаване на майските бунтове. Правителството на Негрин се задържа на власт до края на войната, поради победата на Франко той е принуден да избяга във Франция, където без успех се опитва да състави правителство в изгнание — бел.пр. ↑

[2] Букв. „имате тялото“ (лат.) правна норма, която постановява, че властите са длъжни да обосноват пред съда задържането на обвиняемия — бел.пр. ↑

[3] Местност близо до Лондон. Там са проведени Френско-Британското Световно изложение и Олимпийските игри през 1908 година. Названието си получава от облицованите с бял мрамор павилиони на панаирното градче — бел.пр. ↑

[4] „Какъв късмет!“ (исп.) — бел.пр. ↑

ГЛАВА 11

В Барселона, поне през последните няколко седмици, които прекарах там, струеше едно особено зловещо усещане — атмосфера на подозрителност, страх, несигурност и зле прикрита омраза. Майските боеве бяха оставили след себе си трайни последици. С падането на правителството на Кабайеро комунистите получиха цялата власт. Отговорността за поддържането на вътрешния ред беше прехвърлена на назначени от тях министри и никой не се съмняваше, че при първия удобен случай ще нанесат тежък удар върху политическите си опоненти. Това все още не беше се случило, а аз нямах дори бегла представа какво предстои, но въпреки това всички непрестанно изпитвах едно смътно усещане за надвиснала опасност, съзнание за неизбежността на нещо ужасно, което всеки момент ще ни връхлети. Колкото и малко планове да имахме, самата атмосфера ни караше да се чувстваме като конспиратори. Сякаш прекарвахме цялото си време в провеждани шепнешком разговори по ъглите на кафенетата, съпътствани от подозрението, че човекът на съседната маса е полицейски агент.

Носеха се най-различни слухове, един от друг по-зловещи, които си оставаха слухове заради пълната цензура, наложена върху пресата. Единият от тях беше, че правителството на Негрин — Прието води мирни преговори. По това време самият аз бях склонен да подозирам нещо подобно, тъй като фашистите затягаха обръча около Билбао, а правителството сякаш не предприемаше нищо в отговор. Знамената на баските се веяха навсякъде из града, момичета просеха по кафенетата, подрънквайки дребни монети в малки тенекиени кутии. Както обикновено се вдигаше шум за „героичните защитници“ от Народната армия, но реално баските не получаваха особено съдействие от страна на правителството. Изкушавах се да предположа, че то играе двойна игра. По-късните събития доказаха, че съм грешал в това отношение, но също така е вярно, че Билбао можеше да бъде спасен, ако бяха вложени малко повече усилия. Една офанзива на

Арагонския фронт, дори и неуспешна, щеше да принуди Франко да отклони нагам част от своята армия. Правителството, обаче, започна офанзивата твърде късно, едва когато Билбао беше вече превзет. CNT разпространяваха позиви, в които пишеше: „Бъдете готови!“, а намекът беше, че „определена партия“ (имаха предвид комунистите) подготвя държавен преврат. Ширеха се също опасения, че Каталония ще бъде превзета. По-рано, когато се връщах на фронта, видях мощни отбранителни съоръжения, които се строяха усилено на много мили зад фронтвата линия. По същото време нови и нови бомбоубежища бяха откривани из целия град. Много хора вещаеха бомбени атаки по въздух и море. В повечето случаи тревогите бяха фалшиви, но всеки път, щом завиеха сирените, светлините из целия град угасваха за часове напред и групи от уплашени хора потъваха за дълго в мазетата. Полицейските шпиони бяха навсякъде. Затворите все още бяха претъпкани с хора, арестувани по време на майските боеве, а симпатизанти на анархистите и РОУМ изчезваха почти всеки ден. Доколкото можехме да разберем, срещу никого от арестуваните не беше повдигнато обвинение, дори в нещо от рода на „троцкизъм“, просто те хвърляха в затвора и те държаха там като *incommunicado*. Боб Смайли все още беше в затвора във Валенсия. Не можехме да разберем нищо за него освен това, че нито местният представител на ILP, нито адвокатът му са получили право на свиждане. Чужденци, членуващи в Интернационалната колона или доброволните отряди все по-често биваха арестувани по улиците. Обикновено ги обявяваха за дезертьори, тъй като в общия случай никой не можеше да каже за даден човек, дали е доброволец или редовен войник. Само преди няколко месеца на всеки, който се записваше в доброволните отряди се казваше, че като доброволец има правото да напусне когато поиска. Сега изглежда правителството беше размислило. Доброволците третираха като редовни войници и всеки, който се опиташе да замине за вкъщи, се считаше за дезертьор. На някои части от фронта властите все още издаваха разрешения за напускане. Военните власти понякога признаваха тези разрешения, а друг път просто ги отхвърляха; във втория случай заподозреният обикновено не след дълго се оказваше в затвора. По-късно броят на чуждестранните „дезертьори“ набъбна до няколко стотици, повечето от тях бяха репатрирани, когато съответните правителства вдигнаха достатъчно шум.

Групи от въоръжени членове на валенсианските Нападателни отряди кръстосваха улиците, местните им колеги все още охраняваха няколко кафенета в центъра, както и други стратегически позиции. Много от сградите на PSUC бяха все още барикадирани, по прозорците им продължаваха да стоят струпани чували с пясък. В различни части на града имаше постове, където полагаха дежурства членове на Нападателните отряди и карабинери, които спираха преминаващите и проверяваха документите им. Всички ме предупреждаваха в никакъв случай да не показвам картата си на доброволец от POUM, а само паспорта и болничната си карта. Ако научеха, че съм служил в отрядите на POUM, за мен можеше да стане доста опасно. Доброволците от POUM, които бяха ранени или в отпуск от фронта, системно получаваха всевъзможни наказания — беше доста трудно да получат заплатата си, например. *La Batalla* все още излизаше, но беше цензурирана почти напълно, *Solidaridad* и останалите вестници на анархистите също излизаха значително орязани. Въведено беше ново правило, според което цензурираните части от вестника не трябва да излизат бели, а да бъдат запълвани с други материали. В резултат от това, често беше трудно да се каже, кога дадена статия е била спряна от цензурата.

Недостигът на храна, който варираше по време на войната, беше в една от най-тежките си фази. Хляб трудно можеше да се намери, а в по-евтините видове брашното беше примесено с ориз; хлябът, с който се хранеха войниците в казармите пък беше замесен от някакво ужасно вещество, което приличаше на маджун. Мляко и захар нямаше, тютюн — също, с изключение на скъпите контрабандни цигари. Чувстваше се остър недостиг на зехтин, който при испанците има около половин дузина различни предназначения. Опашките от чакащи да купят зехтин жени бяха охранявани от конни подразделения на Нападателните отряди, а някои от войниците се забавляваха, като влизаха с конете в тълпата и се опитваха да ги накарат да настъпят с копито крака на някоя от чакащите жени. Едно от другите дребни неудобства по това време беше липсата на дребни монети. Среброто беше извадено от обръщение, но нови монети още не бяха изсечени, така че нищо не можеше да запълни празнината между монетата от десет сантима и банкнотата от две песети и половина, при това банкнотите под десет песети се срещаха изключително рядко^[1]. За най-бедните това беше

равносилно на гладна смърт. Жена, която има само една банкнота от десет песети можеше да чака с часове пред бакалията и когато редът ѝ най-после дойде, да се окаже, че не може да купи нищо, тъй като бакалинът няма как да ѝ върне ресто, а тя пък не може да си позволи да похарчи цялата сума.

Трудно е да бъде предадена кошмарната атмосфера от онова време — особеното безпокойство, което пораждаха неспирноменящите се слухове, цензурираните вестници и непрекъснатото присъствие на въоръжени мъже. Всичко това не е лесно да се опише, тъй като понастоящем съществените компоненти на тази атмосфера не могат да бъдат открити никъде в Англия. Тук политическата нетолерантност все още не е нещо, което се приема за даденост. Разбира се, има незначителни случаи на политическо преследване, ако бях миньор, например, не бих искал началникът ми да знае, че съм комунист. От друга страна, добрият „партиец“, рупорът на континенталната политика, тук все още е рядкост, а идеята, че всеки, който не е на твоето мнение, трябва да бъде „ликвидиран“ или „елиминиран“ засега не се радва на особена популярност. Тази идея, обаче, беше прекалено широко разпространена в Барселона. „Сталинистите“ държаха юздите и следователно беше нещо напълно естествено „троцкистите“ да бъдат под постоянна заплаха. Това, от което всички се страхуваха, обаче, в крайна сметка не се случи. Нямахме нови изблици на улично насилие, вината за които да бъде стоварена върху РОУМ и анархистите. Понякога се улавях, че несъзнателно се вслушвам за първите изстрели. Сякаш ужасна опасност, породена от зловещите помисли на някакъв гигантски зъл разум, беше надвиснала над целия град. Всички я усещаха и говореха за нея. Странно, но всички изразяваха опасенията си с едни и същи думи: „Тук атмосферата е ужасна. Сякаш сме в приют за душевно болни“. Вероятно не трябваше да казвам „всички“. Някои англичани, които преминаваха за кратко през Испания, изглежда не забелязваха нищо нередно в общата атмосфера. Херцогинята на Атол^[2], например, пише в изданието на Sunday Express от 17 октомври 1937 година:

Бях във Валенсия, Мадрид и Барселона... в тези градове цареше пълен ред, който не беше наложен със сила. Всички хотели, в които отсядах бяха не просто „нормални“ или „прилични“, а изключително удобни, въпреки недостига на масло и кафе.

Очевидно, една от особеностите на английските пътешественици е това, че те не вярват в съществуването на света извън луксозните им хотелски стаи. Надявам се, че все пак са успели да намерят малко масло за госпожа херцогинята.

Бях настанен в санаториума „Мурин“, в който настаняваха ранените доброволци от РОУМ. Той се намираше в покрайнините на града, близо до Тибидабо, планина с твърде необичайна форма, която се издига в непосредствена близост до самия град. Според едно от преданията точно тя е онзи хълм, от който Сатаната показал на Исус земните царства (оттук и името му^[3]). Къщата, където се помещаваше санаториума, преди принадлежала на някакъв богаташ, от когото била конфискувана по време на революцията. Повечето от настанените там или бяха обявени за негодни за военна служба, или бяха получили нараняване — ампутиран крайник или нещо подобно — което ги е направило такива впоследствие. Тук имаше още няколко англичани: Уилямс, чийто крак беше тежко увреден, Стафърд Котман, момче на осемнадесет години, което беше изпратено тук от фронта със съмнения за туберкулоза и Артър Клинтън, чиято премазана лява ръка беше пристегната с едно от онези огромни телени приспособления, които така често използваша в испанските болници, а ние шеговито наричахме „аероплани“. Жена ми все още беше в хотел „Континентал“, затова денем прекарвах повечето от времето си при нея в града. Сутрин бях в поликлиниката, където лекувах ръката ми с електричество. Беше доста странно преживяване — поредица от леки електрошокове, които караха различни мускулни групи да се свиват и разпускат. Колкото и да не ми се вярваше, оказа се, че все пак помага. Отново можех да движа пръстите си, а болката постепенно отслабна. Двамата с жена ми решихме единодушно, че е най-добре да се върнем в Англия по най-бързия възможен начин. Бях много слаб, гласът ми беше изчезнал, на пръв поглед завинаги, а лекарите ми казваха, че трябва да минат поне няколко месеца, преди отново да бъде годен да се върна на фронта. Рано или късно трябваше да започна да изкарвам някакви пари. Изглежда нямаше смисъл да оставам в Барселона и с това да лишавам от храна други хора, които се нуждаят от нея не по-малко от мен. Разбира се, основните ми мотиви бяха напълно егоистични. Изпитвах непреодолимо желание да се махна от всичко това, от ужасната атмосфера на политическа омраза и взаимни

подозрения, от улиците, по които все още беше пълно с въоръжени хора, от въздушните тревоги, окопите, картечниците, шумните трамваи, чайт без мляко, мазната храна и недостигащите цигари — от почти всичко, което в съзнанието си свързвах с Испания.

Лекарите от поликлиниката бяха потвърдили, че съм негоден за военна служба, но за да бъда освободен от армията трябваше да се явя пред медицинска комисия в една от болниците в близост до фронтовата линия и след това да отида в Сиетамо, където беше разположена главната квартира на РОУМ. Там щяха да подпечатат документите ми. Коп току-що се беше върнал от фронта и преливаше от въодушевление. Беше участвал в активни бойни действия и според него Уеска най-после щеше да падне. Правителството беше докарало войски от Мадридския фронт и концентрираше около града тридесет хиляди души, подкрепени от голям брой самолети. Италианците, които видях в Тарагона, бяха атакували пътя за Хака, но понесли тежки загуби, в това число два танка. Въпреки това, Коп твърдеше, че градът няма да падне в наши ръце. (Уви! Това така и не стана. При атаката всичко се обърка. Тя не доведе до нищо, като изключим бурята от лъжи, която се разрази по вестниците.) Коп трябваше да отиде във Валенсия, където щеше да разговаря с военния министър. Беше получил писмо от генерал Посас, който сега командваше източната армейска групировка. Писмото беше стандартно. То описваше Коп като „*доверен човек*“ и в него се съдържаше препоръка за назначаването му в инженерния отдел (преди войната Коп си изкарвал прехраната като инженер). Той замина за Валенсия точно в деня, когато аз потеглих към Сиетамо — на 15 юни.

Изминаха пет дни преди да се върна в Барселона. Пристигнах в Сиетамо с камион някъде към полунощ. Щом влязохме в главната квартира на РОУМ, веднага ни строиха до стената и започнаха да ни раздават пушки и пълнители, без дори да запишат имената ни. Изглежда атаката щеше да започне всеки момент и спешно им трябваша подкрепления. Имах болничен лист в джоба си, но нямаше как да откажа да тръгна с останалите. Легнах за малко направо на пода, използвайки един сандък за амуниции вместо възглавница. Още помня тревогата, която ме беше обхванала. След раняването бях загубил спокойствието си — убеден, съм, че винаги става така — поради което перспективата да попадна под обстрел просто ме

ужасяваше. Слава богу, както обикновено всичко остана за тапета и в крайна сметка не бяхме повикани. На следващата сутрин извадих своя болничен лист и поставих началото на опитите си да получа демобилизационна заповед. Това можеше да стане само с цената на редица объркващи и изтощителни пътешествия. Както обикновено ме прехвърляха от една болница в друга — Сиетамо, Барбастро, Монсон, после пак в Сиетамо за печат, след това отново обратно през Барбастро и Лерида, при положение, че концентрирането на войски при Уеска беше ангажирало всички налични транспортни средства и цареше пълен хаос. Спомням си необичайните места, където прекарвах нощите — веднъж в болнично легло, друг път в окоп, след това на тясна пейка, от която падах на няколко пъти, дори в нещо като общински приют в Барбастро. След като веднъж бях напуснал обхвата на железопътния транспорт, единствената алтернатива оставаше пътуването на автостоп. Трябваше да чакам с часове край пътя някой случайно преминаващ камион, което понякога отнемаше три, дори четири часа. Често се оказвах в средата на групички неспокойни селяни, носещи натъпкани в чували зайци и патици. Махахме дружно на профучаващите край нас камиони. Когато най-после попаднеш на камион, който не е пълен до горе с хора, хляб или сандъци с патрони и успееш да накарам водача да спре, се тръсках с часове в каросерията по разбитите пътища, което буквално ме смазваше. Никой кон не ме е подмятал по начина, по който се люшках в онези камиони. Единственият начин да пътуваме, беше да се скупчваме един до друг и да се крепим взаимно, доколкото беше възможно. Допълнително трябваше да изтърпя унижението да моля за помощ, когато се качвах в каросерията, тъй като установих, че все още съм прекалено слаб и не мога да направя това сам.

Една от нощите прекарах в болницата в Монсон, където трябваше да се явя пред медицинската комисия. На съседното легло лежеше един от войниците, служещи в Нападателните отряди, който беше ранен над лявото око. Държеше се приятелски и ме почерпи с цигари. „В Барселона щяхме да стреляме един по друг“, казах му аз и двамата се засмяхме. Беше странно как настроението ми се променяше в момента, в който усетех, че приближавам фронтовата линия. Почти цялата натрупана омраза, внушена от политическите партии, буквално се изпаряваше. През цялото време, което прекарах на фронта, не съм

забелязал някой поддръжник на PSUC да се е отнесъл с мен враждебно, само защото съм от POUM. Такива неща се случваха единствено далеч от фронта — в Барселона, например. В Сиетамо имаше много хора от Нападателните отряди. Те бяха изпратени тук от Барселона, за да се включат в щурма срещу Уеска. Това бяха подразделения, които не бяха предназначени за преки военни действия, много от тях дори не бяха попадали под обстрел. В Барселона се чувстваха като господари на улиците, но тук бяха просто *quintos* (новобранци) и се мъкнеха по петите на петнадесетгодишни хлапета от доброволните отряди, прекарвали месеци на фронта.

В болницата в Монсон лекарите ме подложиха на обичайните процедури — дърпане на езика и навирание на огледалца в гърлото. Накрая ме осведомиха с жизнерадостен тон, че гласът ми никога повече няма да се възстанови и подписаха медицинското заключение. Докато чаках да бъда прегледан, в хирургическата зала протичаше някаква ужасяваща операция, при която поради неизвестна причина не се използваха обезболяващи. Все не спираше и не спираше, писъците следваха един след друг. Когато най-после бях приет, вътре по пода имаше разхвърляни столове и локви от кръв и урина.

Това последно пътешествие се е запечатало в съзнанието ми с учудваща яснота. Настроението ми беше напълно различно, отнасях се към всичко като обикновен наблюдател. Най-после получих своята демобилизационна заповед, заверена с печата на 29-та дивизия, както и решението на лекарската комисия, която ме обявяваше за „*безполезен*“. Най-накрая бях свободен отново да се върна в Англия, затова за пръв път можех просто да наблюдавам Испания. Трябваше да прекарам почти цял ден в Барбастро, защото влакът минаваше оттам само веднъж дневно. Преди бях виждал града само за кратко. За мен той беше просто част от пейзажа на войната — сиво, кално, студено място, изпълнено с ръмжащи камиони и окъсани войници. Сега ми изглеждаше съвсем различен. Скитайки по улиците открих приятни лъкатушещи улички, стари каменни мостове, малки винарни в които имаше огромни, неспирно сълзящи бъчви, интересни дюкянчета, едва подаващи се над тротоара и майстори, които правеха колела за каруци, кинжали, дървени лъжици и кози мехове за вода. Наблюдавах с особен интерес как се правят въпросните мехове и установих нещо, което не знаех до този момент: че козината остава от вътрешната страна,

следователно, когато човек пие от тях, консумира просто дестилирана козя козина. Бях пил от такива мехове в продължение на месеци, без в мен да се събудят подобни подозрения. В задната част на града течеше плитка нефритенозелена река, от средата на която се издигаше стръмна, висока скала. Върху скалата бяха построени къщи, така че от прозореца на спалнята си човек можеше да види реката, течаща на стотина фута под него. Многобройна гълъбова колония обитаваше дупките в скалата. В Лерида пък имаше стари порутени къщи, по чиито корнизи стотици лястовици бяха построили гнездата си. Погледнати отдалече те приличаха на претрупани орнаменти в стил рококо. Беше странно, че в продължение на почти половин година не бях забелязал всички тези неща. Едва с документите за освобождаването ми в джоба, отново се чувствах като обикновен човек, на моменти дори като турист. За пръв път усетих, че наистина съм в Испания, в страна, която цял живот бях мечтал да посетя. В тихите странични улички на Лерида и Барбастро сякаш можех да зърна за миг неясния образ на тази Испания, която неизменно обитава въображението на хората като мен. Белите планински вериги, стадата кози, подземията на инквизицията, мавърските дворци, виещите се по пътя редици от мулета, зелените маслинени дървета и лимонените горички, момичетата с черни пелерини, вината от Малага и Аликанте, катедралите, кардиналите, борбите с бикове, циганите, серенадите — с една дума — Испания. От цяла Европа, тъкмо това беше страната, която най-силно вълнуваше въображението ми. Жалко, че когато най-после успях да стигна до тук, видях само този североизточен ъгъл от нейната територия, по време на една объркваща война, при това предимно през зимата.

Пристигнах в Барселона късно вечерта, по улиците вече нямаше никакви таксите. Безсмислено беше да се опитам да стигна до санаториума, който се намиреше извън града, така че поех към хотел „Континентал“ като по пътя спрях да хапна. Спомням си разговора, който проведох тогава с един твърде услужлив келнер: говорихме за обточените с меден пръстен дървени кани, в които сервираха виното. Казах му, че бих искал да си купя няколко такива преди да се върна в Англия. Той беше очарован. Красиви са нали? Но е невъзможно да се намерят в наши дни, вече никой не ги произвежда — никой вече нищо не произвежда. Тази война — толкова е жалко! Съгласихме се, че

войната е жалка. За пореден път се почувствах като турист. Келнерът ме попита предпазливо дали ми е харесала Испания, ще се върна ли някога тук? О да, със сигурност, отговорих аз. Спокойствието, с което е свързан този разговор, е останало запечатано в съзнанието ми, вероятно заради това, което се случи с мен впоследствие.

Когато се върнах в хотела жена ми чакаше във фойето. Тя стана и се приближи към мен. Помня, че ме порази нейната припряност. После обхвана врата ми с ръка и с приветлива усмивка, предназначена по-скоро за останалите хора, които се намираха във фойето, отколкото за мен, изсъска в ухото ми:

„Изчезвай!“

„Моля?“

„Изчезвай от тук веднага!“

„Какво?“

„Не стой тук! Трябва да излезеш веднага!“

„Моля? Защо? Какво имаш пред вид?“

Тя сграбчи ръката ми и ме повлече към стълбите. По средата на пътя срещнахме един французин — няма да споменавам името му, защото въпреки че не беше свързан с ROUM ни помогна много в цялата тази бъркотия. Той се вгледа угрижено в лицето ми.

„Слушай! Не трябва да идваш тук. Излизай бързо и се скрий някъде преди да извикат полицията“

Тъкмо в този момент по стълбите се зададе един от служителите на хотела, за когото знаех, че е член на ROUM (факт, най-вероятно останал скрит за началниците му). Той се подаде от асансьора и също изсъска на развален английски да изчезвам веднага. Все още не разбирах какво се е случило.

„За какво по дяволите е всичко това?“ попитах жена ми, веднага щом се озовахме на улицата.

„Нищо ли не знаеш?“

„Не, какво трябва да знам? Нищо не съм чул.“

„ROUM е обявена извън закона. Полицията окупира всичките ѝ сгради. Почти всички са вече в затвора. Говори се, че са започнали с разстрелите.“

Значи затова беше всичко. Трябваше веднага да отидем някъде да поговорим. Големите кафенета по Рамблас бяха тъпкани с полиция, но в една от страничните улици открихме малко барче, където можехме

да поседнем спокойно. Тогава жена ми започна да разказва подробно за събитията от последните няколко дни.

На 15 юни полицията без никакви обяснения арестувала Андрес Нин^[4] в кабинета му, същата вечер нахлули в хотел „Фалкон“ и арестували още много хора, предимно доброволци в отпуск от фронта. Хотелът набързо бил превърнат в затвор и не след дълго се оказал пълен с арестанти. На следващия ден ROUM била поставена извън закона, а всички нейни сгради, вестници, санаториуми, центровете за Червена взаимопомощ^[5] и т.н. били окупирани. В същото време полицията започнала да арестува всеки, за когото се знаело, че е свързан по някакъв начин с ROUM. Само след няколко дни почти всички членове на Изпълнителния комитет били вече в затвора. Вероятно един или двама успели да се укрият, но полицията започнала да прилага мръсния номер, често използван от всички страни в тази война: взела съпругите им за заложници. Нямахме как да се установи колко точно души са били арестувани. Според жена ми само в Барселона били над четиристотин. Може и да са били дори повече, при това полицията беше стигнала дотам принудително да извежда ранени доброволци от болниците.

Случващото се беше много объркващо за мен. За какво, по дяволите, им беше това? Можех да разбера защо са обявили ROUM извън закона, но защо арестуваха хората? Доколкото можех да преценя, нямаше никаква основателна причина. Очевидно забраната на ROUM имаше обратна сила; сега ROUM беше извън закона, следователно тези, които са членували в нея още преди забраната са закононарушители. Както обикновено, срещу нито един от арестуваните не бяха повдигнати обвинения. Това не пречеше, обаче, на комунистическите вестници във Валенсия да разказват надълго и на широко за голям „фашистки заговор“, радиокомуникация с врага, изписани с невидимо мастило документи и други подобни небивалици. Ще разгледам тази история с повече подробности в Приложение 2. Още тук искам да отбележа, обаче, че това се пишеше само във вестниците, излизащи във Валенсия. В комунистическата, анархистката и републиканската преса в Барселона нямаше и дума за обявяването на ROUM извън закона. Научихме какви са обвиненията срещу водачите на ROUM не от испанските, а от английските вестници, които се получаваха в Барселона с няколко дни закъснение.

Тогава не разбрахме изобщо, че правителството не е отговорно за обвиненията в предателство и шпионаж, или че членовете на кабинета по-късно са отхвърлили тези обвинения. Разполагахме само с неясни сведения, че водачите на РОУМ, както и всички останали редови членове на партията, са обявени за агенти на фашистите. Вече се носеха слухове, че в затворите са започнали тайно да разстрелват арестанти. Всичко, разбира се, беше силно преувеличено, но със сигурност е имало и такива случаи. Няма съмнение, че точно това се е случило с Нин, например. След арестуването му той бил преместен във Валенсия, а след това в Мадрид. На 21 юни в Барселона се разпространи слухът, че е разстрелян. По-късно слуховете постепенно придобиха ясни очертания: Нин бил разстрелян в затвора от тайната полиция, а тялото му — изхвърлено на улицата. Тази история беше потвърдена от няколко различни източника, включително от Фредерика Монсени, един от бившите членове на кабинета. От този момент нататък не чухме нищо повече за Нин. Когато по-късно посланици на различни страни отправиха запитвания към правителството, то увърташе, поддържайки тезата, че Нин е изчезнал и никой няма представа къде се намира. Някои вестници дори твърдяха, че е избягал при фашистите, като естествено, в подкрепа на това твърдение не можеха да приведат никакви доказателства. По-късно, министърът на правосъдието Ирухо обяви, че испанската информационна агенция е фалшифицирала неговото официално комюнике^[6]. Във всеки случай беше твърде неправдоподобно политически затворник от ранга на Нин да бъде оставен да избяга. Освен ако, за моя изненада, в някакъв момент не се докаже, че е жив, имаме пълното основание да считаме, че е убит в затвора.

Разказите за арестувани хора продължаваха да се множат в продължение на няколко месеца, докато броят на политическите затворници, и то без в сметката да влизат фашистите, достигна няколко хиляди. Във връзка с това на очи се набиваше автономията, с която се ползваха низшите полицейски чинове. Някои от арестите бяха очевидно противозаконни. Много хора по-късно бяха освободени по пряка заповед на началника на полицията, но след това тихомълком отново ги арестуваха и отвеждаха в тайни затвори. Типичен пример е случилото се с Курт Ландау и съпругата му. Те бяха арестувани на 17 юни и веднага след това Ландау просто „изчезна“. Пет месеца по-

късно жена му все още беше в затвора, без повдигнато обвинение и без да има новини от съпруга си. Тя обяви гладна стачка, след което министърът на правосъдието ѝ изпрати писмо, с което я уведомяваше, че съпругът ѝ е починал. Малко по-късно тя беше освободена, но почти веднага след това отново я арестуваха. Очевидно беше, че полицията нехаеше за влиянието на тези нейни действия върху хода на войната. Без да се замислят и без предварително разрешение, полицаите арестуваха офицери, които заемаха важни постове в армията. Около края на юни почти на самата фронтова линия беше арестуван Хосе Ровира, командващ 29-та дивизия. Задържаха го полицейски части, специално изпратени от Барселона за тази цел. Неговите подчинени депозираха протестна петиция в Министерството на войната. Тогава се оказа, че нито министерството, нито Ортега, директорът на полицията, са информирани за арестуването на Ровира. Най-противното в цялата работа беше това, че всички новини за случващото се, бяха грижливо укривани от войниците на фронта. Както споменах, нито аз, нито който и да е друг на фронта, подозираше за обявяването на РОУМ извън закона. Всички командни пунктове на доброволните отряди, центровете за Червена взаимопомощ и т.н. функционираха, както обикновено. Дори на 20 юни, на фронта при Лерида, едва на стотина мили от Барселона, никой не знаеше какво става там. Барселонските вестници цензурираха всяко споменаване на тези събития (вестниците във Валенсия, които разказваха споменатите шпионски истории, не достигаха до Арагонския фронт), а без съмнение, една от причините, поради които арестуваха доброволците, пристигащи в Барселона, беше да им попречат да предадат новините на фронта при завръщането си. Отрядът, с който пресякох фронтовата линия на 15 юни, вероятно е разбрал последен за случващото се. За мен все още остава загадка как е възможно всичко да бъде запазено в тайна, след като обозните камиони продължаваха да кръстосват напред-назад през цялото време. Така или иначе, събитията в Барселона наистина бяха строго засекретени и както разбрах по-късно, войниците научили за тях с доста голямо закъснение. Причините за тази секретност са лесноразбираеми. Атаката срещу Уеска предстоеше всеки момент, вероятно са се страхували, че ако хората научат за всичко, ще откажат да се бият. В действителност, обаче, нищо подобно не се случи, когато новините все пак достигнаха до тях. В дните на

атаката вероятно стотици са били убити, без да научат, че вестниците в тила ги наричат „фашисти“. Такова нещо трудно може да бъде простено или забравено. Знам, че е обичайна политическа практика лошите новини да се крият от войниците и вероятно в повечето случаи това дори е оправдано. Съвсем различно е, обаче, да ги хвърлиш в битка, без да им кажеш, че без тяхно знание партията им е забранена, водачите им — обвинени в предателство, а приятелите и роднините им — хвърлени в затвора.

След като ме осведоми за общата ситуация, жена ми започна да разказва за случилото се с различни мои приятели. Няколко англичани и други чужденци успели да преминат границата навреме. Уилямс и Стафърд Котман не били арестувани при полицейската проверка на санаториума и се криели. Същото се случило и с Джон Макнеър, който бил във Франция, когато всичко започнало, но се върнал в Испания щом разбрал, че РОУМ е поставена извън закона. Твърде безразсъдна постъпка от негова страна, но той не желал да стои на безопасно разстояние, докато приятелите му са в опасност. По повод на останалите се повтаряше едно и също: „Заловиха Х“, „Заловиха и Y“, изглежда бяха „заловили“ почти всички. Направо бях потресен, когато разбрах, че „заловили“ и Коп.

„Какво? И Коп ли? Та нали той беше във Валенсия?“

Изглежда Коп се беше върнал в Барселона, защото трябвало да предаде писмо от военния министър на полковника, който командвал инженерните дейности на източния фронт. Разбира се, знаел, че РОУМ е забранена, но вероятно не му било хрумвало, че от полицията могат да бъдат такива идиоти, че да го арестуват на път за фронта, при това при положение, че изпълнява важна военна мисия. Минал през хотел „Континентал“ за да събере багажа си, (по това време жена ми тъкмо била излязла) където успели да го задържат с някаква измислена история, докато пристигне полицията. Признавам, че направо побеснях, когато разбрах за арестуването му. Той беше мой личен приятел, бях служил в продължение на месеци под негово командване, неведнъж заедно бяхме попадали под вражески обстрел и знаех всичко за него. Той беше жертвал всичко — семейството, родината, работата си — само, за да дойде в Испания и да воюва срещу фашизма. Напускайки Белгия без разрешение, присъединявайки се към чуждестранни войски — въпреки че е част от резерва на Белгийската

армия — и подпомагайки нелегалното производство на амуниции за испанското правителство, той се беше обрекъл на години затвор, ако отново стъпеше в родината си. Беше на фронта от месец октомври 1936 година. От обикновен доброволец постепенно беше достигнал до чин майор, беше влизал в бой неизброимо много пъти, беше раняван. Както имах възможност да се убедя с очите си по време на майските вълнения, беше предотвратил въоръжен сблъсък и по този начин успя да спаси десет или двадесет човешки живота. Единственото, което получи в отплата, беше хвърлянето му в затвора. Нямах смисъл да се гневя, но ирационалното зложелателство, което се проявява в подобни постъпки, наистина поставя търпението ми на изпитание.

Въпреки всичко не бяха „заловили“ жена ми. Тя си останала в хотела, но полицията не предприела нищо по отношение на нейното арестуване. Очевидно беше, че я използват като примамка. Преди известно време, в малките часове на нощта, шестима цивилни полицаи нахлули в хотелската ѝ стая и я обискирали. Иззели всяко парченце хартия, което намерили, с изключение на паспортите и чековата книжка. Отнесли със себе си дневника ми, всички книги, изрезките от вестници, които бях събирал в продължение на месеци (често се чудех за какво са им били), всички сувенири от войната и писмата ми. (Между тях случайно били попаднали и писма от мои читатели. На някои все още не бях отговорил и, разбира се, вече нямаше как да открия адресите. Надявам се, че ако някой ми е писал по повод на последната ми книга и не е получил отговор от мен, ще приеме тези редове в качеството на извинение.) По-късно научих, че полицията е конфискувала и част от вещите ми, които бяха останали в санаториума. Отнесли дори купчина мръсно бельо. Вероятно са предполагали, че по него с невидимо мастило са изписани тайни шпионски послания.

Ясно беше, че за жена ми щеше да е по-безопасно да си остане в хотела, поне за известно време. Ако се опиташе да се измъкне, веднага щяха да тръгнат по петите ѝ. Що се отнася до мен самия, трябваше да се скрия някъде, колкото и да не ми се искаше. Въпреки безбройните арести, просто не можех да повярвам, че се намирам в опасност. Всичко изглеждаше толкова абсурдно. Коп вече се беше озовал в затвора поради същия този отказ да приеме сериозно яростната атака, насочена срещу всеки от нас. Продължавах да си повтарям на ум: защо някой ще иска да ме арестува? Какво бях сторил? Дори не бях

член на РОУМ. Наистина бях въоръжен по време на майските бунтове, но това вероятно се отнасяше за още четиридесет или дори петдесет хиляди души. Освен това, отчаяно се нуждаех от сън. За да го получа, бях готов да рискувам всичко и да остана в хотела. Жена ми, обаче, не искаше и да чуе за това. Тя търпеливо ми обясняваше отново и отново какво е положението. Нямаше значение какво съм или не съм направил. Това не беше задържане на престъпници, а управление чрез терор. Не бях извършил конкретно престъпление; единствената ми вина се свеждаше до моя така наречен „троцкизъм“. Това, че бях служил в доброволните отряди на РОУМ, беше достатъчна причина да бъда хвърлен в затвора. Нямаше смисъл да продължавам да се придържам към английския начин на мислене, според който човек е в безопасност щом не нарушава закона. На практика законът беше това, което полицаите решаха да правят. Нямах друг избор, освен да се сниша и да се опитам да прикрия факта, че съм свързан с РОУМ. Прегледахме внимателно документите в джобовете ми. Жена ми ме накара да скъсам картата си на доброволец, върху която с големи букви пишеше „РОУМ“, както и снимката с група войници, на чийто фон се вееше знаме с емблемата ѝ. Тъкмо за такива неща арестуваха хората в наши дни. Трябваше обаче да запазя документите си за демобилизация, макар че дори те пораждаха известна опасност, защото носеха печата на 29-та дивизия, а вероятно полицията беше наясно, че тя включва подразделения на РОУМ. От друга страна, не можех да изхвърля документа, защото без него щяха да ме арестуват като дезертьор.

Трябваше да намерим някакъв начин да се измъкнем от Испания. Нямаше смисъл да оставаме тук и да чакаме да ни арестуват. В интерес на истината и двамата искахме да останем, само за да видим с очите си как ще се развият събитията. Аз предчувствах, обаче, че испанските затвори ще се окажат доста неприятни (в действителност, сигурно са били далеч по-ужасни, отколкото можех да си представя). Освен това попаднеш ли веднъж там, никой не може да каже кога ще излезеш, нещо което би било пагубно при настоящето ми здравословно състояние и непрекъснатите болки в ръката. На следващия ден имахме уговорена среща в британското консулство, където щяха да дойдат също Котман и Макнеър. Предполагахме, че изготвянето на визите ни щеше да отнеме поне няколко дни. Преди да напуснем Испания трябваше да получим три различни печата в паспортите си — от

директора на полицията, от френския консул и от каталонските имиграционни служби. Разбира се, основната опасност беше свързана с първия от тях. Надявахме се британският консул да успее да уреди нещата, без да позволи на полицията да заподозре, че имаме нещо общо с РОУМ. Наистина някъде някой разполагаше със списък с подозрителни „троцкистки“ елементи, в който вероятно присъстваха и нашите имена, но ако имахме късмет, можехме да стигнем до границата преди въпросния списък. Там със сигурност щеше да цари пълен безпорядък заради обичайната тапапа. Все пак това беше Испания, а не Германия. Испанските тайни служби носеха нещо от духа на Гестапо, но бяха далеч от тяхната вещина.

След като всичко беше уточнено, трябваше отново да се разделим. Жена ми се върна в хотела, а аз потънах в мрака, търсейки място, където да прекарам нощта. Още помня обзелото ме мрачно настроение и отегчението, което изпитвах. Така ми се искаше да прекарам поне една нощ в нормално легло! Нямахме къде да отида, нямаше място, в което да намеря подслон. РОУМ нямаше практически никаква тайна организация. Вероятно през цялото време водачите ѝ са предполагали, че партията ще бъде поставена извън закона, но сигурно не са очаквали чак такъв лов на вещици, какъвто ни устройха властите. В действителност, те бяха неподготвени до такава степен, че дори не преустановиха ремонта на сградите (освен всичко останало, строяха кино в приземния етаж на сградата, където се помещаваше Изпълнителното бюро) до последния момент преди да излезе решението, с което РОУМ беше обявена извън закона. В резултат от това, явочни квартири и тайни убежища, с каквито всяка уважаваща себе си революционна партия трябва да разполага, просто нямаше. Бог знае колко души, чиито домове бяха обискирани от полицията, трябваше да спят на улицата тази нощ. Бях прекарал пет дни в изтощителни пътувания, спейки на най-невероятни места, ръката ме болеше ужасно, онези идиоти бяха по петите ми и отново трябваше да спя на земята. В този момент мислите ми спираха дотук, не стигнах и не можех да стигна до съответните политически правилни изводи. Това просто не е възможно, когато си в самия център на събитията, още повече когато са намесени война и политика едновременно. Умът ми беше зает единствено от телесните неудобства и неистовото желание тази проклета безсмислица да свърши най-после. По-късно щях да

бъда в състояние да осъзнава значението на събитията, но по време на случването им исках просто да съм колкото се може по-далеч. Това вероятно е една от най-плебейските черти на характера ми.

Вървах дълго и най-после открих подходящо място близо до военната болница. Исках да легна спокойно, без някой душещ наоколо полицаи да ме намери и да поиска документите ми. Пробвах в едно бомбоубежище, но то беше прясно изкопано и на пода му се беше събрала доста вода. След това се натъкнах на една порутена църква, изпепелена по време на революцията. Това беше просто една черупка, четири стени без покрив, които обгръщаха купчина отломки. Известно време търсих пипнешком в полумрака, докато открих цепнатина, в която можех да легна. Купчината натрошена мазилка не е особено добро място за спане, но нощта беше топла и успях да дремна няколко часа.

[1] Покупателната стойност на една песета е около четири пенса — бел.пр. ↑

[2] Титлата „Херцог на Атол“ (*Duke of Atholl*) е въведена от кралица Ана през 1703 г. Първият херцог на Атол (област в централна Шотландия) е Джон Мъри. В случая Оруел има предвид съпругата на осмия херцог на Атол — Кетрин Марджъри Стюърт — Мъри, участвала в тричленна английска делегация, която посещава Испания през 1937 г. Известна е с откритото си противопоставяне на английската политика за ненамеса в Гражданската война, както и с критиките си срещу сталинисткия режим в Съветския съюз — бел.пр. ↑

[3] Според латинския превод на Библията „et dixit illi haec tibi omnia dabo si cadens adoraveris me“ — „И каза му, всички тези неща ще ти дам, ако коленичиш и ми се поклониш“ (Матей 4:9) — бел.пр. ↑

[4] Андрес Нин е един от водачите на работническото движение в Испания. Известно време работи в Съветския съюз, където подкрепя троцкистката опозиция срещу политиката на Сталин. Заедно с Хоакин Мурин основава РОУМ през 1935 година. Отвлечен е от полицията по пряка заповед на Сталин, измъчван от агенти на НКВД и разстрелян тайно пет дни по-късно, на 20 юни 1937 в околностите на Мадрид — бел.пр. ↑

[5] Основана през 1922 г. хуманитарна организация, свързана тясно с Коминтерна. Неин пръв председател е Клара Цедкин — бел.пр.

↑

[6] Виж доклада на комисията Максън в Приложение 2 ↑

ГЛАВА 12

Най-лошото в това да си търсен от полицията в град като Барселона е, че всички кафенета отварят толкова късно. Когато си принуден да спиш без покрив над главата, обикновено се будиш по зазоряване, а никое от кафенетата в Барселона не отваря преди девет часа. Затова трябваше да чакам с часове, преди да мога да изпия чаша кафе или да се избърсна. Чувствах се странно, когато виждах анархистките лозунги по стените на бърснарниците, според които даването на бакшиш е забранено. „Революцията разкъса оковите ни“, гласеше надписа на едно от окачените по стената парчета хартия. Искаше ми се да кажа на бърснаря, че скоро отново ще му надянат веригите, ако не внимава поне малко повече.

Върнах се обратно в центъра на града. Червените знамена, които допреди се вееха по сградите на POUM, бяха свалени; тяхното място заемаха републикански флагове, а пред входовете се мотаеха групи въоръжени членове на Нападателните отряди. В центъра за Червена взаимопомощ на ъгъла на площад Каталония полицаите се бяха забавлявали, изпочупвайки всички прозорци. Щандовете за книги на POUM също бяха опустошени, таблото за обяви малко по-надолу по Рамблас беше облепено с онази противна карикатура — маската и фашисткото лице под нея. В дъното на улицата близо до кея се натъкнах на странна сцена — група доброволци, все още опърпани и кални, явно току-що завърнали се от фронта, налягали в пълно изтощение върху столовете, които ваксаджиите бяха оставили там. Знаех кои са, дори разпознах един от тях. Това бяха членове на доброволните отряди на POUM, завърнали се вчера от фронта и току-що установили, че партията им е поставена извън закона, а те трябва да спят на улицата, тъй като домовете им са обискирани периодично от полицията.

Всеки като тях, който се завърнесе в Барселона, се оказваше изправен пред избора да се крие или да отиде в затвора, което не е

особено приятен начин да те посрещнат след три или четири месеца на фронта.

Оказахме се в доста странно положение. Нощем бяхме преследвани бегълци, но денем можехме да водим почти нормално съществуване. Всяка сграда, за която се знаеше, че е приютявала поддръжници на РОУМ — или дори тези, за които това само се предполагаше — беше поставена под наблюдение. Невъзможно беше също да отседнеш в хотел или пансион, тъй като имаше нареждане при настаняване на нови посетители, хотелът незабавно да уведоми полицията. На практика това означаваше, че трябва да прекарваме нощите си на улицата. От друга страна, в град с размерите на Барселона, денем човек можеше да се чувства в относителна безопасност. По улиците кръстосваха групички от местни и валенсиански членове на Нападателните отряди, карабинери и обикновени полицаи. Освен това имаше Бог знае колко цивилни агенти, но все пак нямаше как да спират всеки минавач и ако човек изглеждаше нормално, можеше да се движи необезпокояван. Основното беше да избягваме сградите на РОУМ или кафета и ресторанти, в които сервитьорите ни познаваха. Този ден, както и следващия, прекарах доста време в една от обществените бани. Това ми се стори добър начин да си убивам времето и същевременно да остана незабелязан. За нещастие, същата идея беше хрумнала и на много други, така че няколко дни по-късно — когато вече бях напуснал Барселона — полицията обискира една от въпросните бани и арестува много „троцкисти“, както си бяха голи-голенички.

Някъде по средата на Рамблас се натъкнах на един от ранените, които познавах от санаториума. Кимнахме си едва забележимо, както беше обичайно по онова време и успяхме дискретно да се срещнем в едно от кафенетата нагоре по улицата. Той се беше измъкнал, когато полицията нахлула в санаториума, но както и повечето останали, след това се оказал на улицата. Беше само по риза, наложило се да избяга бързо и не успял да си вземе връхна дреха; нямаше и никакви пари. Описа ми как един от Нападателните отряди смъкнал големия цветен портрет на Мурин от стената и го накъсал на парчета. Самият Мурин (един от основателите на РОУМ) беше пленен от фашистите и се смяташе, че вече е разстрелян от тях.

С жена ми се срещнахме пред Британското консулство точно в десет часа. Макнеър и Котман се появиха почти веднага след мен. Първото, което ми казаха, щом се срещнахме беше, че Боб Смайли е мъртъв. Умрял в затвора във Валенсия — никой не можеше да каже при какви обстоятелства. Беше погребан почти веднага, а на местния представител на ILP — Дейвид Мъри — било отказано да види трупа.

Разбира се, веднага предположих, че Смайли е бил разстрелян. По това време всички си мислехме подобни неща, въпреки че по-късно установих, че невинаги сме били прави. След време като причина за смъртта му беше посочен спукан апендисит, а впоследствие един от освободените затворници разказваше, че тогава Смайли наистина е бил в много лошо здравословно състояние. Така че, по всяка вероятност, историята с апендисита можеше и да се окаже вярна. Изглежда отказът на молбата на Мъри да види тялото е бил продиктуван единствено от чистата злоба на някой безименен чиновник. Все пак трябва да вметна, че Боб Смайли беше едва на двадесет и две години, при това определено беше един от най-силните хора, които познавам. Единствен той от всичките ми познати испанци и англичани успя да прекара три месеца в окопите, без дори за миг да се почувства зле. Толкова силни хора като него рядко умират от възпален апендисит, ако за тях бъдат положат съответните грижи. Когато човек види как изглеждат испанските затвори — особено временните арести, пригодени за политически затворници — лесно може да си представи каква е вероятността болен човек да получи необходимите грижи в подобно учреждение. Тези временни арести могат да бъдат наречени единствено „зандани“, няма друга дума, която да им съответства по-добре. Вероятно в Англия все още е имало подобни тъмници през осемнадесети век. Хората там бяха наблъскани заедно в малки стаи, където нямаше достатъчно място дори да легнат, често ги държаха в зимници или подобни помещения без никакво осветление. Това съвсем не беше временна мярка — в някои случаи арестантите оставаха без достъп до дневна светлина в продължение на четири-пет месеца. Хранеха ги отвратително и недостатъчно — получаваха две чинии чорба и две парчета хляб на ден. (Все пак, след няколко месеца дажбата им изглежда се подобри незначително.) Съвсем не преувеличавам, питайте всеки политически заподозрян, който е бил задържан в испански затвор. Разполагам с описания на испанските

затвори от няколко независими източника. Те са в общи линии единомудри и затова нямам никакви основания да се съмнявам в тях. Освен това и сам имах възможността да добия известни впечатления от испанските затвори. Един приятел англичанин, който беше арестуван, след време спомена, че преживяванията му в затвора „правят случая със Смайли доста по-разбираем“. Неговата смърт не е нещо, което лесно мога да забравя или простя. Той беше смело и талантливо момче, изоставило учението си в университета в Глазгоу, за да се бие с фашистите и неизменно беше изпълнявал задълженията си на фронта с готовност и безукорна смелост. За награда намериха за необходимо да го хвърлят в затвора и да го оставят да умре като животно. Знам, че когато става дума за голяма, кръвопролитна война, е безсмислено да се вдига шум за смъртта на този или онзи. Една авиационна бомба, хвърлена над оживена търговска улица, причинява много повече страдания от почти всяко политическо преследване. Това, което ме вбесява в подобна смърт, е нейната крайна безсмисленост. Да загинеш в битка — добре, това очаквахме всички; но да те хвърлят в затвора, дори без някакво скалъпено обвинение, просто поради сляпата си омраза към някаква партия и след това да те оставят да умреш съвсем сам, това вече е нещо съвсем различно. Не съм в състояние да проумея как подобни действия — при положение, че случаят със Смайли съвсем не беше изключение — допринасяха за крайната ни победа в тази война.

Този следобед с жена ми посетихме Коп. Позволяваха посещения на затворници, които не са *incommunicado*, но беше опасно човек да го прави повече от веднъж или два пъти. Полицията наблюдаваше посетителите и ако забележеха някой, който идва прекалено често, имаше опасност да го набележат като „троцкист“ и сам той да се озове в затвора. Това вече се беше случило с доста хора.

Коп вече не беше *incommunicado*, така че лесно получихме разрешение да го видим. Когато ни превеждаха през стоманените врати на затвора, се разминахме с един испански доброволец, когото познавах от фронта; извеждаха го двама души от Нападателните отряди. Очите ни се срещнаха и отново разменихме един от онези невидими поздрави. Първият човек, когото видяхме вътре, беше американски доброволец, който няколко дни по-рано беше потеглил към фронта. Документите му бяха наред, но го арестували на

границата, вероятно защото все още носел кадифени бричове, издаващи принадлежността му към доброволните отряди. Разминахме се, сякаш сме напълно непознати. Това беше ужасно. Познавах го от месеци, бяхме споделяли една землянка, той помогна да ме пренесат до санитарния пункт, когато бях ранен и все пак не можех да постъпя по друг начин. Пазачите, облечени в сини униформи, душеха навсякъде. Щеше да бъде прекалено опасно да покажа, че познавам толкова много хора.

Така нареченият „затвор“ в действителност беше обикновен приземен етаж на магазин. В две стаи, всяка от които по около двадесет квадратни фута, бяха наблъскани почти сто души.

Мястото ми напомняше за календарите с изображения на Нюгейт^[1] — вмирисани купчини боклук, наблъскани едно върху друго човешки тела, липсващи мебели, гол каменен под, паянтови пейки и окъсани одеяла, бледа слънчева светлина, едва процеждаща се през спуснатите стоманени кепенци. По мръсните стени бяха надраскани революционни лозунги: „*Visca POUM!*“, „*Viva la Revolucion!*“ и други подобни. Вече няколко месеца мястото се използваше като разпределителен пункт за политически затворници. Чуваха се оглушителни крясъци. Това беше единствения час за посещения, така че беше претъпкано с хора и едва успяхме да се проврем между тълпата. Повечето посетители принадлежаха към най-бедните слоеве на работническата класа. Жени, разопаковаха жалки пакети с храна, донесени за затворените им съпрузи. Сред затворниците имаше и няколко ранени от санаториума. Двама от тях бяха с ампутирани крака, единият дори не беше успял да си вземе патериците и подскачаше на един крак. Видях също едно момче на около дванадесет години — очевидно възрастта му не беше попречила да го арестуват. Въздухът беше пропит с онова зловоние, което се появява винаги, когато натъпчеш на едно място тълпа хора, без да осигуриш съответните хигиенни условия.

Коп си проправи път през тълпата, за да се срещне с нас. Окръгленото му, открито лице изглеждаше както обикновено. Въпреки цялата мръсотия тук, успяваше да поддържа униформата си спретната, дори беше открил начин да се обръсне. Сред затворниците имаше още един офицер в униформа на Народната армия. Докато се разминаваха отдадоха чест един на друг и този жест беше направо трогателен. Коп

изглеждаше в чудесно настроение. „Е, май всички ще бъдем разстреляни“, каза той в приповдигнато настроение. От думата „разстреляни“ направо ме побиха тръпки. Куршум беше проникнал наскоро в тялото ми, усещането беше все още твърде ярко и не можех да си представя, че същото ще изпита мой близък познат. По онова време приемах като нещо сигурно, че всички, които са заемали ръководни постове в РОУМ наистина ще бъдат разстреляни. Слуховете за смъртта на Нин се разпространяваха бързо, освен това знаехме, че РОУМ е обвинена в предателство и шпионаж. Всичко подсказваше, че ще има шумен и, без съмнение, нагласен процес, последван от неизбежното избиване на изявените „троцкисти“. Ужасно е да видиш свой приятел в затвора, съзнавайки, че не можеш с нищо да му помогнеш. Наистина нямаше какво да направя, нямаше смисъл дори да се обръщам към белгийските власти, защото пристигайки в Испания Коп беше нарушил законите на собствената си страна. Трябваше да оставя жена ми да говори през повечето време, защото писукането ми не се чуваше в цялата тази шумотевица. Коп ми разказваше за хората, с които се беше сприятелил тук — затворници и пазачи, някои от които се оказаха свестни момчета, но други тормозеха и биеха поплашливите затворници; описваше ми и храната, която била истинска „помия“. За щастие, се бяхме сетили да му донесем малко храна и цигари. Коп продължи да разказва за документите, които конфискували при ареста му. Сред тях било писмото от военния министър, адресирано до командващия инженерните операции полковник в източната армейска група. Полицията го задържала и отказвала да го върне; вероятно то все още лежеше на бюрото на директора на полицията. Много от случилото се можеше да бъде избегнато, ако това писмо беше достигнало адресата си.

Веднага съобразих колко важно можеше да се окаже това писмо. Официално писмо от този вид, съдържащо препоръките на военното министерство и генерал Посас, би доказало еднозначно невинността на Коп. Цялата сложност беше в това да се установи, че писмото наистина съществува. Ако някой в дирекцията на полицията го беше отворил, то най-вероятно вече беше унищожено. Имаше само един човек, който можеше да вземе това писмо обратно: офицерът, до когото беше адресирано. Коп се беше сетил за това и беше написал писмо до него, което ме помоли да изнеса тайно от ареста и да го изпратя по

пощата. Очевидно, обаче, щеше да бъде по-бързо и по-сигурно, ако го занеса лично. Оставих жена ми с Коп, изтичах навън и след дълго търсене открих свободно такси. Всяка минута беше от значение. Сега беше около пет и половина, полковникът вероятно щеше да напусне кабинета си около шест, а до утре писмото щеше да е Бог знае къде — унищожено или затрито в купчината документи, която набъбваше след арестуването на всеки нов заподозрян. Кабинетът на полковника се намираше във Военното министерство, надолу по улицата край кея. Когато хукнах по стълбите, един часовой от Нападателните отряди препречи пътя ми с дългия си щик и поиска документите ми. Размахах пред очите му моята демобилизационна заповед, очевидно не можеше да чете и затова ме пусна да мина, впечатлен от този мистериозен „документ“. Вътрешността на сградата представляваше огромен и сложно устроен лабиринт, виещ се около вътрешния двор. На всеки етаж имаше стотици кабинети и, тъй като това все пак беше Испания, никой не можеше да ми каже къде е този, който ми трябва. Повтарях отново и отново: „El colonel — jefe de ingenieros, Ejercito del Este!“^[2] Хората насреща ми се усмихваха и с отработен маниер свиваха рамене. Всеки, когото успявах да накарам да направи нещо повече от това, ме пращаше в различна посока — нагоре по онези стълби, надолу по другите, по нескончаеми коридори, които се оказваха без изход. Времето изтичаше. Имах странното усещане, че всичко това е просто кошмар: тичането нагоре-надолу по стълбите, тайнствените хора, които се появяваха и изчезваха незнайно къде, надзъртането през откренати врати, които разкриваха разхвърляни кабинети, отрупани с документи бюра и неуморно тракащи пишещи машини. Времето изтичаше, а заедно с него щеше да си отиде и един човешки живот.

Все пак, стигнах навреме и дори за моя изненада бях изслушан. Не успях да се добера до полковника, но се срещнах с неговия адютант — младок в спретната униформа, с големи неспокойни очи, който дойде да говори с мен във фойето. Започнах припряно да разказвам своята история: идвам от името на висшестоящ офицер, майор Хорхе Коп, който бил изпратен с важна мисия на фронта, но се оказал арестуван по погрешка. Писмото до полковника било конфиденциално и трябва да бъде върнато на приносителя без никакво бавене. Служил съм с Коп няколко месеца, той е много добър офицер, очевидно арестуването му е грешка, полицията го е сбъркала с някой друг и т.н.

и т.н. Продължих да описвам в най-големи подробности колко важна е мисията на Коп, надявайки се, че това ще привлече вниманието му. Вероятно всичко му е прозвучало като някаква странна приказка, с моят неописуем испански, който преливаше във френски при всяко запъване. Най-лошото беше това, че гласът ми ме предаде още в началото и единствено с нечовешко налягане можех да докарам някакво зловецко грачене. Ужасяваше ме мисълта, че всеки момент може да изчезне съвсем или че дребничкият офицер ще загуби желание да ме слуша. Чудех се какво ли си е мислел по повод гласа ми — дали е сметнал, че съм пиян или просто страдам от гузна съвест?

Все пак той ме изслуша търпеливо, кимайки с глава и ме удостои с предпазливо съгласие. Да, наистина изглежда е станала грешка. Очевидно въпросът трябва да бъде проучен. *Manana* — тук вече протестирах разгорещено. Само не *manana*. Въпросът беше спешен, Коп вече трябваше да е на фронта. На пръв поглед офицерът отново се съгласи. Тогава дойде въпроса от който се опасявах от самото начало:

„Този майор Коп в коя част е служил?“

Нямаше как, ужасната дума трябваше да бъде произнесена: „В доброволните отряди на ROUM.“

„ROUM!“

Ще ми се да можех да опиша ужаса в гласа му. Вероятно не е излишно да припомня какво беше отношението към ROUM в този момент. Шпиономанията беше достигнала своя връх, вероятно всички добри републиканци за ден или два са повярвали искрено, че наистина това е гигантска шпионска организация, подчинена на немците. Да кажа нещо подобно на офицер от Народната армия, беше като да отида в кавалерийски клуб след Червената тревога^[3] и да се представя като комунист. Тъмните му очи обходиха внимателно лицето ми. След дълга пауза той каза бавно:

„Вие твърдите, че сте служил с него на фронта. В такъв случай вие също сте от доброволните отряди на ROUM?“

„Да.“

Той се обърна и изчезна в стаята на полковника. Можех да чуя откъслечни реплики от техния оживен разговор. „Всичко свърши“, помислих си в този момент. Никога няма да успеем да вземем писмото на Коп. Освен това щеше да се наложи да призная, че съм от ROUM и без съмнение щяха да позвънят на полицията и да ме арестуват — още

един троцкист щеше да им падне в ръцете. В този момент, обаче, адютантът излезе от кабинета на полковника, сложи фуражката си и отсечено ми заповяда да го последвам. Отивахме в кабинета на директора на полицията. Пътят беше дълъг, около двадесет минути пеша. Дребничкият офицер маршируваше сковано пред мен, не разменихме нито дума по целия път. Когато стигнахме до кабинета на директора на полицията, отпред имаше тълпа противни на вид негодници — очевидно полицейски агенти, информатори и шпиони, които се бяха скупчили пред вратата. Дребният офицер влезе, последва дълъг и оживен разговор. Можех да чуя как тонът се повишаваше, яростта напираше в гласовете им, представях си буйната им жестикуляция, свиването на раменете и блъскането по масата. Очевидно полицията отказваше да предаде писмото. Най-накрая офицерът се показва, беше зачервен, но носеше голям плик. Това беше писмото на Коп. Бяхме спечелили една малка победа, която, както се оказа по-късно, нямаше ни най-малко значение. Писмото беше надлежно доставено, но началниците на Коп не успяха да го измъкнат от затвора.

Офицерът ми обеща да предаде писмото. „А какво ще стане с Коп?“, попитах аз. Не може ли да го освободят още сега? Той отново сви рамене. Това било съвсем друг въпрос. Не знаеха защо е арестуван. Можел само да ме увери, че ще бъде проведено съответно разследване на случая. Нямаше какво повече да ми каже, време беше да си тръгва. Разменихме си леки поклони и тогава се случи нещо странно и трогателно. Дребничкият офицер се поколеба за момент, след това пристъпи крачка напред и стисна здраво ръката ми.

Не мисля, че мога да опиша колко дълбоко ме развълнува тази негова постъпка. Сигурно изглежда незначителна, но съвсем не беше така. Опитайте да си представите какво изпитвахме тогава — ужасната атмосфера на подозрения и омраза, лъжите и слуховете, плакатите в крещящи цветове, разлепени по стените, според които всички като мен бяха фашистки шпиони. Трябва също да ви напомня, че стояхме пред кабинета на директора на полицията, сред долната пасмина на разказвачите на измислици и агентите провокатори, всеки от които можеше да знае, че съм търсен от полицията. Беше все едно да се ръкуваш на публично място с немец по време на Втората Световна война. Допускам, че по някакъв начин е успял да се убеди, че в

действителност не съм фашистки шпионин, но все пак това беше голям жест от негова страна.

Отбелязвам тази случка, колкото и тривиална да ви звучи, защото това е нещо типично испанско — проблясък на благородство, на каквото испанците са способни дори при най-тежки обстоятелства. Имам много ужасни спомени от Испания, но съвсем малко от тях са свързани със самите испанци. Помня само два случая, в които успяха да ме вбесят и като сега се замисля за всеки от тях, съм склонен да приема, че вината е била почти изцяло моя. Без съмнение те са широко скроени хора, запазили поне част от онова благородство, което е така неприсъщо за нашия век. Тъкмо то ме кара да се надявам, че в Испания дори фашизмът ще приеме относително мек и поносим вид. Съвсем малко испанци притежават тази пъклена ефикасност и последователност, без които съвременната тоталитарна държава е невъзможна. Забавна илюстрация на това твърдение представлява случката отпреди няколко ноци, когато полицията претърси стаята на жена ми. В интерес на истината, тези претърсвания са твърде любопитно нещо. Дори ми се щеше да бях присъствал на някое от тях, въпреки че може би е по-добре, че не съм, защото сигурно щях да си изпусна нервите.

Полицията провеждаше претърсванията по утвърдената технология на ОГПУ и Гестапо. В малките часове на нощта се чуваше блъскане по вратата, нахлуваха едновременно шест души, палеха лампата и заемаха различни, очевидно предварително уговорени позиции из помещението. След това претърсваха всички стаи (включително банята) с немислима акуратност. Почукваха по стените, повдигаха килимите, изучаваха внимателно пода, опипваха завесите, оглеждаха под ваната и радиаторите, опразваха чекмеджетата и куфарите, преглеждаха и осветяваха с фенерче една по една дрехите в тях. Конфискуваха всяко парче хартия, включително книгите и намачканите листа в кофата за боклук. Изпаднали направо в екстаз, когато установили, че притежаваме френски превод на Mein Kampf^[4]. Ако това беше единствената намерена от тях книга, съдбата ни щеше да бъде решена още тогава. Очевидно човек, който чете Хитлер, не може да не е фашист. В следващия момент, обаче, се натъкнали на екземпляр от брошурата на Сталин, „Как да ликвидираме троцкистите и останалите изменници“, което донякъде ги успокоило. В едно от

чекмеджетата имаше пакет с цигарена хартия. Разкъсали го и разгледали хартийките вътре една по една, в случай, че на някоя има тайно послание. Това упражнение им отнело около два часа. През цялото време, обаче, никой не претърсил леглото. Докато извършвали оглед на стаята, жена ми просто си лежала в леглото. Под матрака можело да има половин дузина леки картечници, а под възглавницата — малка библиотека с троцкистки документи. И въпреки това никой не направил и опит да претърси леглото, дори не надзърнали под него. Не мога да повярвам, че това е типичния начин, по който действа ОГПУ. Напомням, че почти цялата полиция беше под контрола на комунистите и участващите в претърсването вероятно бяха партийни членове. Но те бяха също и испанци — затова да извадят посред нощ жена от леглото вероятно им се е видяло прекалено. Тази част от работата тихомълком била прескочена, което на практика обезсмисляше цялата процедура.

Макнеър, Котман и аз прекарахме същата нощ в една обрасла с треви поляна близо до изоставен строеж. Нощта беше сравнително студена за тази част от годината и не успяхме да спим особено дълго. Помня тягостните часове на унило разтакаване, преди да стане време за кафе. За пръв път откакто бях в Барселона надзърнах в една катедрала. Беше относително нова, но това не пречеше да е една от най-отблъскващите сгради, които съм виждал в живота си. Имаше четири назъбени бутилкоподобни шпила. За разлика от повечето църкви в Барселона не беше повредена по време на революцията — заради своята „художествена стойност“ или поне така твърдяха хората. Смятам, че анархистите са проявили твърде лош вкус, като не са я взривили, когато са имали тази възможност. Бяха се ограничили с това да закачат червено-черно знаме отгоре. Същия следобед с жена ми отидохме да посетим Коп за последен път. Не можехме да направим нищо повече за него, освен да му кажем довиждане и да оставим пари на едни испански приятели, които щяха да му купуват с тях храна и цигари. Малко след като напуснахме Барселона, той беше обявен за *incomunicado* и вече не можеше да му се изпраца дори храна. В нощта на заминаването ни, разхождайки се по Рамблас, минахме покрай „Мока“, кафенето все още беше окупирано от Нападателните отряди. Извешан ми хрумна да поговоря с двама от тях, които стояха облежани на ъгъла на сградата с пушки, прехвърлени през рамо.

Попитах ги дали знаят кой от техните хора е бил дежурен тук по време на майските боеве. Те не знаеха и по типичен за испанците начин не бяха наясно кой може да ми каже. Казах им, че моят приятел Хорхе Коп е в затвора и вероятно ще бъде съден във връзка с майските боеве, че хората, които са били тогава тук знаят, че той е спрял престрелката и е спасил живота им, затова трябва да отидат да свидетелстват в негова полза. Единият от тях беше тъповат дебелак, той кимаше енергично с глава, въпреки че не можеше да чуе и дума от това, което казвах заради шума от улицата. Другият, обаче, беше различен. Той каза, че е чувал от свои познати за действията на Коп. Коп бил *buena chico* (добро момче). Още тогава съзнавах, че това е напразно. Ако изобщо предявяха обвинение срещу Коп, щяха да използват скалъпени показания срещу него, както постъпваха по принцип при подобни съдебни процеси. Ако вече беше разстрелян (и се страхувам, че това е твърде вероятно), тази реплика щеше да бъде неговата епитафия. Бедното момче от Нападателните отряди, което принадлежеше към тази мръсна система, все пак беше успяло да запази достатъчно от човешката си същност, за да разпознае благородството, когато се сблъска очи в очи с него.

Водехме необичаен, налудничав начин на съществуване. Нощем бяхме престъпници, денем — преуспяващи английски туристи, или поне се преструвахме на такива. Дори след нощ, прекарана на открито, бръсненето, банята и лъснатите обувки правят чудеса с външния вид на човек. Най-безопасно беше да изглеждаме колкото се може побуржоазни. Посещавахме често модните квартали, където не познаваха лицата ни, хранехме се в скъпи ресторанти и се отнасяхме със сервитьорите по напълно английски маниер. За пръв път в живота си се изкуших да драскам по стените. Коридорите на няколко шикозни ресторанта бяха надраскани саморъчно от мен с изписани с огромни букви надписи като „Visca POUM!“. През това време, въпреки че на теория бях в нелегалност, не се чувствах застрашен. Всичко беше просто абсурдно. Не можех да изоставя английската си увереност, че ако не си нарушил закона не могат да те арестуват. Тази глупава увереност е едно от най-опасните неща по време на политическо преследване. Беше издадено разпореждане за арестуването на Макнеър, твърде вероятно и останалите бяхме в списъка. Арестите, обиските и претърсванията продължаваха без прекъсване. Почти

всички, които познавахме, с изключение на тези, които все още воюваха на фронта, по това време бяха вече в затвора. Полицията претърсваше дори френските кораби, които периодично откарваха бежанци, арестувайки много заподозрени по обвинение в „троцкизъм“.

Благодарение на любезното отношение от страна на британския консул, който вероятно е бил поставен на сериозно изпитание през тази седмица, успяхме да получим всички необходими документи. Колкото по-бързо отпътувахме, толкова по-добре. Имаше влак, заминаващ за Пор Бу^[5] в седем и половина, което означаваше, че ще тръгне някъде към осем и половина. Жена ми щеше да поръча такси предварително, да опакова багажа, да плати сметката и да напусне хотела в последния момент. Ако привлечеше вниманието на хората в хотела, те щяха веднага да извикат полиция. Бях на гарата още към седем, но се оказа, че влакът вече е заминал — в седем без десет. Както обикновено, машинистът променил плановете си в последния момент. За щастие, успях да предупредя жена си навреме. Имаше още един влак, който заминаваше рано на следващата сутрин. Макнеър, Котман и аз вечеряхме в малък ресторант близо до гарата, след предпазливо подпитване установихме, че собственикът е член на CNT и е приятелски настроен. Той ни настани в стая с три легла, като разсеяно забрави да уведоми полицията. За пръв път от пет ноци успях да поспя нормално, без да съм облечен с всичките си дрехи.

На следващата сутрин жена ми успя да се измъкне незабелязано от хотела. Влакът потегли с около час закъснение. Запълних си времето, като написах дълго писмо до министъра на войната, разказвайки му за случая с Коп — че без съмнение е арестуван по погрешка, че спешно се нуждаят от него на фронта, че безброй хора могат да потвърдят неговата невинност и т.н. и т.н. Чудя се дали някой изобщо е прочел това писмо, написано на страници, откъснати от бележник с разкривен почерк (пръстите ми все още бяха частично парализирани), при това на моя ужасен испански. Във всеки случай, нито това писмо, нито нещо друго успя да помогне. Шест месеца по-късно Коп (ако не е бил разстрелян тайно) беше все още в затвора, без обвинение и без разглеждане на делото му. След като се върнахме в Англия получихме две или три писма от него, изнесени тайно от освободени затворници и изпратени от Франция. Те разказваха все една и съща история — за хора, натъпкани в мръсни и мрачни дупки,

лоша и недостатъчна храна, сериозни заболявания, причинени от условията на живот и липсата на медицински грижи. Всичко това беше потвърдено от няколко независими източника, както англичани, така и французи. След това той буквално се изпари, беше отведен в един от „тайните затвори“, с които не може да се поддържа каквато и да било комуникация. Това, което се случи с него, се случи с още стотици чужденци и Бог знае колко испанци.

Най-накрая успяхме да прекосим границата без повече инциденти. Влакът имаше първокласни вагони и вагон-ресторант, такъв за пръв път виждах в Испания. Съвсем доскоро в испанските железници имаше само един клас пътнически вагони. Двама детективи обикаляха влака и записваха имената на чужденците, но когато ни срещнаха във вагон-ресторанта явно решиха, че сме достатъчно благонадеждни. Беше странно как всичко се променяше така бързо. Само преди шест месеца, когато властта беше в ръцете на анархистите, трябваше да изглеждаш като пролетарий, за да не те закачат. По пътя между Перпинян и Сербер един французин, търговски пътник, който беше в нашето купе ми каза сериозно: „Не трябва да се показвате в Испания в този вид. Свалете яката и вратовръзката. В Барселона сигурно ще ги скъсат“. Със сигурност преувеличаваше, но това показваше начина, по който все още гледаха на испанците. На фронта анархистите се спречкаха с един елегантно облечен французин и съпругата му, вероятно единствено защото изглеждаха прекалено буржоазно. Сега беше тъкмо обратното — буржоазният външен вид беше единственото ни спасение. В паспортната служба провериха дали не сме в списъка на заподозрените, но благодарение на „ефективната“ работа на полицията се оказа, че имената ни, дори това на Макнеър, не фигурират в него. Бяхме претърсени от глава до пети. Сред вещите ни не откриха нищо уличаващо, с изключение на моята демобилизационна заповед, но карабинерите, които ни обискираха не знаеха, че 29 дивизия е бившата дивизия „Ленин“. Така успяхме да се промъкнем през границата и след само шест месеца аз отново стъпвах на френска земя. Единствените сувенири от пребиваването ми в Испания бяха мехът от козя кожа и едно от онези тенекиени кандила, които арагонските селяни пълнят със зехтин — формата им е почти същата като тази на керамичните светилници, използвани от

римляните преди две хиляди години. Взех кандилото от една порутена колиба на фронта, по незнаен начин то беше останало в багажа ми.

Оказа се, че сме се измъкнали тъкмо навреме. Първият вестник, на който попаднах, обявяваше арестуването на Макнеър по обвинение в шпионаж. Испанските власти бяха избързали малко с публикуването на това съобщение. Слава Богу, тук „троцкистите“ не подлежаха на екстрадиране.

Чудя се какво ли е първото нещо, което се предполага да направи човек, когато пристигне в мирна страна от държава, в която по това време се води война. Аз лично изтичах до една будка и се снабдих с толкова пури и цигари, колкото можех да натъпча в джобовете си. След това всички отидохме в бюфета на гарата и изпихме по чаша чай. Това беше първият чай с прясно мляко, който пиех от много месеци насам. Трябваша ми няколко дни, докато свикна с идеята, че мога да си купя цигари когато си поискам. Всеки път очаквах вратите на магазина да се окажат затворени и на тях да е окачена табела с надпис „No hay tabaco“^[6].

Макнеър и Котман се канеха да продължат към Париж. Ние с жена ми хванахме влака до Банюлс, първата гара нататък по линията, усещайки че се нуждаем от малко почивка. След като разбраха, че идваме от Барселона местните не ни посрещнаха особено топло. Отново и отново се повтаряше един и същ разговор: „Идвате от Испания? На чия страна се бихте? На правителството? О!“ — и отношението към мен охладняваше видимо. Този малък град изглеждаше пълен с поддръжници на Франко, без съмнение заради множеството испанци фашисти, които бяха потърсили убежище там след началото на войната. Сервитьорът в едно от кафенетата, които посещавах често, също беше такъв и ми хвърляше унищожителни погледи, докато ми сервираше аперитива. В Перпинян беше съвсем различно; там пък се оказа дотолкова пълно с поддръжници на правителството, че различните политически фракции заговорничеха една срещу друга почти като в Барселона. Имаше едно кафене, например, където произнасянето на думата „POUM“ веднага можеше да ти спечели нови френски приятели и искрените симпатии на сервитьорите.

Мисля, че останахме около три дни в Банюлс. Тук непрекъснато усещах странно безпокойство. Това е тих рибарски градец, далеч от

бомбите, картечниците, опашките за храна, пропагандата и политическите интриги. Трябваше да чувствам облекчение и да се радвам, че съм тук. Не чувствах, обаче, нищо подобно. Това, което бях видял в Испания, не ми даваше мира. Не можех да го забравя, спомените бяха по-живи от всякога. Непрекъснато мислехме, говорехме и сънувахме едно и също — Испания. От месеци си повтаряхме, че щом „се махнем от Испания“ ще отидем някъде по средиземноморското крайбрежие, за да си починем на спокойствие и да половим риба, но когато най-после бяхме осъществили плановете си, чувствахме единствено скука и разочарование. Времето беше студено, вятърът непрекъснато духаше откъм морето, а самото то беше мътно и бурно. Край скалите около пристанището се беше събрала мътна вода, примесена с пепел, рибарски плевки и рибешки вътрешности. Звучи налудничаво, но и двамата искахме да се върнем в Испания. Въпреки че това нямаше да помогне на никого, а само да причини още повече беди, искаше ни се да бяхме останали, за да ни арестуват като останалите. Опасявам се, че не успях да ви опиша какво означаваха за мен тези няколко месеца, прекарани в Испания. Разказах няколко случки, но не бих могъл да предам чувствата, които те събудиха в мен. Всичко е смесено с гледки, миризми и звуци, които не могат да бъдат изказани с думи: миризмата в окопите, планинските изгреви, разтеглени на немислими разстояния по върховете наоколо, смразяващия пукот на куршумите, ревът и ослепителния блясък на бомбите, ясната студена светлина на барселонските утрини, тропотът на ботуши по плаца в казармата, декемврийската вяра в успеха на революцията, опашките за хляб, червено-черните знамена и лицата на испанските доброволци, преди всичко тъкмо тези лица — лица на хора, които познавах някога, а сега са се разпилели Бог знае къде, някои — паднали в битка, други — осакатени, трети — затворени, но повечето, поне така се надявам — все още живи и здрави. Пожелавам им успех, надявам се някой ден да спечелят своята война и да изгонят от Испания всички натрапници — немци, руснаци и италианци. Тази война, в която играх така незначителна роля, е запечатала в паметта ми ужасяващи спомени, но въпреки това не съжалявам, че участвах в нея. Когато човек е видял с очите си, дори за кратко, подобно бедствие — защото независимо от изхода на войната, тя е и ще бъде ужасно бедствие, не само заради кръвопролитията и физическите страдания —

резултатът е неизбежна загуба на илюзиите и цинично разочарование. Колкото и да е странно, обаче, преживяванията ми от последните месеци само усилиха вярата ми в човека. Надявам се, че разказът ми не е създал погрешно впечатление, но едновременно с това смятам, че при обсъждането на подобни теми никой не може да бъде докрай верен на истината. Трудно е да бъдеш сигурен за каквото и да било, освен за това, което си видял със собствените си очи. Съзнателно или несъзнателно пристрастията на всеки се отразяват в написаното от него. В случай, че не съм го казал по-рано, ще го кажа сега: пазете се от фанатизма ми, от неизбежните грешки и несъзнателното изопачаване на фактите, дължащо се на ограничената ми гледна точка. Пазете се от същите тези неща, когато четете която и да било друга книга, разказваща за този период от испанската гражданска война.

Заради спохождащото ни натрапливо усещане, че трябва да сторим нещо — въпреки че нямаше кой знае какво за правене — напуснахме Банюлс с един ден по-рано от планираното. С всяка миля, която изминавахме на север. Франция ставаше все по-зелена и по-спокойна. Далеч от планините и лозовите насаждения, обратно към брястовете и тучните поляни! Когато минах през Париж на път към Испания, той ми се стори унил и повехнал, много по-различен от града, който бях посетил осем години по-рано, когато животът беше по-евтин и никой не беше чувал за Хитлер. Половината от старите кафенетата се оказаха затворени поради липса на клиенти, всички бяха обсебени от високите цени и страха от войната. Сега, след бедността на Испания, дори Париж изглеждаше жизнерадостен и преливащ от благополучие. Международното изложение вървеше с пълна пара, макар че в крайна сметка успяхме да го избегнем.

А след това обратно в южна Англия, към един от най-добре огладените пейзажи на този свят. Докато пътувах, възстановявайки се кротко от пристъпите на морска болест, потънал в меката тапицерна на влака, не можех да повярвам, че някъде на този свят нещо се случва наистина. Земетресения в Япония, глад в Китай, революция в Мексико? Не се безпокойте, млякото утре ще бъде на стълбите пред входната врата, *New Statesman*^[7] излиза в петък. Индустриалните центрове са далеч, тежкият пушек и бедността са закрити от кривината на земната повърхност. Това тук е старата Англия, която познавам от детските си години: край железопътната линия са избуяли диви цветя,

в ливадите се разхождат замислено прекрасни коне с лъскава козина, по бреговете на мудните поточета растат върби, потъналите в зелената си прегръдка брястове са скупчени един до друг, малките къщички с тучни градини и необятния тих пущинак в околностите на Лондон, шлеповете, носещи се бавно по тинестата река, познатите улици, рекламите за мачове по крикет и обявите за сватби на членове на кралското семейство, мъжете с бомбета, гълъбите по площад „Трафалгар“, червените автобуси, сините полицаи — всичко е потънало в дълбокия английски сън, от който се страхувам, че ще бъдем грубо изтръгнати едва от нечакания тътен на бомбите.

[1] Новата порта (New Gate) е основният укрепен пункт в защитената част на Лондон. Построена е от Хенри I неизползвана като затвор от 1188 г., разширена и укрепена през 1420 г. Разрушена по време на бунта на Гордън през 1780 г., но възстановена три години по-късно. Разрушена е отново през 1903 г. Календарът, за който споменава Оруел, излиза под името Newgate Calendar от 1820 г. и представлява продължение на така наречения „Кървав указател на злодеите“, издаден в пет тома от Сандърс през 1760 година. По същество, това е хроника на престъпленията, придобили най-голяма публична известност през съответния период — бел.пр. ↑

[2] „Полковникът — началник на инженерни войски. Източен фронт“ (исп.) — бел.пр. ↑

[3] Под „червена тревога“ (red scare) се има предвид периода 1917–1920 г., когато в Съединените щати започва вълна от съдебни процеси срещу анархисти и комунисти. По тази причина макартизмът понякога е наричан „втора червена тревога“ — бел.пр. ↑

[4] Моята борба (нем.) — автобиографична книга на Адолф Хитлер — бел.пр. ↑

[5] Малко населено място на испанско-френската граница в северната част на Каталония — бел.пр. ↑

[6] „Няма тютюн“ (исп.) — бел.пр. ↑

[7] Лявоцентриски вестник, орган на така нареченото общество „Фабиан“ — движение на леви интелектуалци, които се противопоставят на крайните революционни версии на социалистическата доктрина. Обществото съществува и до днес, то е едно от петнадесетте социалистически общества, свързани с

лейбъристката партия. Вестникът излиза от 1913 г. и съществува до наши дни — бел.пр. [↑](#)

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

Първоначално глава 5 в първото издание, разположена между глави 4 и 5 в настоящето издание

В началото пренебрегнах политическата страна на войната, едва сега тя започваше да привлича вниманието ми. Ако човек не изпитва извратен интерес към ужасите на партийната политика, може да прескочи тази глава. Опитвам се да отделя политическата част от настоящата история в отделни глави именно с тази цел. В същото време съзнавам, че би било съвсем невъзможно да пиша за испанската война от чисто военна гледна точка. Това беше преди всичко политическа война. Нито едно събитие в нея, поне през първата ѝ година, не може да бъде схванато правилно, ако не се познава борбата между различните партии, която протичаше от страна на поддръжниците на правителството.

Когато пристигнах в Испания, както и известно време след това, не просто не се интересувах от политическата ситуация, но дори нямах бегла представа за нея. Знаех, че бушува война, но нямах представа каква точно. Ако ме попитате защо съм постъпил в доброволните отряди, бих ви отговорил: „За да воювам срещу фашизма“, но ако ме попитате за какво воювам, вероятно бих казал: „Добър живот за всички“. Приемах версията за тази война, която предлагаха *News Chronicle*^[1] и *New Statesman* — че това е битка в защита на цивилизацията срещу маниакалните изблици на финансираната от Хитлер армия на полковник Блимп^[2]. Революционната атмосфера на Барселона ме привличаше силно, но не положих никакви усилия да вникна в същността ѝ. Що се отнася до калейдоскопа на политическите партии и профсъюзи с техните обезкуражаващи акроними — PSUC, POUM, FAI, CNT, UGT, JCI, JSU, AIT^[3] — те просто ме изтощаваха. На пръв поглед изглеждаше, че цяла Испания е обхваната от някаква странна зараза, която се изразяваше в пандемичното разпространение на тези неизброими съкращения.

Знаех, че служа в нещо, което се нарича POUM (постъпих в доброволните отряди на POUM единствено защото пристигнах в Барселона с членската си книжка от ILP), но не съзнавах, че между политическите партии има сериозни различия. В Монте Посеро, когато ми посочиха с пръст позицията вляво от нас и ми казаха: „онези са социалисти“ (имаха предвид PSUC), аз озадачено попитах: „не сме ли всички такива?“. Струваше ми се безумно хора, които се бият за живота си, да се делят на партии и винаги отношението ми към тези неща се е изчерпвало с: „Хайде да зарежем политическите глупости и да се захванем с войната!“ Това, разбира се, беше коректната „антифашистка“ позиция, грижливо насаждана от английските вестници, най-вече за да попречат на хората да разберат истинската същност на испанската борба. Но в Испания, особено в Каталония, това не беше нагласа, която може дълго да бъде поддържана. Всеки, дори и без да иска, рано или късно вземаше страна в конфликта. Дори и да не ти пука за различните политически партии и техните несъвместими „партийни линии“, очевидно беше, че собствената ти съдба зависи от тях. В качеството си на доброволци всички бяхме войници, които се бият срещу Франко, но всеки от нас беше също и пешка в една огромна партия шах, която се водеше между две политически теории. Докато тършувах за подпалки по планинския склон се чудех, дали това наистина е война, или *News Chronicle* са си измислили всичко. По-късно, обаче, когато търсех прикритие от картечниците на комунистите по време на Барселонските бунтове и в крайна сметка напуснах Испания преследван по петите от полицията, разбихах, че всичко това ми се случи, именно защото служех в отрядите на POUM, а не в тези на PSUC. Колко голяма може да бъде разликата между две наглед неразличими абривиатури!

За да бъде разбрано правилно съотношението на силите от страна на подкрепящите правителството партии, трябва да се върнем към началото на войната. Когато на 18 юли започнаха сраженията, вероятно всеки антифашист в Европа се е чувствал обнадежден. В случая, поне на пръв поглед, демократичните сили успяваха да се противопоставят на фашизма. Години наред така наречената „демокрация“ неумолимо отстъпваше пред него. Оставиха японците да правят каквото си искат в Манджурия. Хитлер встъпи в длъжност и продължи систематично да избива политическите си опоненти.

Мусолини бомбардира абисинците, докато петдесет и три държави (мисля, че бяха толкова) лицемерно подвикваха отстрани: „Спри!“ Но, когато Франко се опита да свали умереното ляво испанско правителство, противно на всички очаквания испанският народ се вдигна срещу него. Тогава това изглеждаше като — и може би дори беше — преобръщане на общата тенденция.

Имаше, обаче, няколко неща, които се изплъзнаха от вниманието на наблюдателите. Като начало, Франко не беше сравним в нито едно отношение с Хитлер и Мусолини. Неговото въстание беше просто военен метеж, подкрепен от аристокрацията и църквата и в общи линии, особено в началото, целта му не беше налагане на фашистка диктатура, а по-скоро възстановяване на феодализма. Това означаваше, че срещу Франко застана не само работническата класа, а също различни групи от либералната буржоазия — същите хора, които по-късно щяха да подкрепят фашизма в неговите различни превъплъщения. Още по-голямо значение има обстоятелството, че испанската работническа класа не се противопостави на Франко в името на „демокрацията“ или запазването на статуквото, както би станало в Англия. Нейната съпротива беше придружена от — или почти се свеждаше до — истински революционен изблик. Земята беше завзета от селяните, много фабрики и почти целият транспорт — от профсъюзите, църквите бяха опустошени, а свещениците — прогонени или убити. Поради това *Daily Mail*^[4], не без подкрепата на католическото духовенство, успя да представи Франко като патриот, избавил своята родина от ордите на тези дяволски изчадия — „червените“.

През първите няколко месеца на войната истинският противник на Франко беше не толкова правителството, колкото профсъюзите. Когато избухна въстанието организираните работници в градовете обявиха обща стачка и после изискаха оръжие от държавния арсенал, което след известна борба успяха да получат. Ако не бяха тези спонтанни действия, вероятно Франко нямаше да бъде спрял. Разбира се, не можем да сме сигурни в това, но има сериозни основания за подобна теза. Правителството не предприе почти нищо за да потуши въстанието, което очевидно се подготвяше от доста време, а когато всичко започна, реакцията му беше слаба и колеблива и то в такава степен, че в един и същи ден се смениха трима министър-

председатели^[5]. Освен това, единствената възможна стъпка — въоръжаването на работниците — беше предприета с нежелание и в отговор на шумни протести от страна на обществеността. Оръжията, обаче, все пак бяха раздадени, в резултат от което големите градове в Източна Испания фашистите бяха разгромени с големи усилия, най-вече от работническата класа, подпомогната от някои останали верни на правителството въоръжени формирования (Нападателните отряди и т.н.). Жертвите, паднали тогава, можеха да бъдат дадени единствено от хора, които се бият като революционери, тоест, с вярата, че се бият за нещо по-добро, а не за запазване на статуквото. Смята се, че при различни сблъсъци на територията на страната, само за един ден са загивали до три хиляди души. Мъже и жени, въоръжени единствено с динамит в ръцете си, тичаха през открити площи и щурмуваха каменни сгради, охранявани от обучени войници с картечници. Картечните гнезда, които фашистите бяха разположили на стратегически позиции в градовете, бяха разбивани с помощта на таксите, които се връзваха в тях с шестдесет мили в час. Дори ако човек не знаеше нищо за завземането на земята от селяните, за създаването на местни комуни и т.н., изглежда слабо вероятно, че анархистите и социалистите, които съставяха гръбнака на съпротивата, биха правили всичко това в името на запазването на капиталистическата демокрация, която от гледна точка на анархистите не е нищо повече от централизирана машина за заблуждаване на народа.

Работниците вече разполагаха с оръжие и на този етап отказваха да го върнат обратно. (Година по-късно беше изчислено, че анархосиндикалистите в Каталония притежават около 30000 пушки.) Именията на едрите профашистки настроени земевладелци на много места бяха превзети от селяните. Наред с колективизацията на индустрията и транспорта имаше и опит за създаване на работническо правителство посредством местните комитети. Работническите патрули трябваше да заместят старите полицейски части, защото те подкрепяха капитализма, създаваха се работнически доброволни отряди и т.н. Разбира се, съвсем не навсякъде процесът напредваше толкова бързо и може би единствено в Каталония той стигна толкова далеч. Имаше области, където институциите на местното управление останаха почти незасегнати, а на други места съществуваха съвместно

с революционните комитети. Тук-там бяха създадени независими анархистки комуни. Някои от тях просъществуваха цяла година, но в крайна сметка бяха смазани със сила от правителството. През първите няколко месеца цялата власт беше в ръцете на анархосиндикалистите, които контролираха основните производства. Това, което се случи в Испания, беше не просто гражданска война, а начало на революция. Тъкмо това се стареше да прикрие антифашистката преса извън Испания. Въпросът беше сведен до противопоставянето между фашизъм и демокрация, а революционният аспект на ситуацията — прикриван по всевъзможни начини. В Англия, където пресата е силно централизирана, а четящата публика, податлива на измами както никъде другаде, бяха изказани публично само две версии за Испанската война: дясната — за християните — патриоти, противопоставящи се на кръвожадните болшевики и лявата — за благородните републиканци, опитващи се да потушат коварен опит за военен преврат. По този начин основното в случая беше умело прикрито.

За това са налице няколко причини. Като начало, профашистката преса разказваше ужасяващи лъжи за зверствата на болшевиките, а добронамерените пропагандатори несъмнено смятаха, че помагат на испанското правителство, като отричат „почервеняването“ на Испания. Основната причина, обаче беше следната: с изключение на малките революционни групи, които съществуват във всяка страна, целият свят желаше да предотврати избухването на революция в Испания. В частност, комунистическата партия, с цялата мощ на Съветския съюз зад гърба си, се стремеше по всякакъв начин да възпрепятства революцията. Според една от техните догми избухването на революция на този етап на развитието на обществото би било фатално, затова целта им беше не да предадат властта в ръцете на трудещите се, а да възстановят буржоазната демокрация. Едва ли е нужно да обяснявам защо либералните поддръжници на капитализма бяха на същото мнение. В Испания имаше солидни чуждестранни инвестиции. В Барселонската компания за градски транспорт, например, бяха вложени десет милиона паунда британски инвестиции, в същото време профсъюзите конфискуваха още в началото на събитията всички транспортни средства в града. Ако революцията надделееше, нямаше да има никакви или почти никакви компенсации

за претърпените финансови загуби. От друга страна, ако победата беше на страната на капиталистическата република, чуждестранните капиталовложения щяха да бъдат гарантирани от държавата. И след като, така или иначе, революцията трябваше да бъде смазана, най-лесно беше направо да се отрече съществуването ѝ. По този начин истинското значение на случващото се щеше да бъде прикрито, а всяко прехвърляне на власт и правомощия от профсъюзите към централното правителство можеше да бъде представено като необходима стъпка към необходимата военна реорганизация. В резултат от това, ситуацията беше крайно необичайна. Извън Испания единици знаеха, че става дума за революция, в самата Испания никой не се съмняваше в това. Дори вестниците на PSUC, въпреки че бяха контролирани от комунистите и провеждаха антиреволюционна политика, говореха за „нашата славна революция“. В същото време, комунистическите вестници извън Испания тръбяха наляво и надясно, че не може да става и дума за революция. Конфискуването на фабриките и създаването на работническите комитети или просто не са се случвали, или „нямат никакво политическо значение“. Според *Daily Worker* от 6-ти август 1936 година, тези, които твърдят, че испанският народ се бори за социална революция или за нещо различно от буржоазна демокрация, са просто „чисти мошеници“. От друга страна, Хуан Лопес, член на правителството във Валенсия, обяви през февруари 1937 година, че „испанският народ пролива кръвта си не за демократичната република или нейната фиктивна конституция, а за... революцията.“ Така по всяка вероятност сред чистите мошеници попадаха членовете на същото това правителство, за което ни приканваха да се бием. Някои чуждестранни антифашистки вестници стигнаха до там да поддържат жалката лъжа, че църквите били нападани единствено, когато се използвали като убежища от фашистите. В действителност, църквите бяха плячкосани навсякъде и без никакво колебание, защото за всички беше ясно, че испанската църква е част от шайката на капиталистите. За шест месеца в Испания видях само две запазени църкви, до юли 1937 година църквите бяха затворени и в тях не се провеждаха богослужения, с изключение на една или две протестантски църкви в Мадрид.

Все пак, всичко това беше само началото на революцията, а не самата революция. Дори когато работниците, както в Каталония, така и

на други места, имаха възможност за това, те не отхвърлиха, нито изместиха напълно правителството. Очевидно не можеха да го направят, докато Франко чукаше на вратата и представителите на средната класа бяха на тяхна страна в борбата срещу него. Страната беше в преходен период и можеше или да поеме по пътя на социализма, или да се върне към капитализма. Селяните притежаваха по-голямата част от земята и вероятно щяха да я запазят, освен ако Франко не спечелеше войната. Всички големи индустриални предприятия бяха колективизирани, но дали щяха да останат такива, или щеше да бъде въведен отново капитализма, зависеше от това кой в крайна сметка ще установи контрол върху държавната власт. В началото можеше да се каже, че както централното правителство, така и *Generalidad de Catalunya* (полуавтономното каталонско правителство) представляваха интересите на работническата класа. Начело на правителството беше радикалният социалист Кабайеро, в него имаше министри, които представляваха както UGT (социалистическите профсъюзи), така и CNT (синдикалните съюзи, контролирани от анархистите). За кратко каталонското временно правителство беше изместено от антифашисткия Защитен комитет^[6], състоящ се предимно от делегати, избрани от профсъюзите. По-късно Защитният комитет беше разпуснат и временното правителство беше възстановено, като в него се включиха представители на синдикатите и различни леви партии. При всяка следваща промяна на правителството, съотношението на силите се изместваше вдясно. Първо бяха изгонени представителите на POUM, шест месеца по-късно Кабайеро беше заместен с умерения социалист Негрин, после махнаха делегатите на CNT, след това — на UGT, а впоследствие CNT беше изключена и от каталонското правителство. Най-накрая, доста време след избухването на войната и революцията, правителството беше съставено единствено от умерени социалисти, либерали и комунисти.

Общият завой вдясно датира от периода октомври-ноември 1936 година, когато СССР започна да доставя оръжия на правителството и съответно властта започна да се измества от анархистите към комунистите. С изключение на Русия и Мексико, никоя друга страна не прояви доблестта да подкрепи правителството, а Мексико, поради очевидни причини, нямаше възможност да доставя голямо количество

оръжия и амуниции. Поради това руснаците можеха спокойно да диктуват условията. Няма съмнение какви са били те: „Или прекратете революцията, или няма оръжия“. Първата стъпка срещу революционните елементи — изгонването на РОУМ от каталонското временно правителство — беше извършена под прекия диктат на СССР. Наистина, руското правителство отричаше всякаква пряка намеса. Това, обаче, нямаше особено значение, след като комунистическите партии във всички страни провеждаха проруска политика, а никой не отричаше, че точно комунистическата партия беше основният инициатор на атаката срещу РОУМ, по-късно — срещу анархистите и крайните социалисти от фракцията на Кабайеро и, в крайна сметка, срещу революционната политика. След намесата на СССР победата на комунистите беше сигурна. Като начало, благодарността към Русия за осигуреното от нея оръжие и обстоятелството, че комунистическата партия, особено след пристигането на Интернационалните бригади, изглеждаше способна сама да спечели войната, повдигнаха изключително много престижа на комунистите. Второ, доставките на руските оръжия минаваха през ръцете на комунистическата партия и нейните съюзници, които се погрижиха колкото се може по-малко от тях да достигнат до техните политически опоненти^[7]. Трето, обявявайки не революционна политика, комунистите успяха да спечелят на своя страна всички, които се страхуваха от нея. Беше лесно, например, да привлекат по-богатите селяни, противопоставяйки се на политиката на колективизация, която провеждаха анархистите. Членовете на партията се увеличаваха стремително, новите попълнения бяха предимно от средната класа — магазинери, чиновници, армейски офицери, заможни селяни и т.н. По същество, войната беше битка между три противопоставени страни. Борбата с Франко трябваше да продължи, но правителството се стремеше в същото време да възстанови контрола си върху профсъюзите. Това беше направено чрез поредица от малки стъпки — някой нарече това „политика на непрекъснато дразнене на противника“, която като цяло се оказа изключително хитра. Нямаше очевидни контрареволюционни действия и до месец май 1937 г. беше практически ненужно да се използва сила. Работниците бяха принудени да сведат глава чрез аргумент, който е толкова елементарен, че няма дори нужда да бъде изказван гласно:

„Ако не постъпите така, ще изгубим войната.“ Във всеки случай, изглеждаше, че в името на военната необходимост работниците трябва да се откажат от това, което бяха постигнали сами през 1936 година. Този аргумент, обаче, действаше безотказно, защото последното, което искаха революционните партии, беше да загубят войната. Ако това се случеше, думи като „демокрация“ и „революция“, „социализъм“ и „анархизъм“ нямаше да означават нищо. Анархистите — единствената революционна партия, която беше достатъчно голяма, за да окаже влияние върху хода на събитията — се принудиха да отстъпват стъпка по стъпка. Процесът на колективизация беше спрял, местните комитети — разпуснати, а работническите патрули — разформироваани, на тяхно място се върнаха старите предвоенни полицейски части, с увеличен състав и тежко въоръжение. Различни производства с ключово значение, по-рано контролирани от профсъюзите, преминаха на разпореждане на правителството (овладяването на Барселонската телефонна палата беше част от този процес). Накрая, доброволните работнически отряди, следващи структурата на профсъюзните организации, бяха постепенно разформироваани и включени в частите на новата „деполитизирана“ и полубуржоазна Народна армия. В нея бяха възстановени разликите в заплащането, привилегиите на офицерската каста и т.н. При тези обстоятелства това се оказа решаващата крачка назад, направена най-късно в Каталония, тъй като тук революционните партии бяха най-силни. Очевидно, само ако поддържаха собствени въоръжени сили, работниците можеха да си гарантират запазването на завоюваното от тях. Както обикновено, разформироването на доброволните отряди беше направено в името на военната ефективност. Никой не отричаше необходимостта от военна реформа и все пак беше напълно възможно доброволните отряди да бъдат направени по ефективни, оставайки под прекия контрол на профсъюзите. Без съмнение в основата на извършените промени беше стремежът на правителството анархистите да останат без собствена армия. Наред с това, демократичният дух, който цареше в отрядите, ги правеше истински развъдник на революционни идеи. Комунистите добре осъзнаваха този факт и неспирно хулеха принципите на POUM и анархистите, които изискваха равно заплащане за всички военни чиновове. Така се стигна до едно общо „обуржоазяване“ и съзнателно унищожаване на духа на

равенството, възцарил се през първите месеци на революцията. Всичко стана толкова бързо, че хората, посетили Испания в интервал от няколко месеца, не можеха да повярват, че виждат една и съща страна. Това, което макар и за миг приличаше на държава на трудещите се, пред очите ни се превърна в обикновена буржоазна република, в която беше налице обичайното разделение между бедни и богати. Така през есента на 1937 година „социалистът“ Негрин обявяваше в публични речи, че „ние зачитаме частната собственост“, а членовете на Кортеса^[8], които в началото на войната трябваше да напуснат страната поради подозрението, че симпатизират на фашистите, сега се завръщаха триумфално.

Целият този процес лесно може да бъде разбран, ако си припомним, че един от източниците му е временният съюз, сключен от буржоазията и работническата класа под заплахата от фашизма. Този съюз, известен като „Народен фронт“ по същество е съюз между естествени врагове и вероятно неминуемият изход от тази ситуация е единият от сключилите го да надвие другия. Единствената неочаквана особеност на ситуацията в Испания — извън страната това също предизвика доста погрешни интерпретации — е фактът, че като част от правителството комунистите заемаха не крайно леви, а крайнодесни позиции. В действителност, това не би трябвало да учудва никого, тъй като практиката на комунистическата партия в други страни, например във Франция, показва, че държавният комунизъм трябва да се разглежда, поне понастоящем, като антиреволюционна сила. Цялата политика на Коминтерна е подчинена (с известно право предвид международната ситуация) на защитата на СССР, която зависи от системата на военно сътрудничество. В частност, СССР е в съюз с капиталистическо — империалистическа Франция. Ако френският капитализъм бъде обезсилен, този съюз би станал безполезен за руснаците и затова политиката на комунистите във Франция е антиреволюционна. Това не означава просто, че френските комунисти маршируват зад националния триколюр, припявайки Марсилезата, а нещо далеч по-съществено: изоставянето на активната агитация в колониите. Само преди три години Торес, секретарят на Френската комунистическа партия, обяви, че френските трудещи се никога няма да се противопоставят на своите немски събратя^[9], а сега той е един от най-гласовитите патриоти във Франция. Ключът към разбирането на

поведението на комунистическите партии във всяка страна са потенциалните или актуалните военни взаимоотношения на тази страна със СССР. В Англия, например, нещата все още са доста несигурни, затова Английската комунистическа партия се отнася враждебно към правителството и енергично се противопоставя на превъоръжаването на армията. Ако, обаче, Великобритания сключи военно споразумение със СССР, английските комунисти, също както френските преди тях, ще се окажат принудени изведнъж да станат добри патриоти и империалисти, а вече са налице знаци, че това ще се случи рано или късно. В Испания официалната „линия“ на комунистическата партия несъмнено беше обусловена от факта, че Франция, която е съюзник на Русия, би възразила срещу революционната политика на съседна държава и би направила всичко възможно да предотврати освобождаването на испанската част на Мароко. *Daily Mail*, с неговите приказки за червената революция, финансирана от Москва, грешеше дори повече от обикновено. В действителност не други, а точно комунистите предотвратиха избухването на истинска революция в Испания. По-късно, когато десните установиха пълен контрол над ситуацията, комунистите стигнаха много по-далеч от либералите в преследването на революционните водачи^[10]. Опитах се да опиша общия ход на събитията в испанската революция през първата ѝ година, тъй като това улеснява разбирането на всяко едно от последвалите събития. Съвсем не твърдя, че през февруари съм поддържал някоя от изказаните до този момент тези. Първо, повечето от нещата, които хвърлиха светлина върху ситуацията, още не се бяха случили. Във всеки случай симпатиите ми бяха доста по-различни от сегашните. Това се дължи отчасти на обстоятелството, че политическата страна на войната ме отегчаваше и съвсем естествено откликвах най-вече на тази гледна точка, с която бях запознат най-добре, а това беше гледната точка на РОУМ — ІІР. Англичаните, с които общувах най-много, членуваха предимно в ІІР. Имаше и няколко члена на комунистическата партия, като повечето от тях бяха доста по-добре просветени политически в сравнение с мен самия. В продължение на няколко седмици, докато траеше затишието край Уеска, се оказах въввлечен в политически дискусии, които на практика не спираха нито за миг. В студената и смрадлива плевня, където бяхме

разквартирувани, в непрогледния мрак на земянките, зад насипите в среднощния студ, несъвместимите партийни „линии“ бяха обсъждани отново и отново. При испанците беше същото, повечето от вестниците, които четяхме, възприемаха обсъждането на междупартийните боричкания като свое основно призвание. С една дума, трябваше да си глух или малоумен, за да не вземеш страна в конфликта между враждуващите партии.

От гледна точка на политическата теория само три партии имаха някакво реално значение: PSUC, POUM и CNT — FAI, последните от които бяха общо определяни като анархисти. Ще започна с PSUC, тъй като тяхната роля беше най-важна. Тази партия спечели битката и в момента определено доминира над останалите.

Преди всичко трябва да поясня, че когато говорим за партийната линия на PSUC, всъщност имаме предвид линията на комунистическата партия. PSUC (Обединената Социалистическа Партия на Каталония) беше партията на социалистите в Каталония. Тя беше формирана в началото на войната чрез сливане на различни марксистки партии, една от които беше Каталонската Комунистическа Партия. Понастоящем комунистите упражняваха пълен контрол върху PSUC, тя беше пряко обвързана с Третия Интернационал. В останалите части на Испания нямаше официално обединение на социалисти и комунисти, но позициите на комунистите и умерените социалисти винаги съвпадаха напълно. Грубо казано, PSUC беше политическият орган на UGT (Общ Съюз на Трудещите се), тоест, на социалистическите синдикати. Членовете им в Испания наброяваха около милион и половина. Там членуваха основно работници, но след избухването на войната синдикатите приеха доста нови попълнения от средната класа, тъй като в първите дни на „революцията“ много и различни хора решиха, че ще бъде полезно да се присъединят към UGT или CNT. Двата профсъюза имаха множество допирни точки, но CNT беше в по-голяма степен организация на работническата класа. Ето защо PSUC беше наполовина партия на работниците и наполовина партия на дребната буржоазия — магазинери, чиновници и заможни селяни. Линията на PSUC, проповядвана от комунистическата преса навсякъде по света, гласеше приблизително следното:

Единственото, което сега има значение, е спечелването на войната. Без това всичко останало е безсмислено. Затова и дума не

може да става за продължаване на революцията. Не можем да си позволим да загубим подкрепата на селяните като насилствено колективизираме земята, не можем да си позволим да отблъснем и средната класа, която воюва на наша страна. Преди всичко и в името на военната ефективност трябва да сложим край на хаоса, който причини революцията. На мястото на местните комитети трябва да създадем силно централно правителство, необходимо е също да разполагаме с професионална армия под единно командване. Запазването на прекия контрол на работниците в различни обществени сфери и папагалското повтаряне на революционни лозунги не просто са безполезни и вредни, те са контрареволюционни, тъй като пораждат разделения, които могат да бъдат използвани от фашистите. На този етап не се борим за диктатура на пролетариата, а за парламентарна демокрация. Всеки, който се опита да превърне гражданската война в социална революция, работи в интерес на фашистите и следователно, дори и неволно, се превръща в предател.

Официалната доктрина на POUM беше несъвместима с всяка от тезите в приведенния списък, с изключение на това, колко е важно войната да бъде спечелена. POUM (Работническа Партия за Марксистко Обединение) беше една от многото дисидентски комунистически партии, появили се през последните години в различни европейски страни в резултат от съпротивата срещу „сталинизма“, т.е. срещу реалната или привидна промяна в политиката на комунистите. Беше съставена отчасти от бивши комунисти, отчасти от една по-рано съществувала партия. Блок на Работниците и Селяните. От гледна точка на членския ѝ състав, това беше малка партия^[11], без особено влияние извън Каталония. Нейното значение, обаче, се дължеше на факта, че в редиците ѝ имаше изключително много политически осъзнати членове. В Каталония основната ѝ крепост беше Лерида. Партията не представляваше определено профсъюзно обединение. Членовете на доброволните отряди на POUM обикновено членуваха също и в CNT, но повечето от по-старите партийни членове принадлежаха към UGT. Все пак, POUM, имаше влияние единствено в CNT. Нейната партийна „линия“ се свеждаше общо взето до следното:

Безсмислено е да твърдим, че буржоазната демокрация е в състояние да се противопостави на фашизма. Буржоазната демокрация

и фашизма са просто две различни превъплъщения на капитализма. Да воюваме срещу фашизма в името на демокрацията е все едно да се борим срещу една форма на капитализма в името на друга, която всеки момент може да се превърне в първата. Единствената реална алтернатива на фашизма е пълният контрол на работниците върху всички обществени сфери. Ако си поставим по-умерени цели от това, то или ще предадем победата в ръцете на Франко или ще пуснем фашизма да се промъкне през задната врата. Ето защо, работниците трябва да защитават всяка от извоюваните победи — ако отстъпят пред полубуржоазното правителство, те със сигурност ще бъдат измамани. Работническите доброволни отряди и полицейски сили трябва да се запазят в настоящия си вид и е необходимо да се окаже сериозен отпор на всеки опит за тяхното „обуржоазяване“. Ако работниците не контролират въоръжените сили, въоръжените сили ще контролират работниците. Войната и революцията са неразделно свързани.

Анархистката гледна точка по-трудно може да бъде формулирана така еднозначно. Като цяло, общият термин „анархисти“ обхващаше множество от хора с твърде различни мнения по всички въпроси. Голямата група от профсъюзи, съставлящи CNT (Национална Работническа Конфедерация), с приблизителен брой членове около два милиона души, беше представяна политически от FAI (Федерация на Испанските Анархисти), която наистина беше анархистка организация. Все пак, дори членовете на FAI, макар и закърмени с анархизма — както и повечето испанци — не бяха винаги анархисти в пълния смисъл на думата. След началото на войната, техните идеи се доближаваха до социализма, тъй като обстоятелствата ги бяха принудили да се включат в централизираната администрация и дори, в пълно противоречие с принципите им, да влязат в кабинета. Въпреки това, те се различаваха съществено от комунистите, тъй като подобно на POUM желаеха не парламентарна демокрация, а власт за трудещите се. Те приемаха лозунга на POUM: „Войната и революцията са неразделно свързани“, макар и не така догматично. Грубо казано, CNT — FAI бяха за:

1. Пряк контрол на работниците над индустриалните производства, в които са заети, например в транспорта, текстилните фабрики и т.н.;

2. Управление чрез местни комитети и съпротива срещу всички форми на централизиран авторитаризъм;

3. Безкомпромисна враждебност към буржоазията и църквата. Последното, макар и най-мъгляво формулирано, беше от най-голямо значение. За разлика от повечето така наречени „революционери“, анархистите, въпреки неясно формулираните си принципи, изпитваха истинска омраза към всички възможни привилегии и несправедливо наложени разделителни линии в обществото. Философски погледнато, комунизмът и анархизмът са крайни противоположности. От практическа гледна точка — т.е. от гледна точка на обществото, което желаят да създадат — разликите са по-скоро в акцентите, но въпреки това са неотстраними. Комунистите винаги поставят акцент върху централизирането и ефективността, анархистите — върху свободата и равенството. Анархизмът има дълбоки корени в Испания и вероятно ще надживее комунизма, когато руското влияние намалее някой ден. През първите два месеца от войната тъкмо анархистите, повече от всички останали, бяха допринесли за овладяването на ситуацията. Дори доста по-късно членовете на доброволните отряди на анархистите, въпреки своята крайна недисциплинираност, бяха известни като най-добрите войници в цялата испанска армия. От февруари 1937 насетне анархистите и POUM могат общо взето да бъдат разглеждани съвместно. Ако анархистите, POUM и лявото крило на социалистите бяха проявили малко разум и бяха обединили силите си в името на една разумна политика още в началото, войната със сигурност щеше да протече съвсем различно. Точно в началото на военните действия, обаче, когато революционните партии държаха нещата в свои ръце, това беше невъзможно. Анархистите и социалистите отдавна се отнасяха едни към други с известно подозрение. POUM, в качеството си на марксистка партия, имаше скептично отношение към анархизма, докато от чисто анархистка гледна точка „троцкизма“ на POUM съвсем не беше за предпочитане пред „сталинизма“ на комунистите. Въпреки това, тактиката на комунистите сближи двете партии. Когато POUM се включи в унищожителните барселонски сражения през май, основната причина за това беше инстинктивната ѝ реакция да подкрепи CNT, а по-късно, когато POUM беше поставена извън закона, единствени анархистите надигнаха гласове в нейна защита.

Грубо казано, съотношението на силите беше следното. От едната страна стояха CNT-FAI, POUM и тези от социалистите, които настояваха цялата власт да бъде оставена в ръцете на работниците, от другата страна застанаха умерените десни социалисти, либералите и комунистите, които бяха за централизирано управление и професионална армия.

Лесно разбираемо е защо по онова време предпочитвах гледната точка на комунистите пред тази на POUM. Комунистите имаха ясна и прагматична политика, поне от гледна точка на здравия разум, който, обаче, трудно можеше да види повече от няколко месеца напред. Обратно, политиката на POUM, която беше от ден за ден, тяхната пропаганда и т.н., бяха неописуемо слаби. Ако не беше така, те щяха да привлекат много повече последователи. Решаващо значение всъщност имаше това, че комунистите водеха войната, — или поне така ми изглеждаше тогава — докато анархистите оставаха относително пасивни. Това беше общото усещане по онова време. Комунистите увеличаваха влиянието и членската си маса, отчасти привличайки средната класа чрез своето противопоставяне на революционерите, отчасти защото изглеждаха като единствените, които са в състояние да спечелят войната. Руското оръжие и великолепната защита на Мадрид, проведена от пряко подчинените на комунистическата партия войски, превърнаха комунистите в герои в очите на обикновените испанци. Както твърдяха някои, всеки руски самолет, който прелиташе над главите ни, беше част от комунистическата пропаганда. Революционният пуризм на POUM, макар че си имаше своя собствена логика, в този момент ми изглеждаше напълно безполезен.

Междувременно във вестници, брошури, плакати и книги се вихреше с пълна сила кръвната вражда между различните партии. Вестниците, които преглеждах най-често, бяха тези на POUM — *La Battalia* и *Adelante* — те неспирно критикуваха „контрареволуционната“ PSUC, което тогава ми се видя проява на досаден педантизъм от тяхна страна. По-късно, когато се запознах отблизо с PSUC и комунистическата преса, установих, че POUM са просто аматьори в сравнение със своите конкуренти. Дори ако се абстрахираме от всичко останало, те имаха много по-малко възможности. За разлика от комунистите, не разполагаха с подкрепата на вестници извън собствената си страна, а в рамките на самата

Испания се намираха в твърде неизгодна позиция, тъй като цензурата беше почти напълно под контрола на комунистите. Това означаваше, че вестниците на РОУМ бяха конфискувани или глобявани за всяко по-остро изказване. В интерес на истината трябва да им се признае също, че наистина изнасяха безкрайни нравоучителни проповеди за революцията и цитираха Ленин *ad nauseam*^[12], но обикновено не си позволяваха лични нападки. Освен всичко, ограничаваха полемиката до вестникарските статии; големите им цветни плакати, предназначени за широката публика (плакатите са особено важни в Испания, тъй като голяма част от населението е неграмотно) не атакуваха пряко съперниците им, а бяха просто антифашистки или абстрактно революционни. Същото се отнасяше до песните, които се пееха в доброволните им отряди.

На пръв поглед, основното разногласие между комунистите и РОУМ беше по повод на тактиката. РОУМ беше за незабавна революция, докато комунистите бяха против. Дотук добре, всяка от двете страни имаше своите аргументи. По-нататък, комунистите твърдяха, че пропагандата на РОУМ разделя и отслабва правителствените сили и по този начин вреди на военните действия. Тук отново не съм напълно съгласен, но със сигурност могат да бъдат открити аргументи в подкрепа и на тази теза. Именно сега, обаче, се разгръщаше специфичната тактика на комунистите. Първоначално поплахо, а след това все по-гръмогласно, те започнаха да разгласяват наляво и надясно, че РОУМ разцепва правителствените сили, но не поради погрешна преценка на ситуацията, а напълно умишлено. РОУМ беше представена като шайка предрешени фашисти, подкупени от Франко и Хитлер, които прокарават псевдореволюционна политика, за да подпомогнат каузата на фашистите. Наричаха РОУМ „троцкистка организация“ и „пета колона на Франко“. Това означаваше, че няколкото десетки хиляди души, принадлежащи към работническата класа, включително осемте или десетте хиляди, които мръзнаха в окопите на фронта, както и стотиците чужденци, пристигнали в Испания за да се бият срещу фашизма, често жертвайки прехраната и родината си, са просто предатели, подкупени от врага. Тази теза беше разгласена в цяла Испания посредством плакати и брошури, преповтаряше я и комунистическата преса по цял свят. Бих могъл да

изпиша половин дузина книги с подобни цитати, ако се заема да ги издиря и събера.

Ето такива неща говореха за нас тогава: че сме троцкисти, фашисти, предатели, убийци, страхливци, шпиони и т.н. Признавам, че не беше особено приятно, особено като се има предвид кои бяха хората, срещу които отправяха тези обвинения. Непоносимо е да гледаш как изнасят на носилка ранено испанско момче на около петнадесет години, с бяло като платно лице и напълно отнесен поглед и в същото време да си мислиш за мазните типове от Лондон и Париж, които пишат памфлети, предназначени да докажат, че същото това момче е фашист под прикритие. Една от най-ужасните особености на войната е това, че цялата военна пропаганда, цялото това гръмогласно врещене, всички тези подклаждащи омразата лъжи, винаги са дело на хора, които не участват във военните действия. Доброволците на PSUC, които познавах на фронта, или комунистите от Интернационалната бригада, които срещях от време на време, никога не са ме наричали „троцкист“ или „предател“, а винаги оставяха тези неща на журналистите. Хората, които пишеха памфлети срещу нас, които ни хулеха по вестниците, си стояха на спокойствие вкъщи, или в най-лошия случай — в кабинета си във Валенсия, на стотици мили от куршумите и калта. Дори да се абстрахираме от клеветите и междупартийните боричкания, всичко, което обикновено съпътства войната — демагогията, героичните пози, хулите срещу врага — всичко това отново беше дело на хора, които не влизаха в бой и които в повечето случаи биха избягали на стотици мили, вместо да го направят. Един от най-печалните резултати от тази война беше изводът, че лявата преса е точно толкова изопачаваща фактите и недоброръководна, колкото и дясната^[13]. Искрено вярвах, че от наша страна — от страна на правителството — тази война се различава от обикновените, империалистически войни. Това, обаче, съвсем не се отнасяше до военната пропаганда. Боевете едва бяха започнали, когато левите и десните вестници се гмурнаха в клоаката на взаимните обвинения. Всички си спомняме заглавието на *Daily Mail*: „Червените разпъват монахини на кръст“, докато в същото време според *Daily Worker* чуждестранният легион на Франко бил „съставен от убийци, търговци на роби, наркомани, накратко, от измета на цяла Европа“. Дори през октомври 1937 година *New Statesman* ни разправяше небивалици за

фашистки барикади, направени от телата на живи деца (твърде неподходящ материал за изграждане на барикади), а мистър Артър Брайънт обявяваше, че „рязането на краката на консерваторите“ е „всекидневие“ в лоялистка Испания. Хората, които пишат тези неща, никога не са участвали в сражение, но вероятно разглеждат писанията си като заместител на прякото участие в бойните действия. Едно и също се повтаря във всяка война: войниците се бият, журналистите се надвикват и никой „истински“ патриот не стига до окопите на фронта, освен за целите на кратка пропагандна обиколка. Понякога се успокоявам, че самолетите промениха хода на военните действия. Вероятно при следващата голяма война ще видим нещо, което не се е случвало никога досега: екзалтиран патриот с дупки от куршуми по тялото.

Колкото повече журналистически писания за войната се трупаха, толкова повече тя се превръщаше в една голяма шумотевица, както и всички останали преди нея. Единствената разлика беше, че докато журналистите обикновено запазват най-смъртоносните си нападки за враговете, в този случай комунистите и РОУМ започнаха постепенно да влагат все повече злоба в писанията си едни срещу други и почти забравиха за фашистите. Въпреки това, не можех да се принудя да приема всичко това на сериозно. Междупартийните дразги бяха дразнеци и дори отблъскващи, но ми приличаха на семейна разправа. Не можех да повярвам, че те имат някакво реално значение, или че наистина съществуват непреодолими политически различия между двете партии. Осъзнавах, че комунистите и либералите ще се противопоставят на революцията, нямах представа, обаче, че са в състояние да я обърнат наопаки.

Моето политическо невежество беше отчасти оправдано. През цялото време бях на фронта, а там социалната и политическа атмосфера не се изменя. Напуснах Барселона в началото на януари и не получих отпуск до края на април. През цялото това време, а дори и по-късно, в частта от Арагонския фронт, контролирана от войските на анархистите и РОУМ, поне външно ситуацията беше останала почти непроменена. Революционната атмосфера се запазваше такава, каквато си беше в самото начало на войната. Генерали и редници, селяни и доброволци общуваха като равни. Всички получаваха едно и също заплащане, носеха едни и същи дрехи, хранеха се с една и съща храна,

говореха си на „ти“, обръщаха се един към друг с „другарю“. Нямахте господстваща и подчинена класа, нямаше просия, проституция, адвокати, свещеници, подмазване и отдаване на чест. Дишах въздуха на равенството и бях достатъчно наивен да си представям, че той се е разпрострял над цяла Испания. Тогава не осъзнавах обаче, че случайно или не съм се оказал изолиран сред най-революционно настроената част от испанската работническа класа.

Това обяснява защо когато моите политически образовани другари ми казваха, че човек не може да има чисто военно отношение към войната, че изборът е между революция и фашизъм, бях склонен да им се подигравам. Като цяло приемах гледната точка на комунистите, която се свеждаше до следното: „Не можем дори да говорим за революция, преди да спечелим войната“, а не тази на POUM, която пък гласеше: „Трябва да продължим напред, или ще се върнем там, откъдето започнахме“. Когато по-късно реших, че POUM все пак са имали право — поне в сравнение с комунистите — вече не ставаше въпрос просто за политическа теория. На хартия тезата на комунистите изглеждаше стабилна, проблемът беше, че реалното им поведение будеше съмнения в тяхната искреност. Често повтаряната фраза „Войната първо, революцията след това“ — макар и приемана безрезервно от обикновените членове на доброволните отряди на PSUC, които искрено вярваха, че революцията ще продължи, когато войната бъде спечелена — беше просто прах в очите. Комунистите полагаха неистови усилия не да отложат испанската революция за удобен момент, а да променят постепенно всичко така, сякаш никога не се е случвала. Това постепенно ставаше все по-очевидно, тъй като властта постепенно беше отнета от работническата класа, а все повече революционери с различна партийна принадлежност се оказваха в затвора. Всяка подобна стъпка получаваше оправдание, позоваващо се на военната необходимост. Този претекст наистина беше удобен, но резултатите от подобни действия се свеждаха до отнемане върховенството на работническата класа и поставянето ѝ в ситуация, при която след края на войната тя да не може да се противопостави на повторното въвеждане на капитализма. Не искам да кажа нищо лошо за редовите комунисти, още по-малко за хилядите, които загинаха героично в околностите на Мадрид, но не те бяха хората, които чертаеха партийната „линия“. Що се отнася до партийните

ръководители, трудно е да се повярва, че не са могли да предвидят последствията от действията си.

В крайна сметка, струваше си войната да бъде спечелена, дори ако революцията се провалеше. В един момент, обаче, започнах да се съмнявам дори в това, че политиката на комунистите наистина цели победа във войната. Твърде малко хора осъзнаваха, че в различните фази на войната е необходима различна политика. Анархистите имаха контрол над ситуацията през първите два месеца, но по-късно не бяха в състояние да организират съпротивата. Комунистите владееха положението през октомври-декември, но за спечелването на войната трябваше нещо коренно различно от това, което те предлагаха. В Англия военната стратегия на комунистите беше приемана с пълно доверие, тъй като много малко от критиките срещу нея достигаха до страниците на вестниците, а и общата ѝ насока — прекратяване на революционния хаос, увеличаване на производството, професионализиране на армията — звучеше като нещо разумно и ефективно. Тъкмо затова си струва да посоча съществените ѝ слабости.

За да се възпрепятстват всички революционни тенденции и да се превърне войната във война като всяка друга, беше необходимо да бъдат пропилены някои от наличните стратегически възможности. Описах въоръжението ни на Арагонския фронт или по-скоро неговата оскъдност. Без съмнение, оръжие умишлено не ни беше доставяно, за да не попадне то в ръцете на анархистите, които след това щяха да го използват в името на революцията. Точно по тази причина голямата офанзива на Арагонския фронт, която би накарала Франко да се изтегли от Билбао и вероятно дори от Мадрид, така и не беше осъществена. Това обаче е относително дребна работа. По-същественото е, че след като войната беше сведена до „война за демокрация“ се оказа невъзможно привличането на работническата класа от други страни. В интерес на истината, трябва да признаем, че работническата класа по света не проявяваше никакъв интерес към испанската война. Десетки хиляди души пристигнаха да се бият, но десетки милиони останаха апатични наблюдатели. През първата година на войната във Великобритания бяха организирани различни акции за „подпомагане на Испания“, в резултат от които се събра около четвърт милион лири — вероятно едва половината от това, което

хората харчат на седмица само за билети за кино. Впрочем, работническата класа в демократичните държави би могла да помогне на другарите ни в Испания също и чрез повсеместни стачки и бойкоти. Нищо подобно не се случи. Водачите на лейбъристите и комунистите непрекъснато твърдяха, че това е немислимо и без съмнение бяха прави, след като по същото време се скъсваха да обясняват, че „червена“ Испания в действителност изобщо не е червена. След периода 1914–1918 година, изразът „война за демокрация“^[14] звучеше направо злокобно. От доста време самите комунисти разясняваха на политически активните работници във всички страни по света, че „демокрация“ е просто другото име на капитализма. Да скандираш първо „Демокрацията е измама!“, а след това „Воювайте в защита на демокрацията!“ не е особено добра тактика. Ако, използвайки влиянието на Съветска Русия, бяха призовали трудещите се по света не в името на „демократична Испания“, а в името на „революционна Испания“ определено щяха да получат много по-голяма подкрепа.

Най-важното обаче е това, че без революционна политика беше трудно, ако не и невъзможно, да бъде атакуван тила на Франко. През лятото на 1937 година Франко контролираше по-голяма част от населението в сравнение с правителството — много по-голяма, ако броим и колониите — при приблизително същия брой войски. Както всеки знае, ако местното население в тила ти е враждебно настроено, не можеш да поддържаш многобройна армия на бойното поле, без да отделяш поне толкова войници за защита на комуникационните връзки в ариергарда, за предотвратяване на саботажи и т.н. Видимо липсваше народна съпротива в тила на войските на Франко. Не мога да допусна, че хората, които живеяха в контролираните от него територии, поне работниците и бедните селяни, харесваха Франко или желяха победата му, но предпочитанията им към правителството намаляваха с всяка негова крачка вдясно. Това, което предреждаше крайния изход на войната, беше случаят с Мароко. Защо там нямаше никакви въстания? Франко се опитваше да наложи своята долна диктатура, а маврите го предпочитаха пред правителството на Народния фронт! Истината е, че нямаше опити за предизвикване на въстание в Мароко, тъй като това би означавало повторно въвеждане на темата за революцията. За да бъдат убедени маврите в добрите намерения на правителството, то трябваше да обяви Мароко за свободна страна.

Можем да си представим колко биха се зарадвали французите от подобна постъпка! С други думи, най-добрата стратегическа възможност в тази война беше пропиляна, заради празната надежда да се спечели благоволенieto на френския и британския капитализъм. Политиката на комунистите целеше да представи случващото се като обикновена нереволуционна война, което поставяше правителството в затруднено положение. Защото такъв тип война може да бъде спечелен единствено с технически средства, с други думи, чрез неограничени доставки на оръжие, а основният доставчик на оръжия, СССР, беше в много по-неизгодна позиция от географска гледна точка в сравнение с Италия и Германия. Вероятно лозунгът на РОУМ и анархистите „Войната и революцията са неразделно свързани“ все пак не е бил чак толкова утопичен.

Вече приведох своите основания да смятам, че антиреволюционната политика на комунистите беше погрешна, но що се отнася до нейното въздействие върху хода на войната не бих имал нищо против да греша. Искрено се надявам да съм сбъркал. Иска ми се да видя тази война спечелена, без да отдавам никакво значение на използваните за това средства. Разбира се, все още не можем да кажем със сигурност какво предстои да се случи. Правителството може отново да направи завой наляво, маврите могат и сами да вдигнат въстание, Англия може да реши да сключи сделка с Италия, войната може да бъде спечелена с чисто военни средства — няма как да знаем какво ще се случи. Аз, обаче, ще продължавам да се придържам към изказаните мнения, докато времето не покаже дали съм бил прав или пък греша.

През февруари 1937 г. нещата не ми изглеждаха по този начин. Поболявах се от бездействието на Арагонския фронт; съзнавах, че не съм участвал достатъчно активно в сраженията. Спомнях си за натрапчивия плакат, който беше разлепен на всеки ъгъл в Барселона и отправяше към минавачите въпроса: „Какво направи ти за демокрацията?“. Чувствах, че единственият възможен отговор от моя страна е: „Изяждах си дажбите“. Когато постъпих в доброволните отряди си обещах, че ще убия един фашист — все пак, ако всеки от нас убиеше по един, те нямаше да просъществуват дълго — но все още не бях убил никого, нямаше и особена вероятност да направя това скоро. Разбира се, исках да отида в Мадрид. Това вероятно предполагаше

прехвърлянето ми в Интернационалната колона, защото РОУМ имаше много малко военни части в Мадрид, а анархистите — доста по-малко в сравнение с предишната година.

Понастоящем, разбира се, трябваше да останем по местата си, но аз казах на всички, че когато ни пуснат в отпуск ще направя всичко възможно да се прехвърля в Интернационалната колона, което означаваше да приема да изпълнявам заповедите на комунистите. Много хора искаха да ме разубедят, но никой не се опита да ми се меси. В РОУМ ловът на вещици не беше на достатъчно голяма почит предвид особените обстоятелства. Ако не подкрепяш открито фашизма, никой не би те съдил за политическите ти убеждения. Прекарах доста време от службата си в доброволните отряди в критикуване на партийната „линия“ на РОУМ, но това никога не ми е създавало неприятности. Никой дори не очакваше от нас да се запишем в партията, въпреки че мнозинството от хората в отрядите бяха нейни членове. Аз самият така и не го направих; по-късно, обаче — когато РОУМ беше обявена извън закона — дълбоко съжалявах за това.

[1] Британски всекидневник, започнал да излиза през 1930 г. в резултат от сливането на основания от Чарлз Дикенс Daily News и ляволибералния Daily Chronicle. Сред авторите на вестника са писатели като сър Артър Конан Дойл и Хърбърт Уелс — бел.пр. ↑

[2] Карикатурен образ, въведен от илюстратора Дейвид Лоу в началото на тридесетте години и персонифициращ консервативната реакционна политика на британското правителство през тридесетте и четиридесетте години — бел.пр. ↑

[3] Международна асоциация на трудещите се. На испански: Asociacion Internacional de los Trabajadores (AIT). Тясно свързан със CNT международен работнически синдикат, основан в Берлин през 1922 г. — бел.пр. ↑

[4] Първият всекидневник във Великобритания, чието издаване започва през 1896 г. В периода 1934–1939 г. това е единствения вестник на Острова, който еднозначно подкрепя правителствата на Хитлер и Мусолини, както и Британския Фашистки Съюз — бел.пр. ↑

[5] Това бяха Кирога, Барио и Хирал. Първите двама отказаха да раздадат оръжие на профсъюзите — бел.а. ↑

[6] Comite Central de Milicias Antifaseistas. Делегатите бяха избирани пропорционално според членската маса на представляваните от тях организации. Деветима представляваха профсъюзите, трима — каталонските либерални партии, двама — различни марксистки партии (POUM, комунисти и други) — бел.а. ↑

[7] Ето защо имаше толкова малко руско оръжие на Арагонския фронт, където бяха разположени основно войски на анархистите. До месец април 1937 година единственото руско оръжие, което видях — с изключение на няколко самолета, които може и да не са били руски — беше една лека картечница — бел.а. ↑

[8] Кортес (Cortes Generales) е официалното название на испанския парламент. По времето на Реставрацията (1874–1930) той е двукамарен, но горната камара (Сената) е разпусната в края на двадесетте години и е възстановена едва след падането на режима на Франко през 1978 година — бел.пр. ↑

[9] В своята реч в камарата ма представителите през март 1935 година — бел.а. ↑

[10] За едно от най-добрите описания на взаимодействието между различните партии в правителствената коалиция, виж книгата на Франц Боркенау „Борбата в Испания“ (The Spanish Cockpit). Това е една от най-компетентно написаните книги за испанската война — бел.а. ↑

[11] Броят на членовете на POUM е както следва: 10000 през юли 1936, 70000 през декември 1936, 40000 през юни 1937. Тези сведения идват от източници, близки на POUM. Според недобронамерени източници тези числа трябва да бъдат разделени поне на четири. Единственото, което със сигурност може да се твърди по повод числеността на испанските политически партии, е че всяка от тях беше склонна да я преувеличава без никаква мярка — бел.а. ↑

[12] Букв. „до отвращение“ (лат.), прекомерно — бел.пр. ↑

[13] С изключение на Manchester Guardian. По повод на писането на тази книга трябваше да правя справки в много и различни английски вестници. Сред по-големите Manchester Guardian единствен събуди у мен уважение със своята вярност към истината — бел.а. ↑

[14] Фразата принадлежи на американския президент Удроу Уилсън, който определя включването на САЩ в Първата Световна

война като „война за демокрация срещу пруската диктатура“ — бел.пр.

↑

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

Първоначално глава 11 в първото издание, разположена между глави 9 и 10 в настоящето издание, предшествана от последния параграф на глава 10 от първото издание (глава 9 в настоящето издание)

Ако не се интересувате от политически прения, от множеството партии и техните вътрешни подразделения с объркващите им названия (напомнящи имената на генералите в някаква древна китайска война), моля пропуснете следващите редове. Навлизането в детайлите на междупартийната полемика е ужасно начинание, което може да бъде сравнено само с гмурване в помийна яма. Въпреки това е необходимо да се опитаме да установим истината, доколкото това е възможно. Противните разпри, протекли в далечни градове, може да се окажат много по-важни за нас самите, отколкото ни се струва на пръв поглед.

Невъзможно е да се даде напълно точно и безпристрастно описание на Барселонските сражения, тъй като необходимите за това данни просто не съществуват. Бъдещите историци ще имат на свое разположение единствено купчината взаимни обвинения и резултатите от дейността на партийната пропаганда. Аз самият разполагам с много малко сведения, като изключим тези, които съм получил като пряк свидетел на събитията или съм научил от други подобни свидетели, които намирам за достатъчно надеждни. Надявам се поне да мога да оспоря някои от най-наглите лъжи, както и да помогна този въпрос да бъде разгледан в подходящата светлина.

Преди всичко, какво всъщност се случи тогава?

От известно време в Каталония се трупаше напрежение. Вече се опитвах да опиша борбата между комунисти и анархисти. През месец май 1937 година нещата бяха стигнали дотам, че бъдещите изблици на насилие изглеждаха неизбежни. Непосредствена причина за покачването на напрежението беше заповедта на правителството хората да предадат личното си оръжие, съвпадаща по време с

издаването на заповедта за създаване на тежковъоръжени „неполитизирани“ полицейски сили, които нямаше да включват членове на профсъюзите. Значението на този ход беше очевидно за всички. Също толкова очевидно беше, че следващата стъпка ще бъде овладяването на някои от основните промишлени производства, които до този момент бяха контролирани от CNT. Междувременно сред работническата класа се надигна вълна от негодувание, предизвикана от увеличаващата се пропаст между бедни и богати, както и от неясното усещане, че революцията е саботирана по всички възможни начини. Много хора бяха искрено изненадани, че бутът не започна още на първи май. На трети май правителството реши да сложи ръка на телефонната палата, която от началото на войната беше обслужвана от работници, близки до CNT. Предлог за действията им беше, че тя е зле поддържана, както и обвинението, че са били подслушвани конфиденциални разговори. Директорът на полицията Салас (въпросът дали в случая е превишил пълномощията си е без значение) изпрати три камиона с въоръжени подразделения на Нападателните отряди със заповед да превземат сградата ѝ, по същото време улиците наоколо бяха опразнени от цивилни полицаи. Своевременно групи на Нападателните отряди заемаха стратегически позиции по близките сгради. Каквито и да са били истинските им намерения, всички решиха, че това е знак за атака срещу CNT от страна на Нападателните отряди и PSUC (комунисти и социалисти). Из града се понесоха слухове за нападения срещу сгради на работниците, въоръжени анархисти започнаха да се появяват по улиците, всички напуснаха работните си места и сраженията избухнаха почти незабавно.

През същата тази нощ, както и на следващия ден, из целия град никнеха барикади. Сраженията не спряха до 6-ти май, макар че бяха предимно отбранителни и от двете страни. Много сгради бяха обградени, но доколкото знам, никоя не е била щурмувана, не беше използвана и артилерия. Общо взето, силите на CNT-FAI-POUM контролираха работническите квартали, докато въоръжените сили на полицията и PSUC владееха централната част на града. На 6-ти май имаше примирие, но не след дълго сраженията избухнаха отново, вероятно поради преждевременни опити на Нападателните отряди да разоръжат работниците от CNT. На следващата сутрин, обаче, хората започнаха да напускат барикадите по свое собствено желание. Общо

взето, до нощта на 5 май CNT бяха в по-изгодно положение и много от членовете на Нападателните отряди се бяха предали. CNT, за съжаление, нямаха общопризнати ръководители, нито определен план за действие — в действителност, нямаше никаква идея какво да се прави, освен неясната решимост за противопоставяне на Нападателните отряди. Ръководителите на CNT, заедно с тези на UGT, призоваваха всички да се върнат на работа, тъй като в града храната беше на привършване. При тези условия е трудно да запазиш решимостта си и да продължиш да воюваш. Следобед на 7 май ситуацията беше почти нормална. Същата вечер шест хиляди души от Нападателните отряди, пристигнали по море от Валенсия, дебаркираха на пристанището и установиха контрол над града. Правителството издаде заповед за предаване на цялото въоръжение, с изключение на това, което притежаваха редовната армия и полицията и през следващите дни беше конфискувано голямо количество оръжия. Според официалните сведения жертвите от сраженията бяха четиристотин убити и около хиляда ранени. Броят на убитите вероятно е преувеличен, но тъй като няма как да бъде потвърден, изглежда ще трябва да го приемем на доверие.

Второ — последствията от сраженията. Очевидно не може да се каже със сигурност какви бяха те. Няма доказателства, че бунтовете са повлияли върху хода на войната, макар че със сигурност това щеше да се случи, ако бяха продължили още няколко дни. Те бяха използвани като повод за поставяне на Каталония под прекия контрол на правителството от Валенсия, за ускоряване разформироването на доброволните отряди и споменатото вече обявяване на ROUM извън закона. Без съмнение те допринесоха и за падането на правителството на Кабайеро. Можем да предполагаме обаче, че всички тези събития щяха да се случат така или иначе. Истинският въпрос е дали работниците от CNT, които излязоха по улиците, спечелиха или загубиха като се включиха в сраженията. Това е въпрос на догадки, но според мен те спечелиха повече, отколкото загубиха. Превземането на Телефонната палата беше просто една стъпка в дълъг процес. Още от миналата година пряката власт постепенно беше отнета от ръцете на синдикатите, общата тенденция беше към намаляване влиянието на работниците и установяване на централизирано управление, държавен капитализъм, или вероятно дори възстановяване на частния

капитализъм. Обстоятелството, че в този момент беше оказана съпротива, вероятно забави този процес. Само година след избухването на войната трудещите се в Каталония бяха изгубили почти всичко спечелено преди това, но все още положението им беше относително благоприятно. Ако бяха отстъпили пред провокациите на правителството можеше да стане и по-зле. Понякога е по-добре да се бориш и да загубиш, отколкото изобщо да не се бориш.

Трето, какви бяха целите, които мотивираха избухването на въстанието? Опит за държавен преврат ли беше това или революционно действие? Беше ли еднозначно поставена целта за сваляне на правителството? Беше ли всичко подготвено предварително?

Моето мнение е, че всичко беше подготвено предварително единствено в смисъл, че всички го очакваха. Няма указания, че някоя от страните е имала определени планове по въпроса. От страна на анархистите всичко беше спонтанно, тъй като техните действия бяха дело на обикновените хора. Те излязоха на улицата и водачите им ги последваха неохотно, или не ги последваха изобщо. Единствените, които все още говореха за революция, бяха Приятелите на Дурути^[1], малка екстремистка група в състава на FAI, както и POUM. Тук отново повтарям, че тези организации просто следваха хората по барикадите, а не ги тласкаха към подобни действия. Приятелите на Дурути разпространяваха нещо като революционна брошура, но тя се появи някъде около 5 май и затова не може да се твърди, че е предизвикала сраженията, които започнаха два дни по-рано. Ръководството на CNT от самото начало се разграничи от действията на членовете си. За това имаше няколко причини. Първо, CNT все още имаше свои представители в правителството, поради което нейните водачи бяха доста по-консервативно настроени от обикновените партийни членове. Второ, основната цел на ръководството на CNT беше създаването на съюз с UGT, а битките допринесоха за влошаването на отношенията между тях. Трето — макар тогава да не знаехме нищо за това — водачите на анархистите се опасяваха, че ако работниците овладеят града, както вероятно можеше да стане на 5 май, ще последва външна намеса. Един британски кръстосвач и два разрушителя бяха акостирали в близост до пристанището, а със сигурност наблизко имаше и други военни кораби. Според британските вестници тези

кораби били изпратени в близост до Барселона, за да „защитават британските интереси“, но в действителност те не направиха нищо подобно. От тях не дебаркира морска пехота, на борда им не бяха качени и бежанци. Не мога да твърдя това със сигурност, но беше твърде вероятно Британското правителство, което не оказа никаква подкрепа на правителството на Испания в битката с Франко, да се намеси бързо, за да го спаси от собствената му работническа класа.

Водачите на POUM не се задоволяваха да наблюдават отстрани. Всъщност те насърчаваха последователите си да останат по барикадите и дори одобриха (в *La Batalla* от 6-ти май) екстремистката брошура, издадена от Приятелите на Дурути. (Около въпросната брошура, копие от която вече е почти невъзможно да се открие, цари пълна неяснота. В някои чуждестранни вестници тя е описана като „подстрекателски позив“, разлепен из целия град. Подобен плакат, обаче, определено никога не е съществувал. Съпоставяйки различни свидетелства, мога да твърдя с известна убеденост, че брошурата е призовавала за: (а) съставяне на революционен съвет — *junta*; (б) разстрелване на отговорните за посегателството срещу Телефонната централа; (в) разоръжаване на Нападателните отряди. Не е ясно също и в каква степен *La Batalla* е подкрепила призивите в брошурата. Аз лично не съм виждал нито въпросната брошура, нито изданието на *La Batalla* от този ден. Единственият позив, който видях по време на боевете беше издаден от група троцкисти (болшевики — ленинисти) на 4 май. Посланието му беше просто: „Всички по барикадите — обща стачка във всички производства, които не обслужват войната!“ С други думи, той призоваваше към това, което така или иначе вече се случваше.) В действителност, отношението на водачите на POUM към случващото се беше колебливо. Те никога не са твърдели, че ще подкрепят каквито и да било размирици преди войната с Франко да бъде спечелена. От друга страна, когато работниците излязоха по улиците, ръководството на POUM възприе педантично марксистка позиция: след като трудещите се са на улицата, дълг на революционните партии е да бъдат до тях. С други думи, въпреки скандирането на революционни лозунги, призоваващи към „възраждане на духа на 19 юли“ и т.н., POUM направиха всичко възможно за ограничаване на действията на работниците до чисто защитни мерки. Доколкото знам те никога не са се разпореждали да

бъде нападната някоя сграда, например, а просто издаваха заповеди последователите им да останат по местата си и, както вече споменах в 9 глава, да стрелят само при крайна необходимост. От своя страна, *La Batalla* разпространи призива никой да не напуска фронта *. Доколкото съм в състояние да преценя, отговорността на POUM се свежда до това, че призова хората да останат по барикадите и вероятно поради това поне част от тях са се задържали там повече, отколкото биха стояли в противен случай. Тези, които — за разлика от мен — тогава са били в пряка връзка с ръководството на POUM, твърдят, че то е било напълно объркано от случващото се, но същевременно разбирало ясно, че не може да остане безучастно. Това обстоятелство, разбира се, доведе до натрупване на политически капитал и Горкин, един от водачите на POUM, по-късно говореше за „славните майски дни“. От пропагандна гледна точка подобни действия изглеждат правилни и вероятно POUM са увеличили членската си маса през краткия период на поставянето им извън закона. От друга страна обаче, присъединяването към призива на Приятелите на Дурути (които бяха много малка организация, при това враждебно настроена към POUM) определено представлява тактическа грешка. Брошурата не казваше нищо повече от „останете на барикадите“, но след като вестникът на анархистите *Solidad Obrera* я заклеями публично, солидаризирането на POUM с нея помогна на комунистическата преса да представи всичко така, сякаш сраженията са метеж, организиран от POUM. Все пак, комунистите при всички положения щяха да представят нещата по този начин, а и това е нищо в сравнение с обвиненията, отправяни както преди, така и след майските събития в отсъствието на всякакви доказателства. От своя страна, лидерите на CNT също не спечелиха нищо с предпазливото си поведение. Похвалиха ги за лоялността, но по-късно и правителството, и военновременните власти в Каталония ги подложиха на преследвания при първия удобен случай.

Доколкото може да се съди по това, което говореха хората тогава, никой вече нямаше истински революционни намерения. Хората по барикадите бяха обикновени работници, членуващи предимно в CNT, а по-малък брой от тях — и в UGT. Те не искаха да свалят правителството, а да се противопоставят на това, което правилно или погрешно разбираха като атака срещу тях от страна на полицията. Действията им по същество бяха отбранителни; съмнявам се, че могат

да бъдат описани като „въстание“, както предпочитаха да твърдят почти всички чуждестранни вестници. „Въстание“ означава, че са налице агресивни действия, зад които стои конкретен план. По-точно е да се каже, че това беше бунт — твърде кървав бунт, тъй като и двете страни разполагаха с огнестрелно оръжие и имаха желание да го използват.

Какво можем да кажем за намеренията на другата страна в конфликта? Ако това не беше анархистки опит за преврат, беше ли такъв от страна на комунистите? Беше ли това предварително планирана акция за нанасяне на фатален удар върху CNT?

Не вярвам, че е било така, въпреки че имаме основания за подобни подозрения. Трябва да отбележим, че нещо твърде сходно (завладяване на Телефонната централа от въоръжена полиция, действаща според заповедите на властите в Барселона) стана и в Тарагона два дни по-късно. Освен това, дори и в самата Барселона нападението срещу Телефонната централа не беше изолирано действие. В различни части на града групи от местните Нападателни отряди, придружени от поддръжници на PSUC, окупираха стратегически сгради, ако не преди започването на сраженията, то веднага след това, при това подозрително бързо. Нека да не забравяме, че мястото на събитията е Испания, а не Англия. Барселона е град с дълга история на улични сражения. На такива места всичко става много бързо, различните групировки винаги са в готовност, всички познават местната топография и когато пушките започнат да стрелят всеки заема мястото си, почти като при пожарна тревога. Вероятно хората, разпоредили атаката срещу Телефонната централа, са очаквали проблеми — макар и вероятно не чак такива, каквито последваха — и бяха готови да ги посрещнат. От това, обаче, съвсем не следва, че предварително са планирали атака срещу CNT по всички фронтове. Има две причини, поради което не вярвам, че някоя от страните е била готова за подобен мащабен конфликт:

(а) Нито една от враждуващите страни не разполагаше с войски в близост до Барселона. В сраженията участваха само тези, които бяха понастоящем в града, предимно цивилното население и полицията.

(б) Храната в града свърши почти незабавно след началото на сраженията. Всеки, който е бил на военна служба в Испания е наясно, че единствената военна операция, която испанците са в състояние да

проведат успешно, е осигуряването на прехраната на войниците. Не мога да повярвам, че някоя от страните е предвидила сражения в продължение на седмица или две, при това придружени от обща стачка, и въпреки това не е доставила нужната за войските ѝ храна предварително.

Най-накрая, що се отнася до това на чия страна беше справедливостта в цялата тази история, искам да кажа следното:

Чуждестранната антифашистка преса вдигна голяма шумотевица, но, както обикновено, само една от враждуващите страни получи думата. В резултат от това, сраженията в Барселона бяха представени като метеж на група вероломни анархисти и троцкисти, които „забили нож в гърба на испанското правителство“ и т.н. Нещата съвсем не бяха толкова прости. Без съмнение, когато си във война с опасен противник, по-добре е да не започваш междуособни конфликти. Струва си, обаче, да бъде припомнено, че за една кавга са нужни двама, както и че хората обикновено не започват да строят барикади, без да бъдат провокирани в достатъчна степен.

Проблемите започнаха със заповедта на правителството анархистите да предадат оръжието си. Английската преса преведе тази заповед по следния начин: това оръжие било нужно на Арагонския фронт, но не можело да бъде изпратено там, тъй като лошите анархисти не си го давали. Да формулираш нещата по този начин, означава напълно да пренебрегнеш ситуацията в Испания. Всички знаеха, че както анархистите, така и комунистите имат скрити оръжейни арсенали и това стана съвсем ясно, когато избухнаха боевете в Барселона. Анархистите добре разбираха, че ако предадат оръжието си, PSUC, която беше основната политическа сила в Каталония, не би направила същото — така и стана след края на сраженията. В същото време по улицата се разхождаха въоръжени до зъби патрули, чието оръжие би било крайно необходимо на фронта, но въпреки това беше запазено за „неполитизираните“ полицейски сили в тила. Под повърхността на случващото се оставаха непреодолимите различия между комунисти и анархисти, които рано или късно щяха да доведат до спречквания помежду им. От самото начало на войната Испанската комунистическа партия беше нараснала значително. В Испания пристигаха хиляди чуждестранни комунисти, много от които открито поддържаха тезата, че анархистите трябва да бъдат „ликвидирани“ още

преди войната да приключи. При тези обстоятелства няма как да очакваме анархистите да предадат оръжието, което бяха придобили още през лятото на 1936 година.

Окупирането на Телефонната централа просто преля чашата на търпението. Можем да допуснем, че тези, които са разпоредили атаката, не са предполагали, че тя ще доведе до подобни последствия. Твърди се, че президентът на Каталония Компанис е заявил подигравателно няколко дни по-рано, че анархистите ще преглътнат всичко^[2]. Стореното определено не беше мъдра постъпка. Месеци наред в различни части на Испания възникваха въоръжени сблъсъци между комунисти и анархисти. Цяла Каталония и най-вече Барселона беше под такова напрежение, че често се стигаше до улични спречквания, убийства и други подобни. Изведнъж из града се разнесе мълвата, че въоръжени мъже нападат сгради, превзети от работниците по време на юлските сражения, които поради това имаха голяма сантиментална стойност за тях. Трябва да напомним, че жандармерията не се радваше на особено топли чувства от страна на работническата класа. Поколения наред *la guardia* беше служила вярно на земевладелците и фабрикантите. Омразата към нея се основаваше и на донякъде оправданото подозрение за нейната преданост към фашистите^[3]. Вероятно тъкмо тези емоции изкараха хората на улиците през първите няколко часа от началото на конфликта; същите емоции вече им бяха помогнали да се противопоставят на военния метеж в началото на войната. Естествено може да се допусне, че работниците от CNT биха предали Телефонната централа без възражения. Преценката на ситуацията в случая зависи от отношението към въпроса: кой трябва да упражнява реалната власт — централизирано правителство или работническата класа. В тази връзка бихме могли да кажем: „Да, вероятно CNT са имали своите причини да постъпят по този начин. Но, все пак, бушуваше война, затова не му беше времето да се започват сражения в тила.“ Тук съм напълно съгласен. Всички вътрешни разногласия вероятно са били в услуга на Франко. Какво, обаче, предшествах тези сражения? Дори правителството да е имало правото да окупира Телефонната централа, в тогавашната ситуация това неизбежно щеше да доведе до въоръжен конфликт. Подобно действие не представляваше нещо повече от провокация, постъпка, която подсказва единствено следното: „Времето ви изтече — ние

поемаме нещата от тук насетне.“ В такъв случай не можеше да се очаква нищо друго освен яростна съпротива. Ако човек има поне малко чувство за мярка, то би трябвало да признае, че вината не е и не би могла да бъде само в едната страна. Основната причина, поради която това едностранчиво тълкуване на събитията впоследствие беше прието така лесно, е, че испанските революционните партии не разполагаха с подкрепата на чуждестранната преса. В частност, дори след продължително ровене в английските вестници човек трудно би открил доброжелателно изказване за испанските анархисти. Те бяха систематично очерняни и — както знам от собствен опит — се оказа почти невъзможно да бъде публикува статия в тяхна защита.

Опитах се да представя обективно сраженията в Барселона, въпреки че очевидно никой не може да бъде напълно обективен, когато става дума за подобно нещо. На практика не можеш да останеш безучастен наблюдател и би трябвало да е станало ясно чия страна заех самият аз. Отново признавам — почти сигурно е, че съм допуснал известни фактически грешки, не само тук, а и в други части от разказа ми. За испанската война по правило се пише трудно, най-вече поради липсата на документи, които не са повлияни от партийната пропаганда. Предупреждавам ви за моите пристрастия, както и за грешките, които със сигурност съм допуснал. Все пак твърдя, че съм направил всичко възможно, за да остана докрай откровен. Ясно е, че моят разказ се разминава драстично с всичко публикувано в чуждестранната преса, това се отнася с особена сила за свързаните с комунистическата партия вестници. Тук ще се спра накратко на тяхната версия, тъй като тя беше най-пространно изложена, най-широко приета и най-шумно разгласена по целия свят.

Според комунистическата и прокомунистическата преса, POUM носи цялата вина за Барселонските сражения. Случилото се беше представено не като спонтанен бунт, а като обмислен и планиран метеж срещу правителството, организиран от POUM с помощта на няколко заблудени „луди глави“. Нещо повече, в случая със сигурност ставало дума за фашистки заговор, осъществен по пряка заповед на Франко и целящ избухването на гражданска война в тила на правителствените сили, която напълно да парализира тяхната отбрана. POUM беше наричана „петата колона на Франко“ — „троцкистка“ организация, сътрудничаща на фашистите. Според *Daily Worker* от 11

май: Немските и италианските агенти, които прииждали в Барселона, за да подготвят прословутия „конгрес на четвъртия интернационал“, имали една основна задача: Да организират в сътрудничество с местните троцкисти избухването на безредици, които да доведат до кръвопролития, така че немците и италианците да обявят, че „са неспособни да упражняват ефективен контрол върху крайбрежието на Каталония поради безредиците в Барселона“ и, следователно, „нямат друг избор, освен да разпоредят дебаркиране на военни сили в Барселона“.

С други думи, целта им била създаването на ситуация, при която правителствата на Германия и Италия да могат открито да изпратят морска пехота по каталонското крайбрежие под претекст, че го правят „в името на реда“...

Инструментът, който немците и италианците използвали за тази цел, беше троцкистката организация POUM.

Тя, действайки в сътрудничество с добре известни престъпни елементи, както и с някои заблудени лица, принадлежащи към анархистки организации, планирала, организирала и провела атака в тила на правителството, която съвпадала по време с атаката при Билбао и т.н. и т.н.

По-нататък в статията барселонските сражения са наречени „атака на POUM“, а в друга статия в същия вестник е изказана тезата, че „цялата вина за кръвопролитията в Барселона трябва да бъде стоварена върху POUM“. Изданието на *Inpresor*^[4] от 29 май твърди, че барикадите в Барселона „са били издигнати единствено от членове на POUM, които за тази цел са получили преки разпореждания от своята партия“.

Мога да продължа с цитатите, но това е безсмислено. Според всички тях POUM носи цялата отговорност за случилото и е действала по заповед на фашистите. След малко ще приведа още цитати от комунистическата преса, което ще ми позволи да докажа, че те не просто са взаимно противоречиви, но и напълно лишени от всякакъв смисъл. Преди да направя това, бих искал да посоча аргументи, които *a priori* опровергават тезата, че майските сражения са просто фашистки бунт, организиран от POUM.

(а) Тази партия нямаше нито достатъчно членове, нито достатъчно влияние, за да предизвика безредици от такава величина.

Още по-малко пък можеше самостоятелно да предизвика обща стачка. Това беше политическа организация, която не разполагаше с безрезервната подкрепа на профсъюзите и можеше да предизвика стачка в Барселона точно толкова, колкото Английската комунистическа партия би могла да обяви обща стачка в Глазгоу, да кажем. Както отбелязах по-рано, водачите на POUM вероятно са удължили сраженията в някаква степен, но не можеха да ги започнат, дори и при най-голямо желание.

(б) Хипотезата за фашисткия заговор се основава единствено на голи обвинения, докато всички свидетелства сочат точно в обратната посока. Твърди се, че планът предвиждал немското и италианското правителство да изпратят войски, които да дебаркират в Каталония. Никакви техни кораби, обаче, дори не доближиха брега. Що се отнася до „конгреса на четвъртия интернационал“ и прословутите „немски и италиански агенти“, това си е чиста измислица. Доколкото ми е известно, възможността да бъде свикан конгрес даже не е обсъждана по това време. Имаше неопределени идеи за свикване на общо събрание на POUM и побратимени партии от чужбина (английската ILP, немската SAP^[5] и други подобни), но то трябваше да бъде проведено през юли — два месеца по-късно — и нито един от делегатите все още не беше пристигнал. Споменатите агенти от Германия и Италия съществуваха единствено на страниците на *Daily Worker*. Всеки, който е пресичал испанската граница в този момент знае, че никак не е лесно множество хора, пристигащи извън страната, просто „да се струпат“, където и да било.

(в) Нито в Лерида, където беше основната крепост на POUM, нито на фронта имаше никакви безредици. Очевидно, ако лидерите на партията искаха да помогнат на фашистите, те биха наредили на своите доброволци да се изтеглят от фронта, откривайки пространство за настъплението на фашистки войски. Никой дори не си помисляше да направи нещо подобно. Преди избухването на сраженията също не бяха изтегляни войски, въпреки че би било лесно две или три хиляди души да бъдат дислоцирани в Барселона под някакъв измислен претекст. Отсъстваха дори опити за косвено саботиране на военните действия. Транспортирането на храна, амуниции и т.н. продължаваше както обикновено, по-късно лично се уверих, че наистина е било така. Преди всичко, планирано въстание от този вид би предполагало

месеци предварителна подготовка, подривна пропаганда сред доброволните отряди и т.н. Напълно отсъстваха свидетелства за подобна дейност от страна на POUM. Въпросът може да се счита за решен окончателно предвид обстоятелството, че доброволните отряди на фронта не взеха участие в конфликта. Ако POUM наистина планираше въоръжен преврат, би било странно да не включи в плановете си десетте хиляди въоръжени бойци, които бяха единствената ударна сила на нейно разположение.

От казаното дотук е ясно, че теориите на комунистите за някакво „въстание“, организирано от POUM по заповед на фашистите не се основават на никакви факти. Все пак ще добавя още няколко извадки от комунистическата преса. Те представят инцидента, който постави началото на събитията — атаката срещу Телефонната централа. Съпоставянето им е твърде интересно, тъй като показва, че те не се съгласуват в нищо, освен в това, че обвиняват само едната страна в конфликта. Заслужава внимание и факта, че английската преса първоначално хвърля цялата вина за сраженията върху анархистите и едва по-късно намесва POUM. За това има напълно очевидно обяснение. Не всички в Англия бяха чували за така наречения „троцкизъм“, но всеки англичанин изтръпва при споменаването на думата „анархизъм“. След като веднъж в цялата история са замесени анархистите, това задейства съответните предразсъдъци, по-нататък е детска работа вината да бъде прехвърлена върху „троцкистите“. *Daily Worker* започва по следния начин (на 6-ти май):

В понеделник и вторник малка група анархисти превзе и се опита да окупира сградите на телефонната и телеграфната централа, стреляйки безразборно по минувачите.

Нищо не е по-добро от увертюра с размяна на ролите. Местните Нападателни отряди атакуваха сградата, в която бяха разположени хора на CNT. Излиза, че CNT са атакували собствените си позиции — накратко, самите себе си. От друга страна, *Daily Worker* от 11 май твърди:

Левият каталонски министър на обществената сигурност, Айгаде, както и генералният комисар на общественият ред, Родриго Салас, който представлява обединените социалисти, изпратиха въоръжената републиканска полиция в сградата на Telefonica, за да

разоръжат барикадиралите се там работници, повечето от които са членове на профсъюза CNT.

От пръв поглед личи, че двете статии не се съгласуват изобщо, но въпреки това в *Daily Worker* няма да откриете и следа от признание, че първото твърдение е било лъжа. *Daily Worker* от 11 май твърди, че брошурата на Приятелите на Дурути — категорично осъдена от ръководството на CNT — се е появила на 4 или 5 май, по време на сраженията. *Inprecor* от 22 май твърди, че тя се е появила на 3 май, тоест, преди сраженията, добавяйки, че „имайки предвид този факт“ (тоест, появата на множество подстрекателски материали):

Полицията, ръководена лично от своя директор, е окупирала централната Телефонна палата на 3 май следобед. Полицаяте били обстрелвани, докато изпълнявали задълженията си. Това било сигнал за провокаторите да започнат да стрелят навсякъде в града, създавайки масова паника.

А ето го и *Inprecor* от 29 май:

В три часа следобед другарят Салас, комисар по обществената сигурност, влезе в Телефонната централа, която предишната нощ беше окупирана от различни непокорни елементи, сред които около петдесет души, свързани с POUM.

Това звучи доста любопитно. Окупирането на Телефонната централа от 50 души, свързани POUM би могло да се нарече забележително обстоятелство, затова е странно, че никой не го е установил по време на самите събития. Изглежда този факт е констатиран едва три или четири седмици по-късно. В друг брой на същия вестник петдесетте души от POUM са представени като членове на доброволните отряди. Едва ли в толкова малко думи могат да бъдат побрани повече противоречиви твърдения. Първо, работниците от CNT нападнаха телефонната централа, след това те се оказаха нападнати. Брошурата се появява преди окупирането на централата и е причина за него или пък се появява след това в резултат на окупирането ѝ. Хората в централата са ту членове на CNT, ту на POUM. На всичкото отгоре, в броя на *Daily Worker* от 3 юни господин Дж. Кембъл ни съобщава, че правителството окупира централата, защото барикадите вече били издигнати!

Поради недостиг на място тук подбрах описания на една единствена случка, но същите противоречия се налице във всички

текстове на комунистическата преса, засягащи разглежданите събития. В добавка към това, някои от изказаните в нея твърдения са чиста измислица. Ето един цитат от *Daily Worker* от 7 май, който твърди, че препечатва откъс от официална нота на испанското посолство в Париж:

Отличителен белег на въстанието беше това, че старото знаме на монархията беше окачено на балконите на много къщи в Барселона, без съмнение поради увереността на тези, които предизвикаха въстанието, че са установили пълен контрол над ситуацията.

Daily Worker вероятно са отпечатали на доверие това изказване, без да го проверят. Онези от испанското посолство, обаче, със сигурност са лъгали съвсем съзнателно. Всеки испанец би разбрал какво означава подобно твърдение. Знамето на монархията в Барселона! Подобно нещо би обединило за секунда всички враждуващи групировки. Дори местните комунисти вероятно са се подсмивали, четейки тази очевидна глупост. Същото се отнася и до репортажите на различни комунистически вестници, описващи оръжието, използвано от POUM по време на така наречения „бунт“. Човек може да им повярва, само ако няма никаква представа за ситуацията. В *Daily Worker* от 17 май господин Франк Питкеърн твърди:

В грубо нарушение на всички норми те използваха разнообразни оръжия. Месеци наред бяха крали и крили различно огнестрелно оръжие, затова разполагаха дори с танкове, похитени от казармите преди започването на бунта. Можем уверено да твърдим, че много картечници и няколко хиляди пушки са все още на тяхно разположение.

Inprecor от 29 май твърди същото:

На 3 май POUM имаше на свое разположение дузини картечници и няколко хиляди пушки... На площад „Испания“ троцкистите използваха батареи от 75 милиметрови оръдия, доставени от Арагонския фронт, чието предназначение беше умело прикрито от доброволците, които ги съпровождаха.

Господин Питкеърн не ни казва откъде и как му е станало ясно, че POUM притежава много картечници и няколко хиляди пушки. Вече споменах приблизителния брой на оръжията, складирани в трите основни сгради на POUM — около 80 пушки, няколко гранати и

никакви картечници. С други думи, точно толкова, колкото бяха нужни на часовете, които по това време всички политически партии разполагаха пред своите централи. Твърде странен е фактът, че когато РОУМ беше обявена извън закона и всичките ѝ сгради бяха окупирани, тези хиляди пушки така и не се появиха. Още по-странно е къде са се дянали танковете и полевите оръдия, които не е никак лесно да бъдат укрити. Забележителното в тези изказвания е пълното непознаване на ситуацията, проявено от техния автор. Според господин Питкеърн РОУМ били откраднали танкове от „казармите“. Той не ни казва от кои казарми по-точно. Доброволците на РОУМ, които бяха в Барселона (доста малко на брой, тъй като прякото набиране на войници от страна на партиите беше прекратено) обитаваха казармата „Ленин“ заедно с многочислени войски на Народната армия. С други думи, господин Питкеърн ни уверява, че РОУМ са откраднали танковете с мълчаливото съгласие на Народната армия. Същото важи и за 75 милиметровите оръдия, за които съвсем не става ясно откъде са се появили. Тези оръдия, изстрелващи снаряди от площад „Испания“, присъстват в много вестникарски статии, но с голяма степен на убеденост мога да твърдя, че никога не са съществували. Както споменах по-рано, въобще не чух оръдейна стрелба по време на сраженията, въпреки че бях само на миля от площада. Няколко дни по-късно минах оттам и не видях и следа от оръдеен обстрел. Един от преките свидетели на събитията, който се е намирал съвсем наблизо през цялото време, също твърди, че не е имало никакви оръдия. (Цялата история с откраднатите оръдия вероятно е раздухана от руския генерален консул Ангонов-Овсеенко. Изглежда, той я е разказал на известен английски журналист, който след това лековерно я преразказал в своята статия за един от популярните седмичници. По-късно Антонов-Овсеенко беше „очистен“. Не мога да преценя доколко този факт ни казва нещо за неговата надежност като източник на информация.) Истината е, че всички тези нелепи разкази за танкове, оръдия и други подобни бяха измислени единствено за да се обяснят мащабите на сраженията в Барселона на фона на твърде малобройните членове на РОУМ. Необходимо беше упорито да се твърди, че РОУМ са еднолично отговорни за избухването на сраженията. Необходимо беше също да се повтаря отново и отново, че това е незначителна партийка със слаба подкрепа, наброяваща „едва няколко хиляди души“

според сведенията на *Inprecor*. Единственият начин тези твърдения да се съвместят беше като се разпрavia измислицата, че POUM е била въоръжена до зъби и че е разполагала с цялото въоръжение на една съвременна армия.

Човек не може дори да прелисти репортажите на комунистическата преса, без да осъзнае, че тъй като те са насочени към публика, която не познава фактите, очевидно целят единствено да наложат един нелеп предразсъдък. Това обяснява изказвания в стила на господин Питкеърн в *Daily Worker* от 11 май, според когото „бунтът“ бил потушен от Народната армия. Целта на подобно твърдение е да създаде впечатлението, че цяла Каталония е оказала единен отпор на „троцкистите“. Народната армия, обаче, не се намеси в сраженията. Всеки, който е бил по това време в Барселона знае много добре това, ето защо е трудно да се приеме, че господин Питкеърн не е наясно с фактите. Или пък да вземем начина, по който комунистическата преса манипулираше броят на убитите и ранените, преувеличавайки прекомерно мащабите на безредиците. Диас, генералният секретар на Испанската комунистическа партия, обширно цитиран от всички комунистически вестници, твърдеше, че по време на сраженията са били убити 900 и ранени 2 500 души. Каталонският министър на пропагандата, който едва ли е искал да омаловажи ситуацията, изнесе данни за 400 убити и 1 000 ранени. Това означава, че в случая комунистите просто са удвоили „залога“, щедро добавяйки няколко хиляди пострадали за всеки случай.

Чуждестранната капиталистическа преса като цяло беше склонна да хвърли вината върху анархистите, но малка част от вестниците се придържаха и към комунистическата версия. Един от тези вестници беше английския *New Chronicle*, чийто кореспондент, господин Джон Лангдън-Дейвис; беше в Барселона по време на сраженията. Ще си позволя да приведа откъси от неговата статия:

ТРОЦКИСТКИ БУНТ

... Това не беше анархистко въстание. В случая става дума за неуспешен опит за преврат от страна на „троцкистката“ POUM, използваща контролираните от нея

организации „Приятелите на Дурути“ и „Свободна младеж“^[6] Трагедията започна в понеделник сутринта, когато правителството изпрати полицейски части в сградата на телефонната централа, за да разоръжат намиращите се там работници от CNT. Ужасните нередности в тяхната работа неведнъж бяха предизвиквали обществено недоволство. Голяма тълпа се събра на площад „Каталония“ пред централата. Мъжете от CNT оказаха ожесточена съпротива, отстъпвайки етаж по етаж до самия покрив на сградата... Обстоятелствата, при които започна конфликта, трудно могат да бъдат уточнени, но едва ли ще сбъркаме ако кажем, че в случая правителството се противопостави успешно на анархистите. Улиците бяха пълни с въоръжени мъже... До падането на нощта всеки работнически център и всяка правителствена сграда бяха барикадирани, в десет през нощта се чува първите изстрели и линейки започнаха да свистят по нощните улици. Първите лъчи на слънцето обляха един град под обсада... С напредването на деня броят на убитите достигна сто души, лесно можеше да се предположи какво се случва в този момент. На теория анархистите от CNT и социалистите от UGT не бяха излезли на улицата. Всъщност, стоейки зад барикадите, те наблюдаваха напрегнато и стреляха по всеки въоръжен човек, който се появеше на улицата... Ситуацията се утежняваше поради присъствието на расос — добре прикрити мъже по покривите, повечето от които бяха фашисти — те стреляха безцелно, допринасяйки за общата суматоха... В сряда сутринта започна да се изяснява кой е предизвикал бунта. Всички стени бяха облепени с подстрекаващи към насилие плакати, които призоваваха за революция и незабавно разстрелване на водачите на социалистите и републиканците. Те бяха подписани от „Приятелите на Дурути“. В четвъртък сутринта всекидневника на анархистите отрече съпричастието им към случая, но *La Batalla*, който е свързан с POUM, препечата техниото послание, възхвалявайки дръзките им действия...

Барселона, първият град на Испания, се оказа в центъра на кръвопролитен конфликт, предизвикан от агент-провокасторите на тази подривна организация.

Това не се съгласува напълно с разказите на комунистите, които представих по-горе, а и взета сама по себе си тази история е абсолютно противоречива. Първо, случилото се е описано като „троцкистки бунт“, след това е посочено, че той е резултат от полицейската акция в Телефонната централа, както и от общата увереност, че правителството е „вдигнало мерника“ на анархистите. Целият град бил блокиран и както CNT, така и UGT стояли на барикадите. По-късно се появява подстрекателският плакат (всъщност брошура), но въпреки това се твърди, че той е в основата на всичко — резултатът предшества причината. Описанието съдържа и една сериозна неточност. Господин Лангдън-Дейвис описва „Приятелите на Дурути“ и „Свободната младеж“ като „контролирани от POUM организации“, но това са анархистки групи, които нямат нищо общо с POUM. „Свободна младеж“ беше нещо като младежка организация на анархистите, аналогична на социалистическата JSU. „Приятелите на Дурути“ бяха малобройна организация в рамките на FAI и общо взето бяха враждебно настроени към POUM. Доколкото знам, двете нямат общи членове. Със същото право може да се твърди, че социалистическата лига е „контролирана“ от Английската либерална партия. Известно ли е това на господин Лангдън-Дейвис? Ако да, то би трябвало да подхожда по-внимателно, когато пише по толкова сложни въпроси.

Не поставям под въпрос неговата почтеност, но допускам, че е напуснал Барселона непосредствено след края на сраженията, точно когато за пръв път се е появила възможност да направи истинско разследване по случая. Въпреки това, цялото му описание носи печата на официалната версия за „троцкисткия бунт“, без да се опира на никакви преки доказателства. Това личи дори само от цитирания откъс от статията му. „До падането на нощта“ са издигнати първите барикади, „в десет часа“ се чуват първите изстрели. Това не са думите на пряк свидетел. От казаното човек може да заключи, че е обичайно да изчакаш противника да издигне барикади и тогава да започнеш да стреляш по него. Налага се впечатлението, че е имало известна пауза

между издигането на барикадите и началото на стрелбата, а съвсем естествено е тъкмо обратното. Аз, както и много други, станахме свидетели на първите изстрели още в ранния следобед. Освен това, споменава се за някакви „фашисти“, които стреляли от покривите на сградите. Господин Лангдън-Дейвис не ни обяснява откъде е разбрал, че те са фашисти. Предполагам, не се е катерил по покривите да ги интервюира. Следователно, той просто преповтаря това, което му е казано, възпроизвежда официалната версия, без да я поставя под въпрос. В действителност, Лангдън-Дейвис, без да иска, разкрива вероятния източник на своята информация като в началото на статията си непредпазливо споменава името на министъра на пропагандата. Чуждите журналисти в Испания бяха поставени в пълна зависимост от министерството на пропагандата, затова и самото му споменаване е достатъчен повод за съмнение. Разбира се, вероятността министъра на пропагандата да предостави обективни сведения за събитията в Барселона беше също толкова малка, колкото да кажем лорд Карсън^[7] да бъде обективен по повод на Дъблинските бунтове от 1916.

Приведох различни причини, поради които не можем да приемем на доверие комунистическата версия за случилото се. В допълнение към това, бих искал обсъдя и общото обвинение, че POUM била тайна фашистка организация, финансирана от Франко и Хитлер.

Това обвинение се повтаря в комунистическата преса непрестанно, най-вече от 1937 година насам. То беше част от световната кампания на комунистите срещу „троцкизма“, за чийто представител в Испания се считаше POUM. Според издавания във Валенсия комунистически вестник *Frente Rojo*, „Троцкизмът не е политическо учение. Троцкистите са официална капиталистическа организация, фашистка шайка, отговорна за множество престъпления и саботажи, насочени срещу интересите на народа“. POUM беше определена като „фашистка организация, сътрудничаща с фашистите, част от Петата колона на Франко.“ От пръв поглед се вижда, че това обвинение се изказва декларативно с авторитетен тон, без никакви реални аргументи. Атаката срещу POUM се отличаваше с огромно количество лични нападки и пълна липса на съобразяване с това, какво влияние биха могли да имат те върху хода на войната. В името на изпълнението на задачата за пълно очерняне на POUM, много комунистически вестници не се поколебаха да издадат важни военни

тайни. В един от февруарските броеве на *Daily Worker* Уинифред Бейтс си позволява да твърди, че РОУМ разполага с двойно по-малко войници в даден участък на фронта, отколкото посочват официалните източници. Това не беше вярно, но изглежда авторката е била убедена в достоверността на информацията си. Следователно, самата тя, както и редакцията на вестника, желаеха да предадат на врага най-ценната военна информация, която може да бъде получена от страниците на един вестник. В *New Republic* господин Ралф Бейтс заявява, че „войниците на РОУМ играели футбол с фашистите в ничията земя“, при това точно в момента, когато войските ни дадоха много жертви и голям брой мои лични приятели бяха убити или ранени. През това време първо в Мадрид, а след това и в Барселона продължаваше разпространението на злобната карикатура, която представяше РОУМ като човешка фигура, която повдига маската със сърп и чук и изпод нея ваднича фашистка свастика. Ако правителството не беше под пълния контрол на комунистите, никога не би се стигнало до разпространяването на подобна карикатура по време на война. Това беше съзнателно насочен удар върху бойния дух, не само на доброволците от РОУМ, но и на тези военни части, които бяха дислоцирани близо до тях.

Човек, определено, не би се почувствал особено окуражен ако му кажат, че хората, с които се бие рамо до рамо, до един са предатели. Съмнявам се, че това оскърбление, тази атака в гръб, наистина е успяла да демобилизира доброволците от РОУМ. Със сигурност, обаче, такава е била целта и виновните за това трябва да понесат отговорността си пред цялата антифашистка общност.

Обвиненията срещу РОУМ в общи линии се свеждаха до следното: тези няколко хиляди души, принадлежащи предимно към работническата класа, многобройните им чуждестранни съмишленици и симпатизанти, които бяха основно бежанци от държави с фашистки режим, както и няколкото хиляди члена на доброволните отряди, са просто спонсорирана от фашистите шпионска организация. Това противоречеше на здравия разум, на практика цялата история на РОУМ опровергава подобно твърдение. Всички водачи на РОУМ имаха биографията на изявени революционери. Някои бяха участвали в бунта от 1934 година^[8], повечето от тях бяха затворени за социалистическата си дейност по времето на правителството на

Льору^[9] или още по времето на монархията. През 1936 година тогавашният ръководител на РОУМ — Хоакин Мурин — беше един от делегатите, които предупредиха Кортеса за предстоящия бунт на Франко. Известно време след началото на войната той прекара в плен на фашистите, докато се опитваше да организира въоръжена съпротива в тила на Франко. Когато започнаха бунтовете, РОУМ взеха дейно участие в съпротивата, в Мадрид много от членовете ѝ загинаха по време на уличните сражения. Това беше една от първите организации, основали свои доброволни отряди в Каталония и Мадрид. Невъзможно е всичко това да бъде обяснено на фона на твърденията, че РОУМ сътрудничи на фашистите. Ако беше така, то партията щеше чисто и просто да заеме тяхната страна в конфликта от самото начало.

По време на войната също нямаше никакви знаци за връзки на РОУМ с фашистите. Може да се допусне — макар че аз не съм съгласен с подобно разбиране — че оказвайки натиск за по-революционна политика, РОУМ е внесла раздор в правителствените сили и така е помогнала на фашистите. В този смисъл всяко реформистко правителство има правото да третира партия като РОУМ като към опасна заплаха. Това, обаче, няма нищо общо с предателството. Не може да се обясни защо ако РОУМ беше наистина фашистка организация, нейните доброволни отряди останаха лоялни на правителството. Между осем и десет хиляди члена на РОУМ отбраняваха важни участъци на фронтовата линия при непоносими условия в мразовитата зима на 1936–1937 година. Много от тях бяха прекарвали без прекъсване четири, дори пет месеца в окопите. Трудно е да се разбере защо не са напуснали фронтовата линия или не са се предали. Винаги имаха възможност да го направят, а в някои случаи това щеше да окаже голямо влияние върху хода на войната. Въпреки това, те продължаваха да се бият. Дори скоро след поставянето на РОУМ извън закона, когато спомените за това още бяха ярки и живи, нейните доброволци — преди отрядите ѝ да бъдат размесени в редиците на Народната армия — участваха в убийствената атака срещу Уеска, при която загинаха няколко хиляди души само за два дни. На фона на тези обвинения човек би очаквал приятелско отношение към врага и постоянен поток от дезертъори. Броят на дезертъорите, обаче, беше изключително малък. Можеше също да се очаква и профашистка пропаганда, пораженчески настроения и т.н. Нямаше и следа от нещо

подобно. И макар че в РОУМ без съмнение е имало фашистки шпиони и провокатори, каквито има във всяка лява партия, няма никакви доказателства, че там са били повече, отколкото другаде.

Истина е, че в някои от нападите на комунистическата преса се споменаваха, макар и неохотно, че само водачите на РОУМ, но не и обикновените членове, са били подкупени от фашистите. Но това беше просто опит за разделяне на обикновените членове на партията от нейното ръководство. Самата същност на обвинението предполагаше, че обикновените членове, доброволците и всички останали, са замесени в евентуалния заговор. Очевидно ако Нин, Горкин и останалите бяха подкупени, по-вероятно е това да стане известно на техните последователи, които са в непрекъснат контакт с тях, а не на журналистите от Лондон, Париж или Ню Йорк. Във всеки случай, след поставянето на РОУМ извън закона, контролираната от комунистите тайна полиция изхождаше в действията си от допускането, че всички са еднакво виновни. Тя арестуваше всеки, който е бил свързан по някакъв начин с РОУМ, включително ранените, милосърдните сестри, съпругите на членовете на партията, а в някои случаи дори децата им.

В крайна сметка, между 15 и 16 юни, РОУМ беше забранена. Това беше едно от първите постановления на правителството на Негрин при встъпването му в длъжност през май. Когато членовете на Изпълнителния комитет бяха хвърлени в затвора, комунистическата преса изфабрикува поредната история за ужасяващ фашистки заговор. Известно време комунистическите вестници по цял свят раздухваха тази история (*Daily Worker* от 21 юни, *обобщавайки информацията от различни испански вестници, съобщаваха следното*):

ИСПАНСКИТЕ ТРОЦКИСТИ ЗАГОВОРНИЧАТ С ФРАНКО

След арестуването на голям брой изявени троцкисти в Барселона и други градове... в края на седмицата станаха известни подробностите за един от най-отвратителните случаи на шпионаж във военната история, които същевременно разкриват противното предателство на троцкистите... Документите, с които разполага полицията,

както и пълните признания на не по-малко от 200 души доказват, че и т.н. и т.н.

Всички тези разкрития „доказваха“, че водачите на РОУМ предавали военни тайни на Франко чрез радиовръзка, били в постоянен контакт с Берлин и сътрудничели на тайна фашистка организация, базирана в Мадрид. В допълнение към това, бяха изнесени сензационни подробности за тайни съобщения с невидимо мастило, мистериозни документи, подписани с буквата „N“ (явно заместваща името на Нин) и други подобни небивалици.

Резултатите от всичко това са следните: шест месеца след споменатите събития, всички водачи на РОУМ все още са в затвора, но срещу тях няма повдигнато обвинение, а евентуалната радиовръзка с Франко така и не е официално документирана. Ако наистина бяха виновни по обвинение в шпионаж, те щяха да бъдат осъдени и разстреляни в рамките най-много на седмица, както вече се беше случило с толкова много фашистки шпиони. Само че не бяха открити никакви доказателства в подкрепа на това обвинение, ако изключим необоснованите нападки, които бълваше комунистическата преса. Що се отнася до споменатите двеста „пълни признания“ — ако съществуваха, щяха да бъдат достатъчни за осъждането на всеки от самопризналите си. За тях, обаче, не чухме никога повече. Вероятно в случая ставаше дума по-скоро за двеста творения на нечие въображение.

На всичко отгоре, повечето членове на испанското правителство отрекоха обвиненията срещу РОУМ. Наскоро кабинетът прие с пет гласа „за“ и два „против“ декрет за освобождаването на всички политически затворници антифашисти. Гласувалите „против“ бяха единствено от комунистическата партия. През август международна парламентарна делегация, водена от Джеймс Макстън, посети Испания за да разследва обвиненията срещу РОУМ и изчезването на Андрес Нин. Прието, министър на националната отбрана, Ирухо, министър на правосъдието, Сугазагойтия, министър на вътрешните работи, Ортега — и — Гасет, главен прокурор, Прат Гарсия и други, отхвърлиха отправените срещу РОУМ обвинения в шпионаж. Ирухо добави, че никога не е виждал с очите си официален доклад по този случай, че

никоя от така наречените „улики“ не би издържала в съда, както и че подписаните с „N“ документи са обикновени фалшификати. Прието считаше водачите на РОУМ за отговорни за майските сражения в Барселона, но отхвърли идеята, че те са фашистки шпиони. „Найтъжното е“ — добави той — „че арестуването им не беше разпоредено от правителството, полицията осъществи тези арести на своя глава. Отговорност за това носи не ръководството на полицията, а неговото обкръжение, което е пълно с комунисти“. По същия начин Ирухо обяви, че полицията е „полунезависима“ и в действителност е под контрола на комунистически организации извън Испания. Прието намекна пред делегацията, че правителството не е можело да си позволи да обиди комунистите при положение, че руснаците са единствен източник на оръжейни доставки. Когато друга делегация, ръководена от члена на английския парламент Джон Макгавърн, пристигна в Испания през декември, тя получи същите отговори. Тогава Сугазагойтия, министърът на вътрешните работи, повтори намека на Прието по още по-недвусмислен начин: „Ние получихме помощ от Русия и затова трябваше да допуснем определени действия, които не одобрявахме“. Показателно за независимостта на полицията е фактът, че дори разполагайки със заповед от директора на затворите и министъра на правосъдието, Макгавърн и останалите не бяха допуснати в „тайните затвори“, които комунистическата партия беше изградила в Барселона^[10].

Смятам, че казаното дотук достатъчно ясно показва как стояха нещата. Обвиненията в шпионаж срещу РОУМ се основаваха единствено на писанията в комунистическата преса и дейността на контролираните от комунистите тайни служби. Водачите на РОУМ и хиляди нейни членове все още са в затвора, в продължение на шест месеца комунистическите вестници не спряха да настояват за екзекутирането на „предателите“. Но Негрин и останалите членове на правителството запазиха здравия си разум и отказаха да сложат началото на така желаното от някои избиване на „троцкистите“. Като се има предвид натиска, който беше оказан върху тях, трябва да им отдадем заслуженото за това, че отказаха да го направят. На фона на приведените до този момент факти е трудно да се повярва, че РОУМ наистина е прикрита фашистка организация, освен ако не допуснем, че

Максън, Макгавърн, Прието, Ирухо, Сугазагойтия и останалите до един са фашистки шпиони.

Накрая бих искал да обсъдя обвинението, че РОУМ са „троцкисти“. Тази дума понастоящем се размахва наляво и надясно, често напълно съзнателно тя е използвана по твърде подвеждащ начин. Заслужава си да спрем за момент и да се опитаме да я дефинираме. Думата „троцкист“ се използва в три напълно различни смисъла:

(а) Някой, който подобно на Троцки защитава идеята за „световна революция“, противопоставяйки се на доктрината за „революция в една отделна страна“.

Използвана в този смисъл думата означава просто „революционен екстремист“.

(б) Член на организация, ръководена от Троцки.

(в) Прикрит фашист, представящ се за революционер, който действа в разрез с интересите на СССР или застрашава единството и съществуването на левите сини.

В първия смисъл РОУМ вероятно може да бъде описана като троцкистка организация. Това се отнася и за английската ILP, немската SAP, левите социалисти във Франция и т.н. РОУМ, обаче, нямаше никакви връзки със самия Троцки, или с ръководената от него троцкистка (болшевишко — ленинистка) организация. Когато започна войната троцкистите, които пристигаха от чужбина в Испания (общо петнадесет или двадесет души) първоначално работеха в РОУМ, тъй като нейната линия беше най-близо до собствените им разбирания, но никой от тях не стана член на партията. По-късно Троцки нареди на последователите си да атакуват политиката на РОУМ и троцкистите бяха изхвърлени от партийната централа, макар че няколко от тях останаха в доброволните отряди. Нин, който стана водач на РОУМ след залавянето на Мурин от фашистите, в даден момент е бил секретар на Троцки, но го напуснал няколко години преди да вземе участие в учредяването на РОУМ чрез сливането на различни опозиционни комунистически организации и Блока на Работниците и Селяните. Някогашните връзки на Нин с Троцки бяха използвани от комунистическата преса като доказателство за това, че РОУМ в действителност е троцкистка организация. По същата логика може да се твърди, че английската комунистическа партия всъщност е

фашистка организация, като в подкрепа на тази теза се позовем на отношенията между господин Джон Страчи^[11] и сър Освалд Мозли^[12].

Във втория смисъл на думата, който единствен подлежи на еднозначно дефиниране, РОУМ определено не е троцкистка организация. Важно е да внесем това уточнение, тъй като повечето комунисти приемат, че всяка организация, която е троцкистка във втория смисъл е такава и в третия, т.е., че всички троцкисти са просто фашистки шпиони. Понятието „троцкизъм“ привлече общественото внимание по време на проведените в Русия процеси за саботаж, затова да наречеш някого „троцкист“ е същото като да го обявиш за убиец, агент-провокактор и т.н. В същото време всеки, който критикува открито политиката на комунистите от леви позиции рискува да бъде обявен за троцкист. Трябва ли тогава да считаме, че всеки ляв екстремист е фашистки шпионин?

На практика това силно зависи от особеностите на местната политическа обстановка. Когато Максън пристигна в Испания със споменатата делегация, *Verdad, Frente Rojo* и останалите испански комунистически вестници незабавно го обявиха за „троцкист — фашист“, шпионин на Гестапо и т.н. За разлика от тях, английските комунисти бяха по-предпазливи. В английската комунистическа преса Максън е определен като „реакционер и враг на работническата класа“, което е напълно неясно. Причината за това разбира се е фактът, че английската комунистическа преса вече беше получила няколко болезнени урока за това колко неприятно нещо са личните нападки. Обстоятелството, че обвинението във фашизъм не беше повторено в страна, където щеше да се наложи да бъде доказвано, е достатъчно доказателство, че то почива върху откровени лъжи.

Вероятно съм отделил прекалено голямо внимание на обвиненията срещу РОУМ. В сравнение с нещастията, които съпътстват всяка гражданска война, този вид междуособни вражди между различните партии, с неизбежната за тях несправедливост и лъжливи обвинения, изглеждат почти тривиални. Това, обаче, съвсем не е така. Убеден съм, че систематичното очерняне на политическите опоненти чрез вестникарски кампании от този вид, както и мисловните навици, свързани с подобни действия, биха могли да се окажат най-голямата опасност за каузата на антифашизма.

На всеки, който се е занимавал поне малко с този въпрос е добре известно, че тактиката на комунистите да се разправят с политическите си опоненти посредством скалъпени обвинения, съвсем не е нещо ново. Днес ключовата дума е „троцкист — фашист“, вчера същата роля играеше „социал — фашист“. Едва шест-седем години са изминали, откакто съдебните процеси в Русия „доказаха“, че водачите на Втория Интернационал, включително хора като Леон Блум и изявени членове на Британската Лейбъристка Партия, кроят заговор за военно нападение срещу СССР. Въпреки това, френските комунисти приемат Блум за свой водач, а английските комунисти са готови на всичко, за да бъдат приети в Лейбъристката партия. Не мисля, че подобно нещо може да намери оправдание от каквато и да било гледна точка. Същевременно няма никакво съмнение, че обвинението в „троцкизъм — фашизъм“ е гибелно. Редовите членове на комунистическата партия навсякъде по света се оказват въввлечени в безсмислено преследване на троцкистите, а на партии като РОУМ насилствено е наложена безплодната роля на антикомунистически организации. Вече са налице първите наченки на едно опасно разделение в световното движение на работническата класа. Още няколко подобни атаки срещу изявени социалисти, още няколко нагласени обвинения като тези срещу РОУМ и това разделение може да се окаже непреодолимо. Единствената надежда е политическите спорове да бъдат удържани на такова ниво, при което задълбоченото обсъждане на различните гледни точки е все още възможно. Между комунистите и тези, които са или претендират да бъдат вляво от тях в политическия спектър, са налице действителни различия. Комунистите твърдят, че фашизмът може да бъде победен чрез сътрудничество с капитализма (Народния фронт), а според техните опоненти подобна стъпка само увеличава обществената подкрепа за фашистките партии. Този спор трябва да се състои, защото избирайки погрешното решение ще се обречем на векове робско съществуване. Докато не разчитаме на аргументи, а се ограничаваме до кресливи обвинения в троцкизъм — фашизъм, истинското обсъждане на въпроса дори не може да започне. За мен, например, би било невъзможно да обсъждам с член на комунистическата партия случилото се в Барселона, тъй като никой комунист — по-точно никой „истински комунист“ — не би могъл да приеме моето повествование за майските сражения. Ако се придържа

строго към партийната „линия“, той би трябвало да заяви или че лъжа, или че съм подведен, а всеки, който е зърнал дори за миг заглавията в *Daily Worker*, намирайки се на хиляди мили от мястото на събитията, е запознат по-добре от мен с фактите. При подобни обстоятелства не може да има истински спор, тъй като не е налице минималната обща основа, без която всеки разговор е немислим. Какъв е смисълът да се твърди, че хора като Макстън са подкупени от фашистите? Единственият отговор е: за да бъде направена невъзможна рационалната дискусия. Нещо подобно би се случило, ако по време на турнир по шах единият от съперниците започне да крещи, че другият е подпалвач и двуженец. Тогава същината на нещата остава незасегната. Клеветите просто не решават проблема.

[1] Групата е наречена така в чест на Буенавентура Дурути (1896–1936), един от водещите представители на испанския анархизъм. След смъртта му, членовете на неговия военен отряд основават едноименната организация, която бързо набира членска маса и участва активно в майските бунтове — бел.пр. ↑

[1] Наскоро Ingresog изказа тъкмо противоположната теза — че La Batalla е наредил на войските на POUM да напуснат фронтовата линия! Спорът лесно може да се реши, като направим справка с броя на La Batalla от споменатата дата — бел.а. ↑

[2] Според изданието на New Statesman от 14 май — бел.а. ↑

[3] В началото на войната навсякъде жандармерията беше взела страната на по-силната партия. При няколко различни случая в хода на войната, например в Сантандер, те масово се присъединиха към фашистите. (Първоначално Оруел погрешно отъждествява Нападателните отряди в Барселона с жандармерията, считайки, че само войските от Валенсия принадлежат към Нападателните отряди. В списъка с грешките, забелязани в първото издание, той споменава, че „жандармерия“ трябва да бъде заместено с „нападателни отряди“ в глави 10 и 11 — глава 11 и приложение 2 в настоящето издание. Той също подчертава, че жандармерията е била обект на омраза. Внасянето на тези уточнения поражда известни текстуални трудности. Тук е достатъчно да отбележим, че в случая названието „жандармерия“ е запазено, на други места, когато това не предизвиква объркване, първоначалното название „жандармерия“ се сменя с „местни

Нападателни отряди“, а пристигналите от Валенсия са причислени към „валенсианските Нападателни отряди“, бележка на редактора на английското издание) ↑

[4] Многоезично месечно марксистко списание, орган на Четвъртия Интернационал. Създадено е по време на Октомврийската революция, за да позволи на работниците от различни страни да се запознаят с възгледите на свои другари — бел.пр. ↑

[5] Социалистическа Работническа Партия, на немски: *Sozialistische Arbeiterpartei Deutschlands* (SAPD). Ляворадикална организация, отделила се през 1931 година от Немската социалистическа партия. Участва активно в съпротивата срещу режима на Хитлер и е сред основателите на Международното Бюро на Младежките Революционни Организации — бел.пр. ↑

[6] Иберийската Федерация на Свободната Младеж (ИФСМ) е радикална група, отцепила се няколко години преди началото на войната от CNT-FAI — бел.пр. ↑

[7] Едуард Карсън (1854–1935) е водач на юнионистите в Ирландия. Споменатите бунтове са така наречените „великденски бунтове“, при които републиканците в Ирландия се опитват за пръв път от 1798 да извоюват независимостта си от Великобритания — бел.пр. ↑

[8] Има се предвид подкрепеното от социалистическите партии миньорско въстание в провинция Астурия, избухнало на 5 октомври, което е потушено брутално от Франсиско Франко с помощта на Чуждестранния легион — бел.пр. ↑

[9] Алехандро Льору Гарсия (1864–1949) е водач на радикал — републиканската партия и три пъти заема поста министър председател в периода 1933–1935 година — бел.пр. ↑

[10] Докладите на двете делегации са публикувани в *La Populaire* от 7 септември и *La Flache* от 18 септември. Докладът на комисията на Максън е публикуван от *Independent News* (улица Сен-Дени 219, Париж), а този на Макгавърн — под заглавието „Terror in Spain“ (Терорът в Испания) — бел.а. ↑

[11] Джон Страчи (1901–1963) е британски политик и писател, включва се в лейбъристката партия през 1923 година, впоследствие известно време е редактор на *Socialist Review* — бел.пр. ↑

[12] Сър Освалд Мозли (1896–1980) е британски политик, основател на Британския Фашистки Съюз. Опитът му да проведе през

1936 година марш на своята партия през населен с евреи район на Лондон води до така наречената „Битка при Кейбъл стрийт“. След Втората световна война е интерниран, но политическата му кариера продължава с неуспешни опити за основаване на движение за обединение на Европа — бел.пр. [↑](#)

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.